

บทที่ ๒

เนื้อหาสาระในเรื่อง *ฟื้นความหลัง*

ฟื้นความหลัง เป็นงานเขียนประเภทอัตชีวประวัติที่มีคุณค่ามากเล่มหนึ่งที่ทำให้ความรู้ทั้งชีวประวัติของเสฐียรโกเศศและความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ ที่มาของชื่อสถานที่ บุคคล ความเชื่อ ประเพณี ภาษาและวรรณกรรม

คำว่า "อัตชีวประวัติ" หรือที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า "Autobiography" ได้มีผู้ให้ความหมายของคำดังกล่าวไว้ว่าดังนี้

เจือ สตะเวทิน (๒๕๑๗:๔๖) ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า "อัตชีวประวัติ" หมายถึง

การที่ผู้เขียนเล่าประวัติของตนเอง อาจจะเล่าเรื่องของตนเองโดยตรง หรือเล่าในเชิงบันทึกเหตุการณ์แล้วแทรกประวัติของตนเองลงไปก็ได้

ศาสตราจารย์คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๔๒:๑๗๗) ได้กล่าวถึงความหมายของชีวประวัติและอัตชีวประวัติไว้ว่า

ชีวประวัติและอัตชีวประวัติคือ การเขียนเล่าถึงชีวิตบุคคล และเรื่องแวดล้อมของบุคคลนั้น ถ้าผู้อื่นเขียนก็เป็นชีวประวัติ ถ้าเขียนเล่าเรื่องตนเองเรียกว่า อัตชีวประวัติ

หม่อมหลวงเสริมแสง พันธุมสุต (๒๕๓๓:๗๑๘) ได้กล่าวถึงความหมายของ "อัตชีวประวัติ"ไว้ว่า

รูปแบบที่ผู้เขียนเล่าประวัติของตนเอง หรือเขียนบันทึกถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยแทรกประวัติของตนเองลงไป ซึ่งลักษณะการเขียนเช่นนี้เรียกว่า การเขียนแบบอัตชีวประวัติ

รินฤทัย สัจจพันธุ์ (๒๕๔๔:๓๖) ได้ให้ความหมายของคำว่าอัตชีวประวัติไว้ว่า

อัตชีวประวัติคือ ชีวประวัติที่เจ้าของเขียนเอง เล่าประวัติชีวิตเหตุการณ์
ที่เกี่ยวข้องกับตนเองโดยตรง หรืออาจเล่าในรูปของการเล่าบันทึกเหตุการณ์
ทางประวัติศาสตร์แล้วแทรกประวัติของตนเอง

จากความหมายข้างต้นของคำว่า “ อัตชีวประวัติ ” หรือที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า
"Autobiography" สามารถสรุปความหมายและลักษณะของงานเขียนประเภทอัตชีวประวัติได้
ดังนี้คือ อัตชีวประวัติที่เจ้าของชีวประวัติเป็นผู้เขียนขึ้นเอง โดยเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตตนเองและ
เรื่องแวดล้อมโดยตรง หรือเขียนบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ หรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ แล้วแทรก
ชีวประวัติของตนเองลงไป

อัตชีวประวัติเรื่อง **พื้นความหลัง** เป็นอัตชีวประวัติที่แตกต่างจากอัตชีวประวัติเล่มอื่น ๆ ที่
มุ่งให้สาระความรู้โดยใช้ชีวประวัติเป็นขบเกี่ยวความรู้ด้านต่าง ๆ เนื้อหาสาระในเรื่อง **พื้น
ความหลัง** แบ่งได้เป็น ๒ ส่วนคือ สาระความรู้ในเรื่อง **พื้นความหลัง** และแหล่งที่มาของสาระ
ความรู้ต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ สาระความรู้ในเรื่องพื้นความหลัง

พื้นความหลัง เป็นอัตชีวประวัติที่มีความแตกต่างไปจากอัตชีวประวัติเล่มอื่น ๆ กล่าวคือ
เสฐียรโกเศศไม่ได้ตั้งใจที่จะเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชีวประวัติของท่านโดยตรง แต่ท่านตั้งใจที่จะ
เล่าสาระความรู้ต่าง ๆ ทั้งความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ ที่มาของชื่อสถานที่
บุคคล ความเชื่อ ประเพณี ภาษาและวรรณกรรม โดยใช้ชีวประวัติเป็นส่วนเชื่อมโยงในการ
ถ่ายทอดความรู้ ดังที่ท่านได้กล่าวถึงความตั้งใจในการเขียนเรื่องนี้ไว้ว่า

บัดนี้จะวกกลับมาพูดเรื่อง **พื้นความหลัง** เป็นเฉพาะ ท่านจะสังเกต
เห็นว่าข้อความที่เล่าไว้ มีเรื่องอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ชีวประวัติโดยตรงปนอยู่ในเนื้อหา
ตั้งครั่งก่อน ทั้งนี้ก็เพราะต้องการจะเล่าเรื่องเก่าเก่าที่ท่านรู้และระลึกได้ โดย
อาศัยเรื่องและชีวประวัติของตนเองเป็นขบเกี่ยวเรื่องเก่าเอาไว้เท่านั้น แล้ว
พยายามเขียนขึ้น ให้มีสำนวนอย่างเล่าให้ฟัง ถ้าเรื่องไหนจำไม่ได้แม่นยำหรือจำ
รายละเอียดไม่ได้หมด และมีอยู่ในหนังสืออื่นแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่นำมาเล่าอีก

เป็นแต่แนะให้ดูเอาเองว่ามีอยู่ในหนังสือเรื่องอะไร ข้อความตรงไหน เมื่อสงสัย ถ้าไม่มีหนังสือสอบค้นอยู่ใกล้มือ ข้าพเจ้าก็ผ่านไปไม่สืบค้นให้เสียเวลา ลงแห่งเมื่อพบปะใคร ซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ถ้ามีโอกาสและไม่ลืม ก็สอบถามเพื่อยืนยัน...

(พื้นความหลังเล่ม ๑ หน้าคำนำ)

เนื่องจากความรู้ต่าง ๆ ที่เสฐียรโกเศศเล่าไว้ในเรื่อง **พื้นความหลัง** ไม่สามารถแยกออกจากชีวิตของท่าน ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ทั้งชีวประวัติและความรู้ต่าง ๆ ควบคู่กันไป แสดงให้เห็นถึงความเป็นนักปราชญ์ของท่านในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านประวัติศาสตร์สังคม มานุษยวิทยา วัฒนธรรม นิรุกติศาสตร์ และวรรณกรรม และเนื่องด้วยความเป็นนักปราชญ์ของเสฐียรโกเศศ เมื่อให้สาระความรู้ต่าง ๆ ท่านจะเล่าจากประสบการณ์ของท่านเอง หรืออ้างอิงบุคคล หรืออ้างอิงเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร จึงทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ด้านต่าง ๆ และสามารถนำไปใช้ในการศึกษาค้นคว้าอ้างอิงได้อย่างถูกต้อง น่าเชื่อถือ ประกอบกับการใช้ภาษาที่ชัดเจน และมีอารมณ์ขันจึงทำให้ผู้อ่านสนใจและติดตามอ่านเรื่อง **พื้นความหลัง** ไปจนจบ

เนื้อหาสาระในเรื่อง **พื้นความหลัง** แบ่งได้เป็น ๙ ประเภทดังนี้คือความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของเสฐียรโกเศศ สภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ ที่มาของชื่อสถานที่ บุคคล ความเชื่อ ประเพณี ภาษาและวรรณกรรม

๒.๑.๑ ความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของเสฐียรโกเศศ

เสฐียรโกเศศให้ความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของท่านตั้งแต่ตอนเกิด ตอนเป็นเด็ก เรียนหนังสือ เรื่องราวเมื่อครั้งทำงานจนถึงปลดเกษียณ และเรื่องราวประสบการณ์เมื่อครั้งวัยหนุ่ม เรื่อง **พื้นความหลัง** จึงเป็นแหล่งศึกษาอ้างอิงข้อมูลเกี่ยวกับชีวประวัติของท่านได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นแหล่งข้อมูลที่เจ้าของชีวประวัติเขียนเล่าเรื่องราวของตัวเองโดยตรง นอกจากนี้ชีวประวัติที่เจ้าของเขียนเล่าเรื่องด้วยตัวเองนั้นสามารถสะท้อนบุคลิกลักษณะ และทัศนคติของผู้เขียนผ่านเรื่องราวที่ถ่ายทอดสู่ผู้อ่าน อีกทั้งสื่ออารมณ์ความรู้สึก ยากที่จะได้รับจากงานเขียนชีวประวัติที่บุคคลอื่นเขียนถึงท่าน นอกจากนี้ยังจะเห็นได้ว่ากรให้ความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของท่านนั้น ผู้อ่านยังจะได้รับความรู้ด้านอื่น ๆ ทั้งสภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ ที่มาของชื่อสถานที่ บุคคล ความเชื่อ ประเพณี ภาษาและวรรณกรรม เนื่องจากท่านตั้งใจใช้ชีวประวัติเป็นเครื่องเกาะเกี่ยวความรู้ด้านต่าง ๆ อีกทั้งการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับชีวประวัติผู้เขียนจะไม่สามารถแยก

ความรู้ต่าง ๆ ออกจากชีวประวัติของตนเองได้ ช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติและสาระความรู้ต่าง ๆ ควบคู่กันไป

อัตชีวประวัติของเสฐียรโกเศศ ที่เก็บความจากเรื่องพื้นความหลังมีดังนี้คือ

เสฐียรโกเศศ เป็นนามปากกาของพระยาอนุমানราชชน มีชื่อเดิมเป็นภาษาจีนว่าหลีกวงหยง หรือยง เสฐียรโกเศศ เป็นนามสกุลที่ได้รับพระราชทานเมื่อเข้ารับราชการที่กรมศุลกากร เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ที่ตำบลวัดพระยาไกร อำเภอยานนาวา จังหวัดพระนคร เป็นบุตรชายคนโตของนายหลี่ หรือมลิ และนางเฮียะ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนแต้จิ๋ว

เสฐียรโกเศศเริ่มเรียนหนังสือครั้งแรกเมื่อมีอายุได้ราว ๕-๖ ขวบ โดยเริ่มเรียน ก ข จากตัวเขียนบนกระดานดำอยู่ที่บ้าน เมื่อท่านอ่านและท่องจำพยัญชนะและสระได้แล้ว ท่านก็ฝึกหัดอ่านจาก **หนังสือปฐุม ก กา** ต่อมาเมื่อมีอายุได้ราว ๘-๙ ขวบมารดาได้พาไปฝากเข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านพระยานานาฯ จังหวัดธนบุรี ต่อมาอีกสองปีเศษ มารดาได้พาไปฝากเข้าเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อสำเร็จการศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ท่านได้ลาออกจากโรงเรียนอัสสัมชัญ แล้วไปฝึกหัดทำงานที่โสตศาศาลารัฐบาล **“เหตุที่ลาออกจากโรงเรียนเพราะขุนวิรัชเวชกิจคือข้าพเจ้าแนะนำบิดาว่าอีกไม่ช้าโรงเรียนแพทยศิริราชพยาบาล จะเปิดรับสมัครนักเรียนแพทย์ควรที่กวางหยงคือข้าพเจ้าลาออกจากโรงเรียนอัสสัมชัญเสียแต่เนิ่น ๆ เพื่อเตรียมตัวไว้”** (พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๑) แต่เมื่อท่านฝึกหัดเข้าทำงานได้เพียง ๒-๓ เดือนก็ต้องลาออกเพราะ **“ผู้ใหญ่ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่มีเบี้ยเลี้ยงหรือบรรจุเข้าตำแหน่งอะไร มีแต่หมดเปลืองไปในเรื่องค่าใช้จ่าย จึงให้ข้าพเจ้าลาออก”** (พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๒๘) เนื่องจากในเวลานั้นบิดามารดาของท่านมีรายได้มาจากการขายของสวนเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น

เมื่อลาออกจากโสตศาศาลารัฐบาล เสฐียรโกเศศได้สมัครเข้าทำงานที่โรงแรมโอเรียนเต็ล เนื่องจากได้รับการชักชวนจากผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง แต่ทำงานที่โรงแรมโอเรียนเต็ลได้ไม่นานก็ต้องลาออก เนื่องจากมีประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ผู้ที่ไม่ได้เป็นข้าราชการและพระภิกษุจะไม่ได้รับยกเว้นการเกณฑ์ทหาร และเหตุผลที่สำคัญที่สุดของท่านคือ **“ถ้าถูกเกณฑ์เข้ารับราชการเป็นทหารนานตั้ง ๒ ปี ใครจะเป็นกำลังสำคัญหารายได้มาเจือจางความเป็นอยู่ของผู้ใหญ่และน้อง ๆ ข้าพเจ้า ซึ่งขณะนั้นมีอยู่ ๔ หรือ ๕ คน”** (พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๖๒) ส่งผลให้ท่านต้องตัดสินใจลาออกจากงานที่โรงแรมโอเรียนเต็ล และมาสมัครเข้าทำงานที่โรงภาษีหรือกรมศุลกากรในตำแหน่งเสมียนโทกองภาษีขาออก ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็น

เสมียนฝรั่งกองรายงาน และ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นเลขานุการประจำตัวที่ปรึกษา ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนอนุমানราชชน ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็น ปลัดกรมกองภาษีขาออก จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ท่านได้รับการเลื่อนตำแหน่งสูงสุดเป็นผู้ช่วยอธิบดี กรมศุลกากร และในพ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยา ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ท่านได้ถูกปลดออกจากราชการฐานรับราชการมานานถึง ๒๖ ปีเศษ และต่อมาไม่นานท่านได้รับการชักชวนจากหลวงวิจิตรวาทการให้ไปทำงานที่กรมศิลปากร ในตำแหน่งหัวหน้ากองศิลปวิทยา จนมีตำแหน่งสูงสุดเป็นอธิบดีกรมศิลปากรในเวลาต่อมา

นอกจากเสฐียรโกเศศจะกล่าวถึงชีวประวัติของท่านในด้านประวัติทั่วไป ทั้งการศึกษา การทำงานแล้ว ท่านยังได้กล่าวถึงประสบการณ์ที่เป็นเรื่องเฉพาะส่วนตัวเช่นเรื่องการเที่ยวผู้หญิงของท่าน ไว้ในเรื่อง **พื้นความหลัง** เล่ม ๓ ในตอนเมื่อข้าพเจ้าเที่ยวผู้หญิง เรื่องเที่ยวผู้หญิงแม้จะเป็นเรื่องที่อยู่ในอีกด้านหนึ่งของชีวิต และไม่ควรที่จะนำมาเปิดเผย แต่ท่านก็กล่าวถึงประสบการณ์ในวัยหนุ่มของท่านอย่างเปิดเผย เนื่องด้วยความเป็นนักปราชญ์ของท่านที่ต้องการบันทึกสภาพสังคม สภาพความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้นให้สมบูรณ์ ท่านจึงเล่าเรื่องนี้ประกอบไปด้วย ดังที่ท่านเล่าไว้ว่า

เพียงแสดงท่าละครกันเท่านั้นยังไม่พอ เราทั้งสองก็นึกอยู่ในใจจะใคร่รู้ช่วยกันถอดเสื้อนอกของนางสาวไซพุกออกดู จึงได้รู้ว่ามีเสื้อชั้นในรัดอกตัวอีกชั้นหนึ่ง เห็นลูกกระดุมเรียงกันลงไปเป็นแถว ให้เส้นเชือกป่านเส้นเล็ก ๆ ผูกขัดขัดไขว้ไปมา ความรู้สึกนึกเห็นของเราในขณะนั้น มีลักษณะอย่างบทร้องที่ว่า “เห็นไว ๆ อยากใคร่รู้” แก่เชือกที่รัดกุมออกดูแล้ว ก็ผิดหวังเพราะมีกระดุมแข็งแผ่นหนึ่ง คราวนี้เอากระดุมออกทันที เมื่อดูจึงได้รูปร่างมแท้ เห็นอล่างฉ่างและใหญ่พอดู น่าจับต้อง เหตุการณ์ตอนนี้ถ้าเป็นเรื่องละครก็เท่ากับขึ้นบันไดมาเป็นขั้นๆ แล้วก็ถึงจุดสูงสุดของขึ้นบันไดนั้น เรียกในภาษาอังกฤษว่า(climax) ขึ้นต่อไปอีกไม่ได้ ถ้ามีได้ก็เป็นเรื่องลงบันไดมากกว่าขึ้นบันได ขณะนั้นนายสมเปล่งวาทาร้องทุกข์ด้วยความตื่นเต็นบอกว่า “คุณ ผมเหลือทนเต็มที ” เพราะขึ้นถึงจุดสูงสุดแล้ว ข้าพเจ้าก็ตอบไปทันทีว่า “คุณ มันอาจดาวน์ได้นา” เขาก็ได้สติยังใจไว้ได้ดีมาก

(พื้นความหลังเล่ม ๓:๔๔)

นอกจากนี้ท่านยังยกผลเสียของการเที่ยวผู้หญิง เพื่อเป็นเป็นคติอุทาหรณ์ในการดำเนินชีวิตให้แก่ชายหนุ่ม ดังที่ท่านได้กล่าวยกตัวอย่างถึง นาย ช เพื่อนของท่านที่เสียชีวิตด้วยโรคผู้หญิง เพื่อเป็นอุทาหรณ์ให้แก่ชายหนุ่มรุ่นหลังจะได้มีสติในการยับยั้งชั่งใจ และเกิดความเกรงกลัวในโรคผู้หญิงที่เมื่อเป็นแล้วก็ก่อให้เกิดแต่ความอับอาย และได้รับความทุกข์ทรมานเท่าที่นั่นดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า

ข้าพเจ้ามาทราบภายหลังจากคำบอกว่า ที่นาย ช ยิงตัวตายเพราะเป็นโรคผู้หญิงชนิดที่เรียกว่าบังเบี โดยที่นาย ช ปิดบังไม่ให้ผู้ใหญ่ทราบ เพราะด้วยความอายและความกลัว โรคจึงลุกลามได้รวดเร็วถึงกับกร่อนเหี้ยนไปมาก เมื่อไม่มีทางจะซ่อมเยียวยาสิ่งที่แห้ววินให้กลับคืนดีได้อย่างเดิม ไหนจะต้องได้รับความปวดรวดร้าวทรมานเห็นทันตาเพราะเป็นโรคผู้หญิง จึงคงไม่มีอะไรดีกว่าฆ่าตัวตาย

(พื้นความหลังเล่ม ๓:๓๘)

นอกจากท่านจะกล่าวถึงประสบการณ์การเที่ยวผู้หญิงอย่างเปิดเผยแล้ว ท่านยังกล่าวถึงลักษณะนิสัยของท่านในวัยเด็กที่มีความเกรงอย่างมากอีกด้วยเช่น เมื่อท่านกล่าวถึงชีวิตของท่านในวัยเด็กก่อนเข้าเรียน ท่านเป็นเด็กมีนิสัยเกร เพราะ “คลุกคลีดีไม่งเล่่นหัวอยู่กับหมู่เด็ก ๆ รุ่นราวคราวเดียวกันอันเป็นลูกหลานของผู้ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกบ้านนั้น ล้วนสำสอนหลายเผ่าหลายภาษาปะปนกันดังกล่าวไว้แล้ว เมื่อกระนี้ทำไมข้าพเจ้าจะไม่เป็นเด็กเกกมะเหรกเกร” (พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๘๖) และ “เมื่อเด็กเคยถูกเด็กอื่นแทงเอาที่ชายโครง ช้างซ้ายก็ครั้งหนึ่ง ยังมีแผลเป็นอยู่ ถูกศีรษะแตกแผลโตก็อีกครั้งหนึ่ง มีแผลเป็นเหมือนกัน” (พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๘๗) แม้พ่อแม่ของท่านจะด่าว่า เหยียนดีและล่ามโซ่อย่างไร ท่านก็ไม่เชื่อฟังกลับหนีออกจากบ้านไป แสดงให้เห็นว่าที่ที่ท่านอยู่อาศัยในบริเวณถนนสาทรในอดีต เป็นย่านที่มีคนอาศัยอยู่หลายเชื้อชาติ และมีฐานะแตกต่างกันไปทั้งคนรวยและคนจน ด้วยความที่เสรียรโกเศศเป็นสามัญชน ที่ที่ท่านอยู่อาศัยอาจจะแวดล้อมด้วยคนสามัญไม่ร่ำรวยนัก เด็ก ๆ ที่เป็นเพื่อนท่านก็เป็นลูกชาวบ้าน มีนิสัยเกรทำให้ท่านมีนิสัยเกรตามไปด้วย สะท้อนให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมมีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคล แต่เมื่อท่านเข้าโรงเรียนท่านก็เปลี่ยนนิสัยไปในทางที่ดีขึ้น

เนื่องจากขาดการติดต่อกับเพื่อนกลุ่มนี้ไป เพื่อนที่อยู่อาศัยบริเวณบ้านของท่านอาจจะเป็นลูก
คนจนทำให้ไม่ได้เรียนหนังสือ

แม้ว่าในวัยเด็กท่านจะมีนิสัยเกเร แต่เมื่อท่านโตขึ้นลักษณะนิสัยต่าง ๆ เหล่านี้ก็หมดไป
กลายเป็นผู้ที่มีนิสัยเรียบร้อย มีความขยันหมั่นเพียรทั้งด้านการศึกษาเล่าเรียน และการทำงาน
และมีสติในการดำเนินชีวิตรู้จักแยกแยะสิ่งถูกผิด ดังที่ท่านกล่าวว่า

ครั้นเมื่อข้าพเจ้าย้ายมารับราชการในกรมศุลกากรแล้ว สิ่งแวดล้อมที่
กล่าวนี้ก็หมดไป โอกาสที่จะสำมะเลเทเมาและเที่ยวผู้หญิงก็อันวายให้ได้
สะดวกทุกอย่าง แต่ข้าพเจ้าก็เอาตัวเหลือรอดต่อมาได้ เพราะใน ๒-๓ ปีแรก
เมื่อเข้าทำงาน ข้าพเจ้าไม่สู้คบหาสมาคมกับเพื่อนข้าราชการในกรมเดียวกัน
อย่างเพื่อนสนิทใกล้ชิดกันนัก ต่อมาในระยะหลังจึงได้มีเพื่อนฝูงที่สนิทสนม
อยู่หลายคน แม้บางคนเป็นเจ้าของผู้หญิงด้วย แต่ข้าพเจ้าก็มีอายุพอที่จะรู้ได้
ว่าอะไรผิดอะไรถูก อะไรควรไม่ควร ตามส่วนของชายหนุ่มที่พึงมีสติยับยั้งใน
ความประพฤติได้บ้าง

(พื้นความหลังเล่ม ๓ : ๑๓)

จากการศึกษาอัตชีวประวัติในเรื่อง **พื้นความหลัง** จะพบว่าลักษณะนิสัยหลายประการ
ของเสฐียรโกเศศ สมควรนำมาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติหรือเป็นแนวทางในการดำเนิน
ชีวิตของคนรุ่นหลังต่อไปได้เป็นอย่างดีเช่น มีความกตัญญู ใฝ่ใฝ่ในการศึกษาหาความรู้ มีความ
ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน อ่อนน้อมถ่อมตน พึงพอใจในสิ่งที่ตนเองได้รับ ดังตัวอย่างเช่น

ในด้านความกตัญญู เสฐียรโกเศศเป็นผู้ที่มีความกตัญญูรู้คุณต่อบิดามารดาเป็นอย่าง
ยิ่ง จะเห็นได้จากการกระทำ การปฏิบัติตน ที่ท่านบรรยายถึงบิดามารดาของท่าน ดังเช่นเมื่อท่าน
กล่าวถึงความรู้สึกที่ท่านมีต่อบิดามารดาของท่าน ท่านกล่าวยกย่องบิดามารดาของท่านว่า

บิดาข้าพเจ้าถ้าในสายตาคนอื่น ก็ไม่ผิดแปลกกว่าของใคร ๆ ที่
เป็นคนธรรมดาสามัญ ถ้าในสายตาข้าพเจ้า ท่านทั้งสองก็เป็นเจดีย์ที่
ข้าพเจ้าเทิดทูนบูชา เพราะไม่ว่าสิ่งใด ๆ อันเป็นตัวข้าพเจ้า ก็มีเค้ามาจาก
ท่านทั้งสองเป็นปฐม

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๒๕)

เมื่อกล่าวถึงการปฏิบัติต่อมารดาของท่าน จะเห็นได้ว่าท่านประพฤติปฏิบัติตนได้
อย่างเหมาะสม ดังที่ท่านกล่าวว่า

แม้ท่านจะเป็นคนเจ้าโมโห ไม่ถูกใจอะไรนิดก็โกรธง่าย ผิดกับ
บิดาข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนมีนิสัยใจเย็นและโกรธยาก แต่มารดาข้าพเจ้า เมื่อ
รู้จักใจท่านแล้วก็ปฏิบัติให้ถูกใจได้ง่าย คือถนอมน้ำใจท่านไว้ อย่าให้
เกิดโมโห แม้ท่านจะบ่นว่าอย่างไร ข้าพเจ้าก็นิ่ง ไม่เถียงหรือย้อนตอบ
ทันควัน

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๔๔)

เมื่อจะทำอะไรก็ตาม ท่านจะคำนึงถึงบิดามารดาและคนในครอบครัวเป็นอันดับแรก เช่น
เมื่อท่านจะต้องถูกเกณฑ์ทหารท่านก็เกรงว่าจะไม่มีใครเป็นผู้หารายได้มาจุนเจือครอบครัว หรือเมื่อ
ท่านทำงานมีครอบครัวเป็นของตนเองแล้ว ท่านก็ยังมอบเงินให้แก่คนในครอบครัวเป็นจำนวน
มากกว่าครั้งหนึ่งที่ท่านได้รับดังที่ท่านกล่าวว่า

เมื่อข้าพเจ้าโตเป็นหนุ่ม ทำงาน และมีครอบครัวแล้ว ได้เงินเดือน
ที่กรมศุลกากร เดือนละ ๑๕๐ บาท ข้าพเจ้าก็แบ่งออกเป็น ส่วนหนึ่งเป็น
เงิน ๑๐๐ บาท มอบให้แม่เพื่อบูชาคุณท่าน สำหรับจะได้ใช้จ่ายใช้สอยใน
บ้านและเลี้ยงน้อง ๆ ที่ยังมี "ปีกอ่อน" อยู่หลายคน แบ่งภริยาเสีย ๓๐ บาท
เหลืออีก ๒๐ บาทเป็นส่วนที่ข้าพเจ้าใช้สอยส่วนตัวประจำเดือน ซึ่งก็
พอใช้ได้อย่างสบายในสมัยนั้น

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๔๔)

นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่า เสฐียรโกเศศจะระลึกอยู่เสมอว่า ที่ท่านมีร่างกายและจิตใจที่มี
ความสุขความเจริญนั้น ท่านเชื่อว่าเป็นเพราะอำนาจแห่งความกตัญญูของท่านที่มีต่อบิดามารดา
ดังที่ท่านกล่าวว่า

"ความสุขจะหาพบได้แต่ในอดีต" นี่เป็นความจริง เพราะเมื่อข้าพเจ้า
ระลึกถึงความหลังที่ได้รู้สึกเบิกบานสบายใจ ว่ามิได้เสียที่ที่ตนเกิดมาได้ทำ

หน้าที่ลูกซึ่งมีอยู่ต่อบิดามารดา ด้วยกตัญญูทเวทีสมบูรณ์แล้วอย่างลูกที่ดี จึงมีร่างกายและจิตใจเป็นความสุขความเจริญ ตามสมควรแก่อัตภาพที่เป็นอยู่ เพราะด้วยอำนาจแห่งความกตัญญูทเวทีตาสังเดียงนี้เอง ที่ส่งผลทำให้สิ่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นส่วนคุณธรรมติดตามพ่วงท้ายมาด้วยเป็นเงาตามตัวเห็นทันตา

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๔๔)

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าเสฐียรโกเศศเป็นผู้ที่มีความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาเป็นอย่างมาก ระลึกถึงบุญคุณบิดามารดาของท่านอยู่เสมอ ทั้งยังมีความเชื่อว่าที่ท่านสามารถมีความสุขความเจริญอยู่ได้ในทุกวันนี้ นั้นมาจากความกตัญญูที่ท่านปฏิบัติต่อบิดามารดา ความคิดในเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดาเช่นนี้เป็นความคิดที่เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้อ่าน ให้ประพฤติปฏิบัติตนต่อบิดามารดาด้วยความกตัญญูรู้คุณ ไม่ทอดทิ้งบิดามารดาเมื่อยามแก่ชรา

นอกจากท่านจะมีความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาแล้ว จะเห็นได้ว่า เสฐียรโกเศศเป็นคนที่มีความรักครอบครัวมาก ท่านเป็นคนรักเดียวใจเดียวท่านรักและให้เกียรติภรรยาของท่านมาก ท่านไม่เคยพูดปดหรือหลอกหลวงภรรยาของท่าน ทำให้ภรรยาของท่านไว้วางใจท่านมาก ดังที่ท่านกล่าวว่า

ตกลงเราไม่ได้ล่วงเกินมากกว่าที่กล่าวมาข้างต้น (คือเรื่องนอกวงเล็บใหญ่) จนเพื่อนกวางตั้ง ๒ คนมาหา และบอกว่าถึงเวลากลับบ้านได้แล้วเพราะดึกมาก ถ้าไม่มาเดี๋ยวก็จะยังเพลินอยู่ต่อไปก็ได้ เพื่อนกวางตั้งคนหนึ่งส่งธนบัตรราคา ๒๐ บาทใบหนึ่งให้แก่นางสาวไซฟูกเป็นค่าปิดประตู แล้วเราก็ตออกจากสถานอโคจรมากลับถึงบ้านล่วงสองยามมามาก ที่บ้านข้าพเจ้าเขาหลับนอนกันหมดแล้ว ในที่สุดข้าพเจ้าก็เข้าบ้านได้เพราะเมียเป็นผู้มาเปิดกลอนประตูให้ คำแรกที่ข้าพเจ้าถูกเมียถามก็คือ “นี่คุณไปไหนมาจนดึกดื่น” ข้าพเจ้าก็ตอบตามตรงในทันทีว่าไปเที่ยวโรงผู้หญิงเจ๊กคนชู้กับเพื่อนชาวกวางตั้ง ซึ่งเมียข้าพเจ้ารู้จักดีว่าเป็นใคร แล้วข้าพเจ้าก็ต่อทำคำตอบเพื่อให้เธอสบายหายระแวงว่า “ไม่ได้ทำอะไรกับมันหรอก” เธอก็นิ่งไม่ทำอะไร ถ้าเป็นเมียคนอื่น ไม่ใช่ทั้งหมดอาจมีบ้างกลางคนคงตาขุนเขียว ถึงกับต้องนอนตากยุงนอกมุ้งก็ได้ .....ทั้งนี้ก็เพราะข้าพเจ้าบำเพ็ญตนเป็นคนบอกความจริงเมื่อไม่มีความจำเป็นจะต้องปิดบัง ถ้าปิดบังถึงเขาไม่รู้ ก็ต้องรู้ในวันหน้าเข้าวันหนึ่งไม่ช้าก็เร็ว ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เกิดความเชื่อ ความไว้วางใจขึ้นได้ ถึงเมียก็เหมือนกัน

ถ้าเขาจับได้ว่าพูดไม่จริง คราวหลังแม้พูดจริง ก็ยังมีระแวง ไม่เชื่ออยู่รำไป ถ้าใคร
ประพฤติดูดีจริงกับเมีย เมียรักจนวันตายทีเดียว พยายามบำเพ็ญดู จะเป็นมงคล
อย่างยิ่ง

(พื้นความหลังเล่ม ๓ : ๕๒)

ผู้อ่านจะเห็นได้ว่าท่านมีความรักความเกรงใจภรรยา ไม่เห็นภรรยาเป็นเพียงผู้ที่มีหน้าที่รับ
ใช้สามีเท่านั้น เมื่อมีสิ่งใดที่ท่านสามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้ ท่านก็ทำด้วยตนเอง ดังที่ท่าน
กล่าวถึงเรื่องการนุ่งผ้าว่า

เมื่อข้าพเจ้านุ่งผ้าแต่งตัวไปทำงานใน ๒-๓ วันแรกรู้สึกกระดูกขาชอกบกล
ต้องวางหน้าเก้าอี้ ๗ ดูใครไม่ได้สนิท เป็นอย่างนี้ไม่กี่วันก็ค่อยหายไปเอง เมื่อมี
คนนุ่งให้ทุกเช้าก็นึกสงสารเขา เพราะต้องผละจากงานอื่นซึ่งกำลังวุ่นสาละวน
อยู่มานุ่งผ้าให้ ลางคราวเมื่อเห็นเขากำลังยุ่งกับงานอื่น ก็จัดแจงนุ่งเสียเองตาม
วิธีที่เขาบอกให้

(พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๑๐๙)

ด้วยความรัก และความซื่อสัตย์ต่อภรรยาทำให้ท่านดำเนินชีวิตคู่อย่างราบรื่น เป็น
แบบอย่างในการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

ในด้านความพากเพียรในการศึกษาหาความรู้ จะเห็นได้ว่าเสฐียรโกเศศ เป็นผู้ที่ไม่
ศึกษาหาความรู้อย่างยิ่ง แม้ว่าเสฐียรโกเศศจะจบการศึกษาเพียงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ แต่ท่านก็
ไม่ได้หยุดการศึกษาหาความรู้ของท่านเพียงเท่านั้น ในเวลาหลังเลิกงาน ท่านได้ศึกษาหาความรู้
ภาษาอังกฤษเพิ่มเติมกับครูกอดเดโรและพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ และเมื่อท่านได้เข้าทำงานที่กรม
ศุลกากร ท่านได้รับความเมตตาจากนายอร์แมน แมกสเวล ที่ช่วยสอนภาษาอังกฤษให้
และอนุญาตให้ท่านอ่านหนังสือประวัติศาสตร์สากลของเขาได้ นอกจากนี้เมื่อมีสิ่งใดเป็นที่สงสัยไม่
เข้าใจ ท่านก็จะสอบถามความรู้จากบุคคลต่าง ๆ ที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องนั้น และถ้าท่าน
ยังไม่เข้าใจเรื่องนั้นกระจางชัดแจ้งอีก ท่านก็จะพยายามศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจาก
หนังสือต่าง ๆ และเพื่อให้ความรู้ที่ท่านได้มานั้น เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่นต่อไป ท่านก็จะเขียน
หนังสือนั้นไว้ ท่านได้กล่าวถึงการแต่งหนังสือของท่านไว้ว่า “เรื่องใดที่แต่งขึ้นด้วยความสมัครใจ
และต้องใช้ความเพียรพยายามเพื่อต้องการรู้สิ่งที่ยากรู้แต่ยังไม่รู้ ข้าพเจ้าก็คิดค้น เมื่อค้นได้ก็

สบายใจและอดไม่ได้ที่จะแบ่งความรู้ให้แก่ผู้อื่นได้ร่วมรู้ด้วยกับข้าพเจ้า” (พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๑๒๔)

การศึกษาหาความรู้จากหนังสือนั้น จะเห็นได้ว่าเสฐียรโกเศศเป็นผู้มีนิสัยชอบอ่านหนังสือ มาตั้งแต่วัยเยาว์ และได้สะสมความรู้จากหนังสือต่าง ๆ รวมทั้งเก็บเล็กผสมน้อยจากความรู้เรื่องอื่น ๆ ที่ท่านได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเมื่อโตขึ้น จนสามารถถ่ายทอดเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ได้ ดังที่ท่านกล่าวว่า

ข้าพเจ้าเล่าเรื่องอ่านหนังสือเมื่อครั้งยังเด็กอยู่ ส่วนใหญ่เป็นเรื่อง ประโลมโลกและเรื่องละคร แล้วใช้ทุนเดิมนี้นี้มาผสมกับความรู้เรื่องอื่น ๆ ซึ่ง ได้มาเมื่อภายหลัง เมื่อโตเป็นผู้แล้วตามลำดับ จึงสามารถไถลเล่า กลายเป็นเรื่องศึกษาระบายอารมณ์ของตนเอง

(พื้นความหลังเล่ม ๔ : ๑๘๓)

ท่านไม่เพียงแต่อ่านหนังสือประโลมโลกเท่านั้น ท่านยังได้อ่านหนังสือประเภทพงศาวดาร จีนอีกด้วย การอ่านหนังสือประเภทนี้ “มีอิทธิพลแก่การเขียนหนังสือของข้าพเจ้าไม่น้อย โดยตนเอง ไม่รู้สึกตัว และเป็นบันไดขั้นแรกซึ่งทำให้สภารมณเฝ้าใจข้าพเจ้ารู้เรื่องประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรมจีนได้ดีขึ้น” (พื้นความหลังเล่ม ๔ : ๑๘๓) ต่อมาเมื่อเข้าเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญท่านได้อ่านหนังสือภาษาอังกฤษพวกเทวนิยาย เทวนิยาย และพัฒนามาอ่านหนังสือนวนิยาย ภาษาอังกฤษ และเรื่องประวัติศาสตร์ต่าง ๆ

นอกจากท่านจะศึกษาหาความรู้จากโรงเรียน จากบุคคลต่าง ๆ และจากการอ่านหนังสือ แล้ว การศึกษาของท่านยังได้มาจากความเป็นคนช่างสังเกตของท่านที่มีมาตั้งแต่ในวัยเด็ก ดังจะ เห็นได้ว่าความรู้ด้านต่าง ๆ ที่ท่านถ่ายทอดออกมานั้น ส่วนหนึ่งได้มาจากประสบการณ์ของท่านที่ ท่านเคยพบเห็นมาตั้งแต่ในวัยเด็กอีกด้วย อีกทั้งจะเห็นได้จากท่านเป็นคนช่างสงสัยช่างจดจำ เมื่อมีสิ่งใดที่น่าสนใจศึกษา หรือมีข้อสงสัยท่านก็จะศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้รู้นั้นกระจ่างแจ้งขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น ๆ ด้วย การได้เรียนรู้ด้วยตัวเองทำให้เกิดปัญญา ดังที่ท่านกล่าวถึง ความเชื่อเรื่องผีปอบที่ท่านเคยถูกผู้ใหญ่หลอกในวัยเด็กว่า

ข้าพเจ้าไม่กล้าออกไปเที่ยวหรือเล่นเลยเขตบ้านที่กำหนดไว้ เป็นเวลา เห็นจะหลายวันที่เดียว มาวันหนึ่ง มีเด็กรุ่นเดียวกัน มันมาล้อ เป็นเชิงเยาะเย้ย ว่าเป็นเด็กคนฉลาด ด้วยความโกรธ ข้าพเจ้าหยิบก้อนดินขว้างปามันเพราะไม่ กล้าล้ำแนวเขตบ้าน ออกไปต่อยกัน ขว้างไปหลายครั้งก็ไม่ถูก มันก็เยาะเย้ยยั่ว ยิ่งขึ้น เกิดโทสะจนยังไม่อยู่ ปราดวิงออกไปจะตอยมันให้ได้จนลืมตัวว่าเลยเขต บ้านออกไปมาก แต่ก็ไล่มันไม่ทัน ข้าพเจ้าก็ได้สติ รีบกลับเข้ามาภายในเขต บ้านทันที รู้สึกใจคอไม่สู้ดี กลัวว่าผีปอบมันได้โอกาสก็จะมาเข้าห้องข้าพเจ้า แต่ก็ไม่รู้สึกว่ามีเป็นอะไรผิดปกติไปจากเดิมก็อุ่นใจ และล่วงต่อมาอีก ๒-๓ วัน เมื่อไม่เห็นเป็นอะไร ในที่สุดก็เกิดปัญญาเข้าใจว่าคงถูกหลอกแน่ เลยไม่ กลัวผีปอบจะมาเข้าห้องอีกต่อไป กล้าล้ำออกนอกเขตบ้านที่ละน้อย ๆ มาก ครั้งขึ้น เมื่อแน่ใจว่าไม่มีเหตุการณ์อะไรผิดปกติแล้ว ข้าพเจ้าก็หมดความ กลัวเรื่องผีปอบ ออกไปเที่ยวนอกบ้านได้ไกล ๆ ตามสบายใจ

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๑๖๖)

ท่านได้กล่าวว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้อยากเห็นอยู่เสมอ ถ้ามีสิ่งใดสงสัยก็จะสอบถามผู้รู้ แต่ต้องใช้ปัญญาตรึกตรองด้วยเหตุผลอยู่เสมอ ดังที่ท่านกล่าวว่า

ข้าพเจ้าเป็นคนอยากรู้อยากเห็นไม่ว่าเรื่องอะไร เพราะเห็นว่า "รู้ไว้ใช้ว่า ใสบ่าแบกหาม" ถ้ามีโอกาสและนี่ก็ได้ก็เป็นซักถามผู้รู้ แต่ผู้รู้ที่เราซักถามนั้นมี สองลักษณะ ลางท่านก็ตอบอย่างตรงไปตรงมาเท่าที่รู้ สิ่งใดเมื่อไม่รู้ก็ตอบว่าไม่ รู้ ลางท่านไม่เป็นเช่นนั้น ไม่ยอมรับว่าตนไม่รู้ และอาจพาเราเข้ารกเข้าป่าไปได้ เพราะฉะนั้นความสำคัญของการซักถามหาความรู้จึงอยู่ที่ตัวผู้ถามมากกว่าอยู่ที่ ตัวผู้ตอบ คืออยู่ที่มีจินตมัยปัญญา คือรู้จักใช้ปัญญาตรึกตรองด้วยเหตุผล เมื่อ เห็นจริงแล้วจึงเชื่อ เพิ่มจากความรู้ทางสุตมัยปัญญาอีกชั้นหนึ่ง คือรู้เป็นพหูสูต เพราะอ่านมากหรือได้ยินได้ฟังมามาก อันเป็นระยะต้นของความรู้

(พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๑๒๔)

นอกจากการให้ความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติในด้านการศึกษาของเสฐียรโกเศศ จะช่วยให้ ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติของท่าน เห็นพัฒนาการความเป็นนักปราชญ์ของท่านที่แม้

ท่านจะเรียนหนังสือไม่มาก แต่ด้วยความเป็นผู้ที่ช่างอ่าน ช่างคิด ช่างจดจำ การอ่านหนังสือเหล่านี้ จึงเป็นพื้นฐานทางความรู้ในขั้นสูงต่อมา และศึกษาเพิ่มเติมเมื่อเติบโตขึ้นแล้ว ยังเป็นการบันทึก สภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมในด้านการศึกษาในสมัยนั้นได้อย่างดีอีกด้วย ดังที่จะกล่าวเมื่อก่อน ให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่

ในด้านการทำงาน ท่านเป็นผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน เป็นที่รักใคร่ของ เพื่อนฝูงและเจ้านาย และทำให้ท่านได้รับความเมตตาจากผู้ใหญ่เป็นอย่างมาก เช่น

นับแต่นายแมกสเวลเห็นข้าพเจ้านอนหลับเป็นครั้งแรกแต่ไม่ว่าอะไร กระทำให้ข้าพเจ้าขยันในการทำงานยิ่งขึ้น ทำงานตามหน้าที่เสร็จก่อนเวลา เสมอ ทั้งนี้ นายแมกสเวลชะรอยจะสังเกตเห็น ต่อมาเขาก็เรียกตัวข้าพเจ้าไปใช้ให้ ทำงานพิเศษอยู่บ่อย ๆ เป็นอย่างนี้มาตั้งปีเห็นจะได้ ในที่สุดวันหนึ่งเขาถาม ด้วยความเมตตาว่าจะเรียนอะไรจะสอนให้ ข้าพเจ้าตอบว่าอยากเรียนภาษาอังกฤษ เขาก็จัดแจงสอนให้

(พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๖๖)

ท่านเป็นผู้มีความตั้งใจในการทำงานเป็นอย่างมาก ไม่มักใหญ่ใฝ่สูง พอใจในสิ่งที่ตนได้รับ จะเห็นได้จาก การที่ท่านจะได้รับมอบหมายให้ทำงานในหน้าที่มากขึ้น แต่อยู่ในตำแหน่งหน้าที่เดิม ท่านไม่เคยน้อยใจในการทำงาน ดังที่ท่านกล่าวถึงความรู้สึกที่ได้รับมอบหมายให้ทำงานไว้ว่า

กลับถือเป็นเกียรติ เพราะได้ทำงานในตำแหน่งที่สูงกว่า มีความคิดว่างานจะยากหรือง่ายก็ช่าง จะมากหรือน้อยก็ ๙ โมงเช้าถึง ๔ โมงเย็นเท่านั้น เงินเดือนก็ได้เท่าเดิมไม่น้อยไปกว่าที่ได้รับอยู่ และไม่เคยนึกถึงความเจริญก้าวหน้าในราชการก็มากนัก นึกอยู่อย่างเดียวแต่ ความรู้เท่านั้น ข้าพเจ้าก็ทำงานในตำแหน่งหน้าที่ใหม่ด้วยความเรียบร้อย ไม่เคยแสดงกิริยาอาการ หรือบิปรากให้ปรากฏเห็นว่ามีความน้อยอก น้อยใจที่ได้แต่งงาน

(พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๘๔)

และจะเห็นได้ว่าท่านเป็นผู้ที่มีความพึงพอใจในตำแหน่งหน้าที่การงาน หรือเงินเดือนที่ได้รับ มีเท่าไรก็ใช้เท่านั้น ดำเนินชีวิตตามอัตภาพ และกำลังฐานะของตน ทำให้ท่านไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไร ดังที่ท่านกล่าวว่า

เรื่องที่พระองค์ศุภโยคเกษมตรัสว่า เขาจะเลี้ยงให้เป็นใหญ่เป็นโต แม้เป็นชาวดีแก่ตัวเอง แต่ข้าพเจ้าก็ไม่รู้สึกตื่นเต้นเท่าไรนัก เพราะมุ่งแต่เรื่องทำงานตามหน้าที่ และสาละวณสนใจอยู่กับเรื่องเรียนมากกว่าเรื่องทะเลาะทะยานหาความเจริญก้าวหน้าให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่ได้คำนึงถึง เพราะเงินเดือนซึ่งได้รับอยู่ในขณะนั้นเดือนละ ๒๕๐ บาท ก็พอกินพอใช้แก่อัตภาพของตนดีอยู่แล้ว การใช้จ่ายเป็นประจำก็ไม่มียอะไรฟุ่มเฟือยผิดแปลกไปกว่าปรกติ

(พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๑๕๖)

และถือว่าการทำงานที่เริ่มตั้งแต่หน้าที่ที่ไม่สำคัญมาก่อนเป็นขั้น ๆ เป็นสิ่งสำคัญและไม่เคยคิดว่าเป็นเรื่องน่าอายแต่อย่างไร แต่กลับปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างดี โดยปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกใจเจ้านายผู้บังคับบัญชา ดังที่ท่านกล่าวว่า

ถ้ารู้จักเสนอและทำให้ถูกใจพอใจผู้บังคับบัญชา ไม่ต้องย่อนถามได้ก็เป็นความเจริญแก่ผู้เสนอ เพราะงานเก็บหนังสือ เสนอหนังสือเป็นงานขั้นต้นผู้น้อยซึ่งไม่มีความรู้ทางหนังสือสูงก็อาจทำได้ดี ถ้ามีเขาวนับัญญัติรู้จักใจผู้บังคับบัญชา เว้นไว้แต่ผู้ที่ทำหน้าที่นี้เห็นว่าเป็นงานต่ำ ไม่สมภูมิรัฐของตน ก็อาจทำไม่ได้ดีเท่ากับผู้มีภูมิรัฐต่ำกว่า ถ้าเป็นเช่นนี้ ความเจริญก้าวหน้าในตำแหน่งการงานก็ไปไม่ได้เร็ว เพราะเมื่องานอย่างนี้ทำไม่ได้แล้วถึงไปทำงานอื่นที่สูงขึ้น ก็คงทำไม่ได้ดีเช่นกัน เพราะสิ่งทั้งหลายย่อมมีวิวัฒนาการมาจากสิ่งง่าย ๆ ก่อนและก็เจริญ มีลักษณะซับซ้อนและยุ่งยากขึ้นโดยลำดับ ถ้าไม่เคยรู้หรือประสบมาก่อนเป็นขั้น ๆ คือจากง่ายไปหายาก ก็จะไม่พบเป็นความเจริญแก่ชีวิตอันแท้จริงในการงานที่ทำนี้มีฉันใด ในการศึกษาหาความรู้ก็มีฉันนั้น

(พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๑๐๐)

อีกทั้งในการทำงานท่านถือหลักการทำงานอย่างมีคุณธรรม แม้จะเคยโกรธเคืองกันมาอย่างไร เมื่อท่านมีตำแหน่งหน้าที่ที่สูงกว่าแล้วก็ไม่เคยคิดกลั่นแกล้งผู้นั้น กลับแสดงความอ่อนน้อมอย่างเด็กแสดงแก่ผู้ใหญ่ และการทำงานท่านไม่เพียงแต่ใช้ความอารีอารอบเท่านั้น บางครั้งท่านยังลงมือทำงานด้วยตนเองอีกด้วย “ทำให้เพื่อนร่วมงานทั้งรักและเกรง ต้องระวังตัว ทำงานอย่างชะมัดเขม้น” (พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๑๘๕)

นอกจากนี้ในการทำงานท่านยังทำงานอย่างรู้จักกาลเทศะ เรียนรู้ลักษณะนิสัยของเจ้านาย ทำให้ปฏิบัติงานได้ถูกใจผู้บังคับบัญชา ดังเช่นเมื่อท่านรู้ว่าเจ้านายของท่านกำลังมีอาการไม่ดีอยู่ ท่านก็จะสอบถามก่อนไม่โพล่งพูดทันที ทำให้ท่านรอดพ้นจากการตำหนิจากผู้บังคับบัญชา ดังที่ท่านกล่าวว่า

คราวหนึ่งสมัยเมื่อข้าพเจ้าเลื่อนหน้าที่มาอยู่กองภาษีขาออกแล้ว มีเจ้าหน้าที่ในกองรายงานนำแฟ้มหนังสือมาให้ข้าพเจ้าแฟ้มหนึ่ง บอกว่าให้ช่วยไปหารือนายนอร์แมน แมกสเวลล์ที่ในห้องทำงานด้วย เพราะเป็นเรื่องด่วนมาก ไม่มีใครกล้าเข้าไปเสนอหารือ ด้วยกำลังมีอาการค่อนข้างจะหงุดหงิดเอาการอยู่ ข้าพเจ้าก็รับปากและนำแฟ้มขึ้นไปหา เมื่อจะเข้าห้อง ข้าพเจ้าเคาะไม้บานพับลับแลที่อยู่ตรงประตูซึ่งจะเข้าไป ได้ยินเสียงขานตอบว่า “เข้ามาได้” แต่ข้าพเจ้ายังไม่เข้าไปคงเคาะที่บานพับลับแลนั้นอีกหนหนึ่ง คราวนี้จะได้ยินเสียงขานตอบอย่างดังกว่าปรกติว่า “บอกแล้วให้เข้ามาได้ ทำไมยังไม่เข้ามา” พร้อมทั้งได้ยินเสียงกำปั้นทุบตีด้วยข้าพเจ้าก็แง้บานพับลับแลยื่นหน้าเข้าไปเล็กน้อยและถามว่า “ ท่านมีอาการไม่ดีแล้วหรือยัง” ได้รับความตอบว่า yes ข้าพเจ้าจึงเข้าไป กำลังอธิบายชี้แจงยังไม่ทันไร ได้ยินเสียงนายนอร์แมน แมกสเวลล์ดังฟืด ๆ ข้าพเจ้าก็พูดว่า “ ลมยังไม่ดี ขอกลับก่อน” ได้รับความตอบว่า “ อธิบายต่อไปได้” ในที่สุดเรื่องก็สำเร็จไปได้ อย่างราบรื่น

(พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๒๐๒)

จากการศึกษาชีวประวัติของเสฐียรโกเศศในเรื่อง **พื้นความหลัง** จะเห็นได้ว่าเสฐียรโกเศศเป็นสามัญชนคนธรรมดาคนหนึ่ง ที่เกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะไม่ร่ำรวยนัก สภาพแวดล้อมที่อยู่

อาศัยก็อยู่ในพื้นที่ที่แวดล้อมไปด้วยคนหลายเชื้อชาติหลายภาษา รวยล้อมไปด้วยเพื่อนที่มีความเก๋กะเหรกเกอร์ แต่เมื่อท่านได้มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ความประพฤติของท่านก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ท่านตั้งใจศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ ด้วยความเป็นคนขยันหมั่นเพียรในการศึกษาหาความรู้ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด และด้วยความรักในการอ่านหนังสือมาตั้งแต่ในวัยเด็ก ประกอบกับความข่างจด ข่างจำ ข่างเล่า ทำให้วิถีชีวิตของท่านเริ่มเปลี่ยนแปลงไป และพัฒนาชีวิตของท่านให้กลายเป็นนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงของชาติและของโลกได้ในที่สุด แม้ว่าเสฐียรโกเศศจะจบการศึกษาเพียงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ และไม่ได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศ แต่ท่านก็ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากการอ่านหนังสือทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ หนังสือประวัติศาสตร์ และหนังสือพงศาวดารจีน ทำให้ท่านรู้เรื่องประวัติศาสตร์ และพงศาวดาร วัฒนธรรมจีนได้ดีขึ้น นอกจากคุณสมบัติเหล่านี้จะทำให้ท่านกลายเป็นนักปราชญ์แล้ว ด้วยคุณสมบัติของความที่ท่านเป็นผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ มีความยอมรับเมื่อไม่รู้ก็ไปหาความรู้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งจากการค้นหาข้อมูลจากหนังสือต่าง ๆ และสอบถามจากบุคคลที่มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ ทำให้ความรู้ที่ท่านศึกษามีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าชาติกำเนิดไม่ใช่สิ่งสำคัญ ไม่ใช่เครื่องกำหนดอนาคต แต่ต้องมีความขยันหมั่นเพียร พากเพียรในการศึกษาหาความรู้ ทำให้ท่านได้รับการยกย่องเป็นนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียง

นอกจากนี้ในด้านการดำเนินชีวิตของท่านจะเห็นได้ว่าท่านยึดถือความกตัญญูต่อบิดามารดาของท่านเป็นที่ตั้ง อีกทั้งยังรักและให้เกียรติภรรยา ในด้านการทำงานท่านก็เป็นผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน ทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่มักใหญ่ใฝ่สูง นอบน้อมถ่อมตน ยอมรับในสิ่งที่ได้รับ และดำรงตนเป็นผู้มีสติอยู่เสมอสามารถยับยั้งชั่งใจ รู้อยู่เสมอว่าสิ่งใดควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ ทำให้ท่านดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และรอดพ้นจากสิ่งซึ่งไม่พึงปรารถนา เรื่องราวชีวิตประวัติของเสฐียรโกเศศไม่เพียงทำให้ผู้อ่านได้ทราบประวัติของท่านอย่างถูกต้องเท่านั้น ชีวิตประวัติของท่านยังมีประโยชน์อย่างมากแก่ผู้อ่านเรื่อง **ฟื้นความหลัง** ที่อาจจะนำความประพฤติและลักษณะนิสัยที่เป็นแบบอย่างที่ดี มาปรับใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างดี

๒.๑.๒ ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง

สภาพบ้านเมืองที่ปรากฏในเรื่อง **ฟื้นความหลัง** เป็นสภาพบ้านเมืองในบริเวณเขตกรุงเทพมหานคร และในจังหวัดภาคใต้ที่ท่านเคยเดินทางไปราชการและท่องเที่ยว ท่านได้บรรยาย

สภาพบ้านเรือน การตั้งบ้านเรือน สภาพถนนหนทางและบริเวณโดยรอบสถานที่นั้น ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองข้อมูลส่วนหนึ่งมาจากความประสบการณ์ตรงของเสฐียรโกเศศ โดยให้ชีวประวัติเป็นเครื่องเกาะเกี่ยวความรู้เหล่านี้ ด้วยความเป็นคนที่มีนิสัยช่างสังเกตสิ่งต่าง ๆ ที่แวดล้อมตัวท่านตั้งแต่เด็กจนถึงขณะที่เขียนเรื่อง **พื้นความหลัง** ทำให้ผู้ที่อ่านเรื่อง **พื้นความหลัง** ได้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงช่วงระยะเวลาที่ท่านมีชีวิตอยู่ได้เป็นอย่างดี สภาพบ้านเมืองที่ท่านบรรยายให้ผู้อ่านเห็นอย่างชัดเจนก็คือ สภาพบ้านเมืองในกรุงเทพมหานคร และสภาพบ้านเมืองในต่างจังหวัด

๒.๑.๒.๑ สภาพบ้านเมืองในกรุงเทพมหานคร

สภาพบ้านเมืองในกรุงเทพมหานคร ที่เสฐียรโกเศศบรรยายให้เห็นนั้น เป็นสภาพบ้านเมืองในบริเวณที่ท่านรู้จักคุ้นเคยทั้งสิ้น เป็นสถานที่ที่ท่านเคยอยู่อาศัย เรียนหนังสือ ทำงาน และเส้นทางที่ท่านเคยเดินทางผ่านไปเป็นประจำ โดยบรรยายจากประสบการณ์ที่ท่านเคยพบเห็นอย่างละเอียด แสดงให้ผู้อ่านได้เห็นถึงลักษณะนิสัยของความเป็นนักปราชญ์ของเสฐียรโกเศศ ที่เป็นผู้มีความช่างสังเกตสิ่งต่าง ๆ ที่แวดล้อมตัวเสมอ ท่านไม่เพียงแต่บรรยายถึงสภาพบ้านเมือง ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น แต่ท่านจะบรรยายสภาพบ้านเมืองที่อยู่ก่อนหน้าสมัยของท่านขึ้นไปโดยได้รับฟังคำบอกเล่าจากบิดาและผู้ใหญ่ที่มีชีวิตในสมัยนั้น และบรรยายให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของท่าน นับได้ว่า **พื้นความหลัง** เป็นแหล่งบันทึกข้อมูลทางสังคมเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองในระยะเวลาประมาณ ๑๐๐ ปี ที่สำคัญเล่มหนึ่ง เสฐียรโกเศศได้บรรยายสภาพบ้านเมืองในกรุงเทพมหานคร ทั้งถนนหนทาง สถานที่ต่าง ๆ ที่อยู่โดยรอบบริเวณนั้น แม่น้ำลำคลอง ลักษณะบ้านเรือน

๒.๑.๒.๑.๑ ถนนหนทาง

ในอดีตถนนหนทางยังมีไม่มากนัก ถึงแม้เกิดมีถนนต่าง ๆ ขึ้นแล้วก็ตามแต่ก็ยังไม่เชื่อมโยงถึงกัน เหมือนในปัจจุบัน ท่านได้บรรยายสภาพถนนเจริญกรุง ซึ่งเป็นถนนที่รถเดินได้ตลอดสายเพียงสายเดียวในสมัยนั้นว่า

ความจริงในสมัยที่เล่า ถนนที่รถเดินได้ก็มีแต่ถนนเจริญกรุงสายเดียว จะมีถนนแยกรถเดินได้ก็แต่ถนนสาทรใต้ ถัดไปก็ถนนแยกเข้าไฮเต็ลและถนนสุรวงศ์ ต่อไปจนถึงตำบลสามแยก จึงมีถนนแยกจากถนนเจริญกรุงไปต่อกับ

ถนนพระราม ๑ เท่านั้น อีก ๒ แยกตั้งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังไม่มีถนนเยาวราช ก็เพิ่งตัดขึ้นใหม่ ๆ สมัยเมื่อข้าพเจ้าเกิดแล้วหลายปี

(พื้นความหลังเล่ม๒:๔๑)

และบรรยายถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงของถนนเจริญกรุงในอดีต และความเปลี่ยนแปลงของถนนเจริญกรุง และเมื่อท่านบรรยายให้เห็นสภาพบริเวณสองข้างทาง และที่ตั้งของสถานที่นั้น ท่านก็จะกล่าวถึงทิศทางและบริเวณสถานที่ตั้งอย่างชัดเจน เป็นระเบียบ ทำให้เข้าใจง่าย ถ้าสถานที่ใดมีความเปลี่ยนแปลงไป ท่านก็จะบรรยายความเปลี่ยนแปลงของสถานที่นั้นด้วยดังที่ท่านกล่าวว่า

ถนนเจริญกรุงฝั่งซ้ายขึ้นไป ตอนปากถนนโอเรียนเต็ล จนถึงปากถนนโรงภาษี จำได้ว่าตรงตัดที่ว่างดังที่เล่าไว้แล้ว มีโรงรถบรรทุกให้เช่าอยู่แห่งหนึ่ง เรียกกันว่า โรงกระจก ..... ภายหลังจะเป็นเมื่อไรจำไม่ได้ ที่ริมถนนตอนนั้นก็กลายเป็นตึกแถวมีมุขยื่นตอนมุมตึก ดังที่เห็นอยู่จนถึงบัดนี้และเป็นตึกแถวที่ปลูกสร้างมานานแล้วเห็นจะได้ ๕๐ ปีได้ นับว่าอยู่ในสภาพชรา แม้เมื่อสร้างขึ้นใหม่ ๆ จะดูงามแปลกตากว่าที่อื่น แต่ก็ถึงอายุที่จะต้องเปลี่ยนแปลงไปในภายหน้าไม่ช้านัก และก็มีเปลี่ยนขึ้นบ้างแล้วคือตอนที่อยู่ปากตรอกถนนโรงภาษีแถมได้ ขณะนี้ถูกรื้อและสร้างใหม่เกือบตลอดทั้งแถวแล้ว

ต่อไปนี้จะข้ามไปพรรณนาฟากที่อยู่ตรงข้าม ส่วนใหญ่ริมถนนเจริญกรุง ฟากนี้เป็นตึกแถวแบบจีนเตี้ย ๆ มีสองชั้นกลายเป็นตึกแถวไปจนถึงตรอกยายโต๊ะที่แถบนี้ตอนหลังตึกเป็นบ้านที่อยู่ของคนดี... ต่อขึ้นไปทางเหนือ เมื่อพ้นตึกแถวแบบจีนมาแล้วเป็นที่ว่าง ลึกเข้าไปเล็กน้อย มีเรือนไม้ ๒ ชั้นซึ่งใช้เป็นสำนักงานธนาคารอินโดจีนของฝรั่งเศส ภายหลังธนาคารนี้ ย้ายไปอยู่ริมแม่น้ำข้าง ๆ วัดอัสสัมชัญ ติดต่อกับบริษัทอีสต์เอเชียติก ถัดธนาคารนี้ไป ก็มีเรือนอีกหลังหนึ่ง..... ต่อจากนั้นก็เป็นที่ตึกแถวชั้นเดียวยาว ๔-๕ ห้อง

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๙๒-๑๙๓)

และบรรยายเส้นทางถนนสาทรเหนือและถนนสาทรใต้ เมื่อครั้งที่ครอบครัวของท่านได้ย้ายไปอาศัยอยู่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ และบรรยายให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมาว่า

ถนนสาทรมีสองถนน คือ ถนนสาทรเหนือและถนนสาทรใต้ มีคลองสาทรกั้นกลาง แล่นขนานกันตลอดไป ถนนสาทรใต้เมื่อครั้งนั้น ดัดตลอดสายแล้ว รถม้าเดินได้จากปากถนนข้างหนึ่งต่อถนนเจริญกรุง ไปออกถนนหัวลำโพง คือถนนพระราม ๔ ส่วนถนนสาทรเหนือยังไม่ได้ดัดตลอดสาย สมัยนั้นคงเริ่มแต่ตอนที่มิถุนายนสุรศักดิ์ผ่าน ไปสุดลงที่คลองขวางซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคลองช่องนนทรี ตรงข้างสถานทูตรัสเซีย ต่อมาตัดต่อจากนี้ไปทางเหนืออีกตอนหนึ่ง ไปสุดลงที่ถนนคอนแวนต์ แล้วตั้งโรงพักพลตระเวนหรือเรียกอย่างทุกวันนี้ว่าสถานีตำรวจนครบาลขึ้น ซึ่งบัดนี้เป็นที่ทำการกองตรวจคนเข้าเมือง ภายหลังจึงตัดต่ออีก ๒ คราวจึงทะลุหัวท้ายเป็นถนนเส้นเดียวกัน

(พื้นความหลังเล่ม๑:๗๘)

และเนื่องจากในสมัยก่อนถนนสาทรเหนือและถนนสาทรใต้ยังไม่เป็นเส้นเดียวกัน และการคมนาคมยังไม่เจริญก้าวหน้าดังเช่นในปัจจุบัน เมื่อต้องเดินทางจากถนนสาทรใต้ ไปถนนสาทรเหนือก็ต้องเดินไปตามถนนซึ่งมีระยะทางไกลกันมาก ดังที่ท่านกล่าวถึงเรื่องเมื่อครั้งที่ท่านต้องเดินทางไปร่วมงานศพของผู้รู้จักที่ถนนสาทรเหนือว่า

เวลานั้นข้าพเจ้ายังเด็กเล็กอยู่ แม้กระนั้นก็ยังได้ไปดูงานมหรสพกับเขาด้วย ต้องเดินจากบ้านปากถนนสาทรใต้ไปถึงที่งานทั้งไปและกลับ รู้สึกว่าไกลแสนไกลในเวลานั้น

(พื้นความหลังเล่ม๑:๗๗)

และกล่าวถึงสภาพถนนสาทรในอดีตไว้ว่า

อันที่จริง ก็ไม่จำเป็นจะต้องพรรณนาอะไรให้มากนัก เกี่ยวกับเรื่องถนนสาทร สมัยนั้นถนนสาทรก็มีสภาพเป็นถนนตัดใหม่ ๆ สายหนึ่งเท่านั้น มันไม่ผิดแปลกอะไรกับลักษณะของถนนตัดใหม่ ชานพระนครในปัจจุบันนี้ที่ตัดผ่าเข้าทุ่งนานั้นเอง

(พื้นความหลังเล่ม๑:๗๘)

นอกจากถนนหนทางในอดีต จะไม่เชื่อมต่อถึงกันเหมือนในปัจจุบันแล้ว ถนนที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนั้น ในอดีตเป็นเพียงทางเดินกว้าง ๆ เท่านั้น ดังที่ท่านได้บรรยายเส้นทางไปยังโอสถศาลาว่า

มารดาข้าพเจ้าให้เงินเป็นค่ารถค่าอาหารกลางวัน เมื่อไปฝึกงานที่โอสถศาลารัฐบาลวันละเท่าไรก็จำไม่ได้ ส่วนที่จำได้ก็คือ ตามปกติออกจากบ้านแต่เช้า เดินลัดตัดทางไปตามถนนเจริญกรุง เลี้ยวขวาเชิงสะพานพิทยเสถียรเข้าทางเดินข้างวัดมหาพฤฒาราม ซึ่งสมัยนั้นเป็นทางเดินขนาดกว้าง ยังไม่เป็นถนนอย่างทุกวันนี้ .....ทำไมข้าพเจ้าจึงไม่เดินเลียบบคลองผดุงกรุงเกษมตรงไปยังสถานีรถไฟหัวลำโพง ก็เพราะสมัยนั้นยังไม่มีถนนไปถึง แม้จะมีทางเดิน แต่ก็เส้นทางวกเวียนไปอื่นทางขวามือไม่ปรากฏว่ามีทางเดินตรงไปยังสถานีรถไฟ เพราะจะต้องข้ามคลองหัวลำโพงจึงจะไปได้

(พื้นความหลังเล่ม๒:๒๘)

นอกจากนี้ท่านยังบรรยายให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของถนนหนทางที่เชื่อมต่อถึงกันดังนี้

เมื่อพื้นที่บ้านเจ้าสัวเท่งไปก็เป็นตรอกไปออกถนนเจริญกรุงได้ อยู่ตรงข้ามกับปากตรอกวัดญาณอุภัยราชบำรุง และปัจจุบันมีสะพานรถข้ามได้ไปต่อกับถนนวัดมหาพฤฒาราม ไปเชื่อมต่อกับถนนพระราม ๔ หน้าสถานีรถไฟหัวลำโพง.....ถัดนั้นไปอีกเล็กน้อย ก็ถึงวังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา (พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต-โสณกุล) ปัจจุบันนี้มีทางรถยนต์เข้าได้จากถนนเจริญกรุง ข้ามคลองสะพานคอนกรีตที่คลองผดุง ๗ ไปต่อกับถนนมหาพฤฒารามได้

(พื้นความหลังเล่ม๒:๒๘)

ในอดีตถนนต่างๆ นั้น แต่เดิมเป็นถนนดินและพัฒนามาเป็นถนนปูแผ่นอิฐ สมัยนั้นมีคนอาศัยอยู่ไม่มาก ถนนหนทางก็ยังมีสภาพที่ดีอยู่ แต่เมื่อมีผู้คนมาอาศัยอยู่มากขึ้น มียานพาหนะวิ่ง

ผ่านไปผ่านมามากขึ้น ทำให้ถนนกลายเป็นหลุมเป็นบ่อไปด้งสภาพถนนหนทางบริเวณถนนซอย
เดโช

ซอยเดโชเมื่อข้าพเจ้ามาอยู่ใหม่ ๆ ยังมีเรือนปลูกเป็นที่อยู่อาศัยไม่กี่หลัง
ส่วนมากเป็นสวนไม้เต็งเคร็งหรือไม้ก็เป็นที่ว่าง หญ้าคางอกเป็นพง เจ้าของที่ทิ้ง
ไว้ และปลูกห้องแถวไม้ชั้นเดียวให้คนหาเช่ากินค้าอยู่ มีอยู่ด้วยกัน ๕-๖ ห้อง ตัว
ถนนปูแผ่นอิฐตะแคงเอาช้างขึ้น จัดได้ว่าเป็นถนนเดินได้สะดวกดี รถม้าและรถ
ลากก็เดินได้สะดวก ล่วงต่อมาเมื่อมีคนมาสร้างบ้านปลูกเรือนกันมากขึ้น และ
เป็นสมัยที่มีรถยนต์ใช้แล้ว แต่ยังไม่มากเหมือนทุกวันนี้ รถยนต์ก็แล่นเข้าออก
บ่อยขึ้นโดยเฉพาะรถยนต์บรรทุกวัสดุและทัฬหกรรมในการปลูกสร้างบ้านเรือน
ถนนก็เกิดเป็นหลุมเป็นบ่อ เมื่อฝนตกลงมาก็ขังอยู่ ภูธรรถยนต์แล่นเข้าออกบดซ้ำ
บดซากทุกวันก็เป็นหลุมขนาดใหญ่เข้าทุกที มีน้ำขัง

(พื้นความหลังเล่ม๒:๑๒)

ต่อมาเมื่อบ้านเมืองมีความเจริญมากขึ้น ถนนหนทางที่เคยปูด้วยอิฐ ก็เปลี่ยนไปเป็นถนน
คอนกรีต ดังที่ท่านบรรยายให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสภาพถนนซอยเดโชจากอดีตมาเป็น
สภาพถนนหนทางในปัจจุบันว่า

ถนนซอยเดโชเมื่อสมัยก่อนเป็นถนนชนิดดั้งได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น แต่
บัดนี้เป็นถนนลาดพื้นคอนกรีต พื้นที่ซึ่งแต่เดิมกลางแห่งเป็นสวนเป็นที่ว่างและ
มีหญ้าขึ้นรกเป็นพังกก็กลายเป็นบ้านเรือนไปหมด ถนนซึ่งเคยมีดื้อในเวลาค้า
คืนก็สว่างด้วยแสงไฟฟ้า ที่ซึ่งเคยเจียบก็กลายเป็นที่ไม่เปลี่ยวเหมือนก่อนอีก
ต่อไป

(พื้นความหลังเล่ม๒:๑๕)

นอกจากนี้ท่านยังบรรยายให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของตรอก ซอย ที่ปัจจุบันกลายเป็น
ถนนไปแล้วดังนี้

ตรอกซุง เมื่อสมัยข้าพเจ้ายังเด็กเป็นทางสะพานไม้ยาวเข้าไป ช่างชาว
เป็นคลองเล็ก ๆ บ้านเรือนซึ่งตั้งอยู่ข้ามฟากไปต้องทอดไม้เป็นสะพานข้ามมา

ที่สะพานยาวเห็นเป็นแถวกันไป คลองเล็ก ๆ ที่กล่าวนี้ เดิมคงข้ามถนนเจริญ
กรุงเป็นไปแม่น้ำได้ ภายหลังตอนที่ตลาดบางรักและตอนที่เป็นส่วนหนึ่ง
ของถนนเจริญกรุงจะถมเสียแล้ว คลองที่เป็นตรอกซุงจึงยังมีคลองด้านเล็กๆ ที่
กล่าวนี้ เดิมคงข้ามถนนเจริญกรุงไปแม่น้ำได้ ภายหลังตอนที่ตลาดบางรัก
และตอนที่เป็นส่วนหนึ่งของถนนเจริญกรุงจะถมเสียแล้ว คลองที่เป็นตรอกซุง
จึงยังมีคลองด้านเล็ก ๆ ให้เห็นเหลืออยู่แต่มีคลองชอยไปทะลุคลองสาทรได้
ตรอกซุงบัดนี้กลายเป็นถนนรถยนต์แล่นเข้าออกได้ไปทะลุถนนสาทรเหนือข้าง
หนึ่ง อีกข้างหนึ่งออกถนนศรีเวียง

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๐๒)

และท่านยังบรรยายให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของถนนบางสายในปัจจุบัน ที่สร้างขึ้นใน
สมัยหลังเช่น ถนนสัมพันธวงศ์ และถนนพาดสายที่ตัดขึ้นในสมัยหลังว่า

ชะรอยแหล่งที่มวนบุหรี่ป้ายคงอยู่ที่ตรอกสะพานโพ ซึ่งถ้าไม่ใช่ที่อื่น
ก็ต้องเป็นตรอกสะพานโพ ซึ่งยังมีแนวเหลือให้เห็นเป็นตรอกเล็กๆ อยู่จนบัดนี้
ปากตรอกออกถนนเยาวราชข้างโรงพยาบาลจีนเทียนอุยอี วกเลี้ยวไปออกที่
ถนนสัมพันธวงศ์ ซึ่งสมัยก่อนยังไม่มี แล้วข้ามถนนสัมพันธวงศ์ไปตามแนว
ทางถนนพาดสาย ซึ่งครั้งกระโน้นยังไม่มีเหมือนกัน แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าตรอก
ข้างเขตแนวด้านเหนือของวัดสัมพันธวงศ์ ไปออกถนนลำเพ็ง

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๘๘)

จากตัวอย่างที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าเสฐียรโกเศศบรรยายความเปลี่ยนแปลงของ
ถนนหนทางต่าง ๆ ในปัจจุบัน ทำให้ผู้อ่านทราบถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงของถนนหนทางใน
อดีต ทั้งสภาพถนนหนทางที่แต่เดิมเป็นถนนดินปูด้วยอิฐ พัฒนามาเป็นถนนคอนกรีตดังเช่นใน
ปัจจุบัน อีกทั้งช่วยให้ทราบถึงเส้นทางถนนต่างๆ ในอดีตที่ยังไม่เชื่อมโยงต่อกันดังเช่นในปัจจุบัน
นอกจากนี้ยังให้ความรู้เกี่ยวกับเปลี่ยนแปลงของตรอก ชอยต่าง ๆ ในอดีต ที่เปลี่ยนมาเป็นถนนใน
ปัจจุบัน และยังบรรยายสถานที่ต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณถนนที่กล่าวถึงอีกด้วย นอกจากนี้ชื่อถนน
หนทางที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว เสฐียรโกเศศยังให้ความรู้เกี่ยวกับถนนต่าง ๆ อีกมากได้แก่ ถนน
เจริญกรุง ถนนลำเพ็ง ถนนโอเรียนเต็ล ถนนสุรวงศ์ ถนนเยาวราช ถนนอังรีดูนังต์ ตรอกต่าง ๆ ใน

สำเพ็ง ทำให้เรื่อง **พื้นความหลัง** เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพ ถนนหนทางในกรุงเทพมหานครในอดีตได้เป็นอย่างดี

๒.๑.๒.๑.๒ คลอง

ในอดีตกรุงเทพมหานคร ยังมีคลองอยู่เป็นจำนวนมากดังที่เสฐียรโกเศศได้บรรยายไว้ว่า “กรุงเทพฯ สมัยนั้น มีคลองใหญ่คลองน้อยเชื่อมต่อกันตลอด” (พื้นความหลัง เล่ม ๑: ๑๒๗) ในอดีตคลองมีบทบาทต่อผู้คนในสังคมเป็นอย่างมาก ทั้งใช้สอยดื่มกิน เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ดังที่กล่าวว่า “เมื่อครั้งนั้นน้ำประปายังไม่มี ราษฎรจึงต้องพึ่งน้ำในแม่น้ำลำคลองสำหรับอาศัยใช้ กินใช้อาบและซักผ้า และใช้เป็นทางคมนาคม และลำเลียงถ่ายขนสินค้าและข้าวของ” เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงคลองต่าง ๆ จากประสบการณ์ที่ท่านเคยพบเห็น เช่น คลองสาน คลองหลอด คลองวัดสำเพ็ง คลองวัดสามจีน คลองตรอกซุง คลองหน้าวัดหัวลำโพง คลองผดุงกรุงเกษม เป็นต้น

ท่านได้บรรยายสภาพคลองสาทร บริเวณหน้าบ้านของท่านสมัยที่ท่านยังเป็นเด็กว่า

ข้าพเจ้าเมื่อว่ายน้ำเป็นแล้ว ก็มักถือเอาคลองสาทร ตอนหน้าบ้านเป็นที่เล่นน้ำ ว่ายน้ำสนุกสนานอยู่กับเพื่อนเด็ก ๆ รุ่นเดียวกัน อ้ายก้อนพรณนั้น มันลอยมา ก็เห็นอยู่เสมอ แต่ไม่มากนักเพราะส่วนมากถูกฝูงปลากินเกือบหมด นี่คือธรรมชาติซึ่งในนี้ได้แก่ปลา ทำหน้าที่ขจัดสิ่งปฏิกูลให้หมดไป อันเป็นเงื่อนไขประการหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมของสมัยนั้น ที่ทำให้คลองสมัยนั้นกับคลองสมัยนี้ มีข้อแตกต่างที่เปรียบเทียบกันโดยตรงไม่ได้ทั้งหมด สมัยปัจจุบันในแม่น้ำลำคลองไม่มีปลาชุกชุมเหมือนเมื่อก่อน...

(พื้นความหลัง เล่ม ๑: ๑๓๖)

คลองสาทร ปัจจุบันยังคงมีอยู่ แต่มีสภาพเป็นคลองเล็ก ๆ ไป เนื่องจากความสำคัญอยู่ที่ถนน ดังที่ต้นสนีย์ วีระศิลป์ชัย (๒๕๓๗: ๒๐๖) ได้กล่าวถึงคลองสาทรในปัจจุบันว่า “ปัจจุบันรัฐบาลดำเนินการขยายเส้นทางจราจร ก็ได้พยายามอนุรักษ์ความเป็นคลองสาทรและถนนสาทรไว้คู่กัน โดยถมคลองสาทรให้แคบลง และขยายสองข้างคลองเป็นถนนสองสาย เรียก “ถนนสาทรใต้” และ “ถนนสาทรเหนือ”

และได้บรรยายสภาพของคลองหลอดในอดีต โดยเปรียบเทียบจากประสบการณ์ที่ท่านเคยพบเห็นในวัยเด็กว่า

ข้าพเจ้าเคยพายเรือไปกับบิดามารดา ลัดเข้าปากคลองตลาดไปออกปากคลองหลอด เพื่อจะข้ามแม่น้ำไปคลองบางกอกน้อย ข้าพเจ้าเป็นคนพายหน้า เมื่อกำลังพายไปตามลำคลอง มารดาเตือนว่าอย่าพายให้แรงนัก ทีเดียวมันจะกระเด็นขึ้นมาบนเรือ ความจริงสิ่งที่เรียกว่ามัน จะกระเด็นขึ้นมาบนเรือได้ก็เห็นลอยฟ่องอยู่หลายแห่ง จะผิดแปลกกับที่มีอยู่ในคลองสาทร ซึ่งข้าพเจ้าเคยอาบน้ำดำว่ายก็ทีในคลองหลอดนั้นมีมากกว่า

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๓๕)

อีกทั้งกล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้คลองหลอดมีสภาพสกปรกจากการปล่อยทุกข์ของผู้คนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมลำคลองว่า

มีผู้ใหญ่หลายคนซึ่งเคยรู้เรื่องคลองหลอดมาก่อนแล้วว่า ลางวันก็มีมากจนขึ้นชื่อว่าเป็นที่หนึ่ง ในกระบวนคลองด้วยกัน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเมื่อก่อนสองปากคลองมีวังเจ้านาย และบ้านเรือนของข้าราชการผู้ใหญ่ ตั้งอยู่แทบตลอดไป คนที่เป็นบริวารบ่าวไพร่ก็ได้อาศัยใช้เชื่อนริมคลองเป็นสถานที่ปล่อยทุกข์ ในเวลากลางคืนและตอนรุ่งเช้า นอกนี้ยังพาเอาเจ้าสิ่งเดียวกันนี้ จากคลองซอยซึ่งเชื่อมกับคลองคูพระนครทั้งชั้นนอก (คลองโอง่าง-คลองบางลำพู) และชั้นใน (คลองตลาด-คลองหลอด) มาผนวกกันอีกด้วย

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๓๖)

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้ผู้อ่านทราบถึงสภาพแม่น้ำลำคลองในอดีต ที่ยังไม่สกปรกมากดังเช่นสภาพแม่น้ำลำคลองในปัจจุบัน เนื่องจากในอดีตยังมีผู้คนอยู่อาศัยน้อย และธรรมชาติยังอุดมสมบูรณ์ ในน้ำยังมีปลาอยู่เป็นจำนวนมากที่ช่วยกำจัดสิ่งปฏิกูลที่ชาวบ้านทิ้งลงในแม่น้ำ ผิดกับปัจจุบันที่มีผู้คนอยู่อาศัยมากขึ้น และในแม่น้ำลำคลองไม่มีปลาจำนวนมากดังเช่นในอดีต

เมื่อบ้านเมืองมีความเจริญมากขึ้น แม่น้ำลำคลองส่วนใหญ่สกปรกมากขึ้น คลองเกิดตื้นเขิน การใช้น้ำในแม่น้ำลำคลองเพื่อการบริโภคใช้สอยก็ไม่เป็นที่นิยมดังเช่นในอดีต เนื่องจากมี

น้ำประปาใช้ เมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น มีการตัดถนนหนทางเพิ่มขึ้น การเดินทางโดยทางน้ำ^{๓๔} ก็ลดความสำคัญลง คลองที่เคยมีความสำคัญ เคยมีประโยชน์ต่อผู้คนในสังคมก็ถูกถมกลายเป็น ถนนไป ดังที่ท่านกล่าวว่า “ภายหลังเมื่อบ้านเมืองมีผู้คนคับคั่งและมีถนนหนทางตัดใหม่มากขึ้น และมีน้ำประปาใช้แล้ว ประโยชน์ของลำคลองก็หมดไป กลายเป็นที่ตื่นเงิน น้ำเดินไม่สะดวก เกิดเน่าเหม็นยุงชุม ลางแห่งเหม็นมากเมื่อผ่านไปแทบทนไม่ไหว ในที่สุดก็ต้องถมเกิดเป็นถนนหนทางขึ้น” (พื้นความหลังเล่ม๔:๒๐๐) คลองที่ถูกถมมีไม่น้อยเช่น คลองสะพานยาว คลองสีลม คลองตรอกกับตันบุช คลองหัวลำโพง คลองศาลเจ้าใหม่ เป็นต้น

คลองวัดสำเพ็งและวัดสามจีน ที่ปัจจุบันถมเป็นถนนไปหมดมีสภาพดังที่ท่านบรรยายไว้ว่า

คลองวัดสำเพ็งนั้นมี ๒ คลองคือ คลองล่างและคลองบน ที่กล่าวมาข้างต้นคือคลองวัดสำเพ็งบน คลองทั้งสองนี้ตอนปลายไหลโอบเข้าหากันทางด้านตะวันออกไปบรรจบกันเป็นคลองเดียวแถวบริเวณน้ำพุหน้าโรงพยาบาลนครโอเดียนเตี้ยนี้ แล้วไหลต่อไปเป็นคลองวัดสามจีนคือ วัดไตรมิตรปัจจุบันไปออกคลองขุดใหม่หรือคลองผดุงกรุงเกษม.....คลองวัดสำเพ็งและคลองวัดสามจีน ปัจจุบันนี้ถมเป็นถนนไปหมดแล้ว เว้นแต่ปากคลองออกแม่น้ำเจ้าพระยา ยังมีเค้าว่าเป็นคลองอยู่

(พื้นความหลังเล่ม๑: ๓๒)

และบรรยายสภาพคลองหัวลำโพงที่ปัจจุบันถูกถมเป็นถนนไปแล้วว่า

ตอนด้านหน้าที่ติดถนนพระราม ๔ มีศาลาไม้ขนาดกลาง ๆ ปลูกอยู่หลังหนึ่ง แต่ไม่ได้ทาสีแดง คงปลูกอยู่ริมคลองหัวลำโพง แต่บัดนี้ถมแล้ว

(พื้นความหลังเล่ม๒: ๒๖)

จากการบรรยายสภาพบ้านเมือง เรื่องคลองต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร ทำให้ผู้อ่านมองเห็นสภาพกรุงเทพมหานครในอดีตที่มีแม่น้ำลำคลองสายต่าง ๆ จำนวนมาก ผู้คนอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลองสำหรับดื่มกิน และใช้แม่น้ำลำคลองเพื่อการคมนาคม แต่เมื่อบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป แม่น้ำลำคลองสกปรกตื่นเงิน ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลอง

ได้ตั้งแต่ก่อน ทำให้คลองต่าง ๆ ถูกถมเป็นถนนไปเป็นจำนวนมาก การคมนาคมทางน้ำก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นการคมนาคมทางบก ผู้อ่านเรื่อง **พื้นความหลัง** จะเห็นความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำลำคลองได้เป็นอย่างดี และยังใช้เป็นแหล่งข้อมูลค้นคว้าอ้างอิงความรู้เกี่ยวกับคลองสายต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นถนนดังเช่นในปัจจุบัน และเป็นแหล่งค้นคว้าประวัติคลองต่าง ๆ ที่ปัจจุบันคนทั่วไปไม่รู้จัก เพราะถูกถมเป็นถนนต่าง ๆ ไปแล้ว

๒.๑.๒.๑.๓ ลักษณะบ้านเรือน

เนื่องจากเสฐียรโกเศศอาศัยอยู่ในย่านที่มีคนหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ร่วมกัน ทำให้ท่านได้พบเห็นบ้านเรือนของคนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันไป จากการศึกษาเรื่อง **พื้นความหลัง** จะเห็นได้ว่าในอดีตลักษณะบ้านเรือนกรุงเทพมหานคร มีรูปร่างลักษณะแตกต่างกันไปตามเชื้อชาติของผู้อยู่อาศัยทั้งชาวจีน ฝรั่งเศส อิสลาม มลายู บ้านเรือนที่ปลูกมีทั้งเรือนไม้ เรือนฝากระดาน เรือนไม้แบบฝรั่ง เรือนไม้ทรงมนิลา เรือนมิชชันนารีอเมริกัน ห้างแถว และตึกทั้งแบบจีนและฝรั่ง เมื่อเสฐียรโกเศศบรรยายลักษณะบ้านเรือนต่าง ๆ เหล่านั้น ท่านให้รายละเอียดรูปร่างลักษณะของบ้านเรือนดังกล่าวอย่างละเอียดเช่น

เมื่อก้าวถึงบ้านเรือนของผู้ใหญ่ของท่านที่ปลูกบริเวณถนนสาทรใต้ ท่านได้บรรยายรูปร่างลักษณะของเรือนดังกล่าว คือเรือนทรงมนิลา โดยอธิบายเปรียบเทียบกับลักษณะของเรือนไทยฝากระดาน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจลักษณะของเรือนทรงมนิลาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

จำได้ว่าเรือนที่ผู้ใหญ่ปลูกในที่เช่าปากถนนสาทรใต้ เป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ๓ ห้อง ทรงมนิลา มีล่องถนนสูง พื้นและเครื่องเรือนเป็นไม้สัก ฝาเป็นไม้กระยาเลย เรียกกันว่าไม้สังคโปร์ มีรั้วปีกไม้สักล้อมรอบบริเวณบ้าน เรือนทรงมนิลา คือ เรือนที่มีทรงหลังคาตรงลงมาอย่างเรือนไทยฝากระดานแต่ไม่มีปั้นลม และไม่มีรูปทรงอ่อนช้อยอย่างเรือนฝากระดาน ....สมัยโน้นบ้านชาวต่างประเทศ มักล้อมรั้วด้วยปีกไม้สักก็มีอยู่หลายบ้าน เพราะสะดวกและถูกกว่าล้อมรั้วอย่างอื่น ทั้งมันคงและมิดชิดด้วย

(พื้นความหลัง เล่ม ๑: ๗๓)

และได้กล่าวบรรยายรูปร่างลักษณะเรือนที่อยู่ของชาวอเมริกันไว้ว่า

เรือนซึ่งเป็นที่อยู่ของมิสเตอร์สไนเดอร์ เป็นเรือนไม้สองชั้นรูปสี่เหลี่ยม หลังคาปั้นหยา ชั้นล่างมีเตี้ยสูง ชั้นบนเตี้ย ๆ มีระเบียงรอบตัว เรือนลักษณะอย่างนี้ เมื่อเห็นก็ทราบได้ทันทีว่าเป็นเรือนแบบหนึ่งของชาวอเมริกัน

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๔๙)

นอกจากเสฐียรโกเศศจะบรรยายรูปร่างลักษณะของบ้านเรือนแล้ว ท่านยังบรรยายลักษณะการตั้งบ้านเรือนในอดีต ให้ผู้อ่านเห็นภาพชาวบ้านส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง เพราะในอดีตการคมนาคมที่สะดวกที่สุดคือการคมนาคมทางน้ำ อีกทั้งคนไทยแต่ก่อนอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลองสำหรับดื่มกิน ดังที่ท่านได้บรรยายไว้ว่า “ส่วนใหญ่ราษฎรตั้งบ้านเรือน ไม่รู้หนาแน่นถึงกับเบียดเสียด และตามปกติก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลองกันทั้งนั้น เพราะกรุงเทพฯ ๕ สมัยนั้น มีคลองใหญ่คลองน้อยเชื่อมต่อถึงกันได้ตลอด” (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๒๗) และถ้าไม่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำ ก็จะต้องบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่มีถนนหนทางตัดผ่านได้สะดวก ดังที่ท่านได้บรรยายว่า “ถนนสาทรได้มีราษฎรปลูกบ้านเรือนแบบไทย ๆ ก็แต่เฉพาะตอนปากถนนต่อเจริญกรุงเท่านั้น” (พื้นความหลังเล่ม๑:๗๘)

๒.๑.๒.๒ สภาพบ้านเมืองในต่างจังหวัด

นอกจากเรื่อง **พื้นความหลัง** จะให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองในกรุงเทพมหานครแล้ว ยังให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองในจังหวัดภาคใต้อีกด้วย เนื่องจากเสฐียรโกเศศได้มีโอกาสเดินทางไปจังหวัดภาคใต้ในช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกันคือ พ.ศ. ๒๔๕๖ พ.ศ. ๒๔๖๐ และ พ.ศ. ๒๕๑๑ เมื่อท่านเดินทางไปยังจังหวัดใดท่านก็สามารถจดจำรายละเอียดสภาพบ้านเมือง และสภาพสถานที่ที่ท่านได้ผ่านไปจังหวัดนั้นได้ ถ้าสถานที่ใดที่ท่านมีโอกาสได้เดินทางไปอีกครั้งหนึ่ง และมีความเปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากที่เคยเห็น ท่านก็จะกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของสถานที่นั้นๆ โดยเปรียบเทียบกับอดีตที่เคยพบเห็น สถานที่ที่ท่านมีโอกาสเดินทางไปคือ จังหวัดภูเก็ต ตรัง พัทลุง สงขลา หาดใหญ่ ปัตตานี สุราษฎร์ธานี ระนอง กระบี่ นครศรีธรรมราช

เมื่อท่านเดินทางไปจังหวัดสุราษฎร์ธานี ท่านได้บันทึกสภาพบ้านเมือง และสภาพบ้านเรือนที่ได้พบเห็น ระหว่างเส้นทางเดินทางจากท่าเรือไปสู่ที่พักในจังหวัดสุราษฎร์ธานีว่า

ถนนสายนี้เลียบบแม่น้ำบ้านดอนฝางขวาเรื่อยไป มีร้านโรงย่านตลาดและบ้านที่อยู่ของราษฎรปลูกโกสิจุดอยู่ติดกันไปอย่าง "โกบินไม้ตก" แม้จะผ่านริมน้ำไปแต่ก็ไม่เห็นแม่น้ำเพราะถูกบ้านเรือนบังหมด ถัดไปก็เป็นบ้านที่พักของข้าราชการกลางท่าน มีรั้วกันเป็นส่วนสัด และมีช่องว่างเป็นท่าลงแม่น้ำเป็นระยะเมื่อผ่านไป จึงเป็นที่ว่างมีจวนสมุหเทศาภิบาลและเรือนที่พักของอาคันตุกะทางราชการ ปลูกอยู่ตรงข้ามฟากถนน และมองเห็นแม่น้ำได้ตลอด บ้านเรือนเหล่านี้เท่าที่นึกได้ล้วนเป็นเรือนไม้ทั้งนั้น ที่สร้างเป็นตึกนึกไม่ได้ว่ามี

(พื้นความหลังเล่ม๒: ๑๔๘)

เมื่อท่านเดินทางไปจังหวัดภูเก็ตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ท่านได้บรรยายสภาพถนนหนทางที่ท่านเดินทางจากด่านภาษีไปยังศาลากลางจังหวัดภูเก็ต และแสดงทัศนคติต่อสถานที่ที่พบเห็น ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของผู้เขียนที่มีต่อสถานที่นั้น และเข้าใจภาพสภาพภูมิประเทศได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ท่านยังสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้พื้นที่ที่กล่าวถึงมีสภาพเป็นเช่นนั้นประกอบด้วย ดังที่ท่านบรรยายว่า

ระหว่างทางจากด่านจะไปยังศาลากลาง ลางแห่งเป็นที่เว้งว่างขนาดใหญ่ เป็นหลุมเป็นบ่อโต ๆ สลับกันไปกับกองดินกองทรายสีดำ ๆ จะหาหญ้าออกสักต้นหนึ่งก็ไม่มี เห็นแล้วรู้สึกระอาใจไม่อยากดูทีเดียวแดดร้อนจ้าน่าแสงขน ได้ความจากที่ถามว่าเป็นเช่นนั้นเพราะถูกขุดเอาแร่ดีบุกซึ่งมีในนั้นมาก..... ส่วนตลาดซึ่งเป็นที่จอแจ เป็นตึกแถวสองชั้นอย่างแบบตึกปิ้ง สีสาบตึกดูค่อนข้างจะเป็นสีมอขอไม่ผ่องใส ทำให้ดูคล้ายเป็นตึกเก่าคร่ำคร่า ตามถนนหนทางในเวลาเย็นหรือตอนหัวค่ำ เท่าที่ได้เห็นมีคนเดินไปมาอย่างพลุกพล่าน

(พื้นความหลังเล่ม๒: ๑๓๐)

ต่อมาเมื่อท่านมีโอกาสได้เดินทางไปภูเก็ตอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๕๑๑ ท่านได้บรรยายให้เห็นสภาพถนนหนทาง และสภาพบ้านเรือนในจังหวัดภูเก็ตที่เปลี่ยนแปลงไปดังนี้

เมืองภูเก็ตเมื่อก่อนกับเมื่อนี้ มีลักษณะบ้านเมืองแตกต่างกันมาก ที่ซึ่งแต่ก่อนลางแห่งเป็นเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ มีแต่ดินปนทรายสีดำ ๆ ไม่มีหญ้าขึ้น

ดูตั้งแต่หลายขนาดย่อม ๆ อันเกิดแต่การขุดเหมืองแร่ตั้งได้พรรณนาไว้แล้ว เมื่อไปเห็นครั้งแรก บัดนี้ก็ไม่มีแล้ว แต่กลายเป็นอาคารตึกกรมเต็มไปหมดที่เป็น อาคารตึกแบบสมัยใหม่ตั้งแต่ ๓ ชั้น ๔ ชั้นขึ้นไปก็มีอยู่หลายแห่ง นอกนั้นก็มิตึกชั้นเดียวหรือ ๒ ชั้นแบบเก่า แต่ทาสีสดใส ไม่ด้ามอซอเหมือนเมื่อเคยไปเห็น ครั้งก่อน

(พื้นความหลังเล่ม๒: ๑๕๗)

นอกจากจะบรรยายสภาพบ้านเมืองที่ได้พบเห็นในจังหวัดต่าง ๆ แล้วท่านยังได้บรรยาย ลักษณะบ้านเรือนที่ท่านไปพักไว้อย่างละเอียดอีกด้วย เช่น ที่พักที่ควนธานี จังหวัดตรัง

บนควนนี้สร้างเป็นเรือนพักหลังคามุงแฝกฝากระแซง พื้นและเสาเป็นไม้กระยาเลย ยกพื้นสูงมีขนาดสองห้องและมีระเบียบด้านหน้าเป็นจำนวนคูเหมือน ๔ หลัง เรียงแถวละ ๒ หลังตรงกลางมีเรือนพักอีกหลังหนึ่ง แต่มีขนาดใหญ่กว่าปลูกเล็กเข้าไป

(พื้นความหลังเล่ม๒: ๑๓๓)

การบันทึกสภาพบ้านเมืองในจังหวัดภาคใต้ แม้จะเป็นการบันทึกสภาพบ้านเมืองในสถานที่ที่จำกัด เป็นบริเวณที่ท่านได้เดินทางไปเท่านั้นก็ตาม แต่ผู้อ่านก็ได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองในสถานที่นั้น ๆ อย่างชัดเจน ทั้งถนนหนทาง และลักษณะบ้านเรือน และจากการที่ท่านได้เดินทางไปสถานที่ต่าง ๆ ในจังหวัดภาคใต้ ในระยะเวลาที่แตกต่างกัน ช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสถานที่นั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

เรื่อง **พื้นความหลัง** เป็นแหล่งบันทึกสภาพสังคมไทยในกรุงเทพมหานคร ในอดีต ระยะเวลาประมาณ ๑๐๐ปี ที่ผ่านมา สะท้อนให้เห็นภาพสังคมไทยในอดีต ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งและความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม ในเวลาต่อมาในช่วงชีวิตของท่านหรือเหนือสมัยของท่านขึ้นไปด้วยความช่างจดจำ เมื่อท่านได้ฟังคำบอกเล่าจากผู้ใหญ่หรือบิดาของท่านเล่าถึงสภาพบ้านเมืองในอดีต ท่านก็สามารถจดจำและนำมาเล่าถ่ายทอดถึงสภาพบ้านเมืองในสมัยบิดาของท่านได้และยังเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมในสมัยหลัง ทำให้เรื่อง**พื้นความหลัง**เป็นบันทึกข้อมูลทางสังคมไทยในกรุงเทพมหานครที่สมบูรณ์เล่มหนึ่ง

ผู้อ่านจะได้เห็นสภาพถนนหนทางในอดีตและเห็นสภาพถนนหนทางที่เปลี่ยนแปลงตั้งแต่ยังไม่มีการได้ตัดถนนเชื่อมโยงต่อกัน และยังไม่ใช้ถนนคอนกรีต จนถึงสมัยหลังที่บ้านเมืองมีความเจริญมากขึ้น ถนนซึ่งเป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญในกรุงเทพมหานครก็ถูกตัดเชื่อมโยงถึงกันเพิ่มมากขึ้น และขยายให้มีขนาดกว้างขึ้นจากถนนในตรอกซอยก็ขยายให้กว้างมากขึ้นเพื่อความสะดวกแก่การคมนาคม และปริมาณรถยนต์ที่เพิ่มมากขึ้นดังเช่นในปัจจุบันนี้ อีกทั้งผู้อ่านยังได้เห็นสถานที่บริเวณสองข้างทางที่ท่านกล่าว ผู้อ่านจะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสถานที่บริเวณนั้น ๆ ตลอดช่วงชีวิตของท่าน

นอกจากผู้อ่านจะได้เห็นสภาพถนนหนทางและสถานที่บริเวณสองข้างทางในอดีตแล้ว ผู้อ่านจะได้เห็นสภาพแม่น้ำลำคลองที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในอดีต ทั้งการใช้สอยดื่มกินและเป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญ เมื่อครั้งยังไม่ได้ตัดถนนเชื่อมโยงต่อกันดังเช่นในปัจจุบันนี้ เสฐียรโกเศศได้กล่าวเปรียบเทียบสภาพคลองในอดีตโดยเปรียบเทียบความแตกต่างที่ท่านเคยพบเห็นตั้งแต่อดีตและปัจจุบันจากประสบการณ์ที่เคยพบเห็นตั้งแต่เด็กจนโต และช่วยให้ทราบประวัติคลองต่างๆ เช่น ประวัติคลองหลอด ที่มีสภาพสกปรกมาตั้งแต่ในอดีต และประวัติคลองบางแห่งที่ปัจจุบันไม่มีปรากฏแล้ว เนื่องจากถูกถมเป็นถนนไป

นอกจากผู้อ่านจะได้เห็นสภาพถนนหนทางและแม่น้ำลำคลองในอดีตและสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนไปแล้วท่านยังให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเรือนที่ท่านเคยพบเห็นจากประสบการณ์ด้วยความสังเกตและช่างจดจำนำมาเล่าถ่ายทอดให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเรือนของชนชาติต่างๆ และการตั้งบ้านเรือนที่ในอดีตยังมีปริมาณไม่มาก และตั้งอยู่ในบริเวณติดถนนและติดริมแม่น้ำ แตกต่างจากปัจจุบันที่มีการตั้งบ้านเรือนกันอยู่อย่างหนาแน่น และลักษณะบ้านเรือนแบบต่างๆ เช่น เรือนฝากระดาน เรือนไม้ทรงมนิลา เรือนไม้แบบฝรั่ง เป็นต้น ก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นตึกอาคารสูง และบ้านเรือนที่ก่อสร้างแบบสมัยใหม่

และนอกจากนี้ผู้อ่านยังจะได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองในจังหวัดภาคใต้ที่ท่านเคยเดินทางไป ช่วยให้ผู้อ่านได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสถานที่ต่าง ๆ โดยเล่าจากประสบการณ์ที่ท่านเคยเดินทางไปภาคใต้ในช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกันถึง ๓ ครั้งอีกด้วย

๒.๑.๓ ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ทั่วไป

สภาพความเป็นอยู่ทั่วไปที่เสฐียรโกเศศกล่าวถึง มาจากประสบการณ์ของท่านโดยตรง แสดงให้เห็นความเป็นคนช่างสังเกตของเสฐียรโกเศศและได้รับฟังคำบอกเล่ามาจากบิดา หรือจาก ผู้ใหญ่ที่มีชีวิตอยู่ก่อนสมัยของท่าน สภาพความเป็นอยู่ทั่วไปที่ปรากฏในเรื่อง *ฟื้นความหลัง* ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน การประกอบอาชีพ การควบคุมดูแลสังคม การคมนาคม การสาธารณสุขภาค และการสุขภาพ การแพทย์ การแต่งกาย มหรสพ การพนันและโรงหญิงคนชั่ว

๒.๑.๓.๑ การศึกษาเล่าเรียน

เด็กไทยในอดีตศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ อยู่ที่วัดโดยมีพระเป็นครูผู้สอน ดังที่เสฐียรโกเศศบรรยายเกี่ยวกับการศึกษาในสมัยบิดาของท่านว่า “การเรียนหนังสือไทยของบิดาข้าพเจ้า สมัยนั้น ย่อมเรียนกันตามวัดและมีพระเป็นอาจารย์สอน เด็กที่เรียนตามปกติ มักเป็นลูกศิษย์พระด้วยในตัว แต่ที่เรียนเข้าไปเียนกลับก็มี และพระผู้เป็นอาจารย์มักเป็นญาติหรือเป็นผู้คุ้นเคยกันมากับผู้ใหญ่ของเด็กเหล่านั้น” (*ฟื้นความหลัง* เล่ม ๑ : ๒๖) คนไทยสมัยก่อนไม่มีความรู้มากนัก เนื่องจาก “ ส่วนมากเห็นกันว่าการเรียนหนังสือเป็นสิ่งไม่จำเป็นแก่วิถีชีวิตของตน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องทำไร่ไถนา เรียนมาแล้วเมื่อไม่มีทางใช้ไม่ซำก็ลืมหมด ป่วยงานป่วยการเปล่า ๆ แก่เรื่องฝึกหัดอาชีพทำไร่ไถนา ” (*ฟื้นความหลัง* เล่ม ๒ : ๑๔๙) ผู้ที่รู้หนังสือในสมัยก่อนส่วนมากจะเป็นหมอและอาจารย์ทางโหราศาสตร์ เนื่องจากเคยบวชเรียนมาก่อน

การศึกษาเล่าเรียนในอดีตนั้นยังถูกจำกัดอยู่ในหมู่ผู้ชาย ผู้หญิงยังไม่ได้รับการศึกษาเหมือนผู้ชาย จะเห็นได้ว่าเมื่อผู้หญิงต้องการอ่านหนังสือก็ต้องให้ผู้ชายหรือเด็กเป็นผู้อ่านหนังสือให้ฟัง ดังที่ท่านบรรยายไว้ว่า

เรื่องประโลมโลกแปลว่า เรื่องที่ทำให้โลกพึงพอใจ โลกในที่นี้ หมายถึงคนโดยเฉพาะคนในระดับชั้นพวกชาวบ้านร้านตลาด และมักจำกัดอยู่ในหมู่พวกผู้หญิง ซึ่งในสมัยที่เล่านี้ยังไม่รู้หนังสือกันแพร่หลาย เมื่ออยากรู้เรื่องอะไรในหนังสือ ก็ต้องวานคนอื่นที่อ่านหนังสือออกเป็นผู้

เล่าให้ฟัง แต่ฟังแล้วไม่สะใจเหมือนกับอ่านจากหนังสือโดยตรง เมื่อตนเองอ่านไม่ได้ก็ต้องวานคนอื่นซึ่งรู้หนังสืออ่านให้ฟัง โดยมากเป็นพวกผู้ชาย แต่ก็วานอ่านได้บางครั้งกลางคราวเท่านั้น

(พื้นความหลังเล่ม ๔ : ๑๔๕)

ในสมัยของท่าน แม้เมื่อท่านเข้ารับราชการในกรมศุลกากรแล้ว ผู้หญิงก็ยังไม่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนมากนัก เนื่องด้วยคนสมัยก่อนเกรงว่าผู้หญิงที่รู้หนังสือจะเล่นเพลงยาว ทำให้การศึกษาเล่าเรียนจำกัดอยู่ในหมู่ผู้ชายเป็นส่วนมากดังที่ท่านบรรยายไว้ว่า

ข้าพเจ้าเล่าถึงเจ้าหน้าที่กรมศุลกากรสมัยนั้นว่ามีหลายพวกหลายภาษาก็จริง แต่ครั้งนั้นยังไม่มีข้าราชการที่เป็นผู้หญิง ถ้ามีขึ้นแล้วในสมัยนั้น ข้าพเจ้าก็คาดไม่ถูกว่าไซ้คะตะตา และความเป็นไปในชีวิตของข้าพเจ้าจะเป็นอย่างไรก็เหลือเดา ถึงหากว่าจะเปิดโอกาสให้มีข้าราชการผู้หญิงได้ ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าหาไม่ได้ที่คน ถ้าจะมีก็เห็นจะเป็นพวกลูกครึ่งมากกว่าคนไทย เพราะผู้หญิงไทยมีความรู้หนังสือดีเหมือนทุกวันนี้หาได้ยาก การศึกษาเล่าเรียนสำหรับผู้หญิงในสมัยนั้นยังไม่แพร่หลาย และคนสมัยก่อนก็ไม่อยากให้ผู้หญิงเป็นหนังสือ เพราะว่าจะทำให้ใจแตกเล่นเพลงยาว

(พื้นความหลังเล่ม ๔ : ๒๑๕)

นอกจากจะกล่าวถึงการศึกษาของผู้คนทั่วไปแล้ว ท่านยังได้กล่าวถึงการศึกษาภาษาไทยของท่านเมื่อครั้งเป็นเด็ก ขณะที่ท่านมีอายุ ๕-๖ ขวบ ท่านเรียน ก ข จากตัวเขียนบนกระดานดำอย่างเก่าอยู่ที่บ้าน ท่านได้บรรยายถึงกระดานดำอย่างเก่าที่ท่านใช้เรียนที่บ้านเมื่อยังเป็นเด็กไว้ว่า “เป็นไม้กระดานขนาดเล็ก ๆ มีรูปเหมือนกระดานชนวน พื้นกระดานด้านหนึ่งใช้ดินหม้อผสมกับน้ำข้าวซ้า ๆ (เรียกว่า “น้ำข้าวริน” เพื่อแยกจากน้ำข้าวที่ยังไม่ได้หุงต้ม ซึ่งเรียกว่า น้ำข้าวซ้าว) โดยเอาผ้าขี้ริ้ว ทำเป็นลูกประคบชุบทาให้ทั่วหลาย ๆ ครั้ง แล้วเอาไปผึ่งแดดให้แห้ง ก็ใช้เขียนด้วยดินสอขาว” (พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๑๔๓) และเมื่อท่านอ่าน ก ข จำพยัญชนะ และสระได้แล้วท่านก็ฝึกอ่านหนังสือ **ปฐม ก กา** และ **จินดามณี** และฝึกหัดอ่านหนังสือจากหนังสือประโลมโลกที่ผู้ใหญ่จ้างให้อ่าน

ต่อมาเมื่อเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านพระยานานา ท่านได้เรียนหนังสือภาษาไทยคือ **แบบเรียนเร็วเล่ม ๑** และ **แบบเรียนเร็วเล่ม ๒** ท่านได้บรรยายความแตกต่างระหว่างแบบเรียนอย่างเก่าคือ **จินตามณี** และ **ปฐม ก กา** กับ **แบบเรียนเร็ว** ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพไว้ว่า

หนังสือแบบเรียนเร็ว ซึ่งกล่าวมาข้างต้น เป็นแบบเรียนที่แปลกออกไปจากแบบเรียนอย่างเก่า ซึ่งต้องเสียเวลาเล่าเรียนเรื่องแจกลูกแม่อักษรต่าง ๆ จนกว่าจะคุ้นและจำได้ ส่วนแบบเรียนเร็วใช้วิธีสอนอ่านอย่างหลัก “แนวเทียบ” เพื่อส่งเสริมเด็กให้รู้จักสังเกตและใช้คิดขึ้นทีละน้อย ๆ โดยลำดับ ว่าสิ่งคล้ายคลึงกัน ย่อมมีเสียงคล้ายคลึงกัน มากกว่าจะให้ท่องจำแต่อย่างเดียว นี่เป็นเรื่องส่วนใหญ่ซึ่งมีอยู่ในเล่มต้นของหนังสือชุดนี้ ในเล่มสองสอนให้รู้ถึงคำเขียนต่างกัน แต่อ่านออกเสียงเหมือนกัน และมีความหมายต่างกัน

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๑๖๓)

ท่านได้แสดงทัศนคติในการที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงเปลี่ยนหนังสือเรียนหลวงแบบเก่ามาเป็นแบบเรียนเร็วว่า

แต่ล่วงต่อมาการศึกษาตกอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่เก่ากับใหม่กำลังจะต่อกัน ถ้าจะเรียนทั้งเก่าและใหม่ก็ไม่ทันกับเวลา เพียงแต่เรียนอย่างเก่าให้จบก็กินเวลาหลายปี ไม่มีโอกาสจะเรียนวิชาอื่น ซึ่งเป็นของใหม่ ๆ กำลังเป็นที่ต้องการและจะเป็นของบ้านเมือง ข้าพเจ้าคาดคะเนว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงเปลี่ยนเป็นให้เรียนหนังสือแบบเรียนเร็วแทน เพื่อเจียดเวลาเอาไปเรียนวิชาสมัยใหม่ซึ่งกำลังมีมากขึ้นทุกทีโดยลำดับ

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๒๑๗)

และเมื่อท่านได้เข้าเรียนในโรงเรียนอัสสัมชัญ แบบเรียนภาษาไทยที่ใช้สอนในโรงเรียน สมัยนั้นเป็นแบบเรียนของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) คือ **มูลบทบรรพกิจ วาห นิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณา และ พิศาลการันต์** ในสมัยนั้นถือว่าถ้า ใครเรียนจบทั้ง ๖ เล่ม “ ก็จัดได้ว่าเป็นผู้รู้ภาษาไทยดี ถึงขั้นเป็นพหูสูตรแห่งสมัยนั้น รองจากผู้เป็น **มหาเปรียญ** ” (พินความหลังเล่ม๑ : ๒๑๗)

จากการศึกษาเรื่อง **พินความหลัง** ทำให้เข้าใจได้ว่าเสฐียรโกเศศอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ ของการศึกษาสมัยเก่าและสมัยใหม่ โดยเฉพาะการศึกษาหนังสือเรียนภาษาไทย ท่านศึกษา ภาษาไทยทั้งตามแบบเก่าและแบบใหม่ เมื่อยังเด็กท่านศึกษาภาษาไทยตามแบบสมัยเก่า (รัชกาล ที่๑-รัชกาลที่๔) คือศึกษา ก ข นโม อ่าน **ปฐม ก กา และ จินตามณิ** โดยเรียนเขียนอ่านอยู่ที่บ้าน โดยพ่อของท่านเขียนใส่กระดานดำไว้ให้ท่านท่องจำ ดังที่ธวัช ปุณโณทก (๒๕๔๔:๑๕) ได้กล่าวถึง หนังสือแบบเรียนที่ปรากฏทั่วไปในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงเทพตอนต้น (รัชกาลที่๑ - รัชกาลที่๔) ว่า มี ๕ เล่มด้วยกันคือ “**ประถม ก กาและ ประถมก กา หัดอ่าน สุบินทกุมาร ประถมมาลา ประถมจินตามณิเล่ม ๑ (ฉบับพระโหราธิบดี) ประถมจินตามณิเล่ม ๒**” และได้เรียน **แบบเรียน เร็ว** ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่ออ่านเรื่อง **พินความหลัง** แล้ว จึงทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับการศึกษาในอดีต ตั้งแต่เมื่อครั้งชาวบ้านส่วนใหญ่ยัง ศึกษาหาความรู้อยู่ที่วัด และยังจำกัดอยู่ในหมู่ผู้ชาย จนถึงสมัยที่มีการจัดตั้งโรงเรียนต่างๆ ขึ้น และได้รับความรู้เกี่ยวกับแบบเรียนภาษาไทยมีทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ โดยเล่าจากประสบการณ์ การศึกษาโดยตรงของท่าน และด้วยความเป็นนักปราชญ์ท่านจึงบันทึกความรู้ด้านการศึกษาให้ เป็นประโยชน์แก่การค้นคว้าข้อมูลของผู้ที่ได้อ่าน

๒.๑.๓.๒ การประกอบอาชีพ

ในอดีตคนไทยส่วนมากประกอบอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรมทำไร่ทำนาทำสวน ไม่เว้น แม้แต่พื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานคร ดังจะเห็นร่องรอยได้จากสภาพพื้นที่ในกรุงเทพมหานคร ที่ยังเป็นเรียกสวนไร่นาเช่น ถนนสาทรใต้บริเวณตรงข้ามปากถนนสุรศักดิ์ และในบริเวณถนน สุรวงศ์ที่เคยเป็นสวนหมากสวนพลู และสวนผัก ดังที่ท่านบรรยายไว้ว่า

เมื่อพ้นบ้านเรือนซึ่งปลูกอ้อยริมถนนลึกเข้าไปก็เป็นทุ่งนาตลอด แต่
กลางแห่งมีต้นไม้ขึ้นเป็นหมู่ ๆ แสดงว่าที่ตรงนั้นมีบ้านเรือนคนตั้งอยู่ ซึ่งส่วน

มากก็คงประกอบอาชีพทำนาในทุ่งที่กล่าวนี้ ลางแห่งก็มีร่องชักน้ำเข้าไปเพื่อ
ใช้สอยน้ำได้สะดวก และลางแห่งก็ยกทรงเป็นสวนขนาดเล็ก ๆ

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๒๕๑)

ในอดีตคนไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังนั้นจึงไม่ถนัดเรื่องธุรกิจ
การค้าขาย ดังที่ท่านได้บรรยายไว้ว่า

แต่ก่อนนี้อาชีพส่วนใหญ่ของคนไทยอยู่ที่ทำนา ทำสวน ซึ่งเป็นอาชีพที่
ถนัดและมีความชำนาญ แม้กระนั้นท่านยังห้ามไม่ให้เข้าสวนเข้าทุ่งกัน เพราะ
อาจมีการโกงการหักหลังกันได้ บ่อยกล่าวไปไยถึงการเข้าหุ้นเข้าสวนประกอบ
ธุรกิจ ซึ่งคนไทยไม่ถนัดและไม่มีความชำนาญมาก่อน

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๕๗)

เนื่องจากคนไทยไม่ถนัดในการทำธุรกิจ อาชีพค้าขายส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในหมู่นักชาวจีน
เป็นส่วนมาก เพราะชาวจีนเป็นพวกกล้าได้กล้าเสียในเรื่องการค้าขายและบริการ อีกทั้งมีการ
อุปถัมภ์ค้ำชูพวกเดียวกัน และรักพวกพ้อง ท่านได้บรรยายถึงการค้าขายของพวกชาวจีนไว้ว่า

ที่บิดาข้าพเจ้ายอมตกลงมาอยู่ เข้าใจว่าการค้าฟันไม้แสมที่บ้าน
เดิมถนนสาทรใต้ จะไม่สู้เจริญดีเหมือนในเมื่อก่อน ด้วยมีคู่แข่งขันซื้อขาย
ฟันไม้แสมชิ้นใหม่หลายราย ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนซึ่งกล้าได้กล้าเสียเรื่อง
เชิงค้าขายและเรื่องบริการดีกว่าคนไทย เพราะคนจีนที่ค้าขาย ถ้ากิจการที่
ทำชวนเซลงก็มีพวกเดียวกัน ทั้งที่เป็นบุคคลหรือสถาบันคอยอุปถัมภ์ค้ำชู
กันอยู่ ถ้าพลาดท่าก็อาจกลับไปนอนเมืองจีน หรือย้ายไปอยู่ที่อื่นได้
สะดวกกว่าคนไทยด้วยไม่ใช่พวกติดถิ่น

(พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๑๑)

นอกจากอาชีพค้าขายแล้ว การประกอบธุรกิจต่าง ๆ เช่น โรงสีข้าว โรงสีไฟ ก็ตกอยู่ในหมู
ชาวจีน เนื่องจากคนจีนมีหัวการค้าดีกว่าคนไทย ที่ถนัดแต่เรื่องเกษตรกรรม แม้แต่อาชีพหญิงขาย

บริการที่แต่เดิมเป็นของหญิงไทยก็เปลี่ยนเป็นหญิงขายบริการชาวจีนไป ท่านได้แสดงทัศนะในเรื่องนี้ไว้ว่า

เมื่อข้าพเจ้าเป็นหนุ่มแล้ว โรงผู้หญิงคนชั่วที่ตรอกแดงและตรอกโรงเขียนไม่มีแล้ว ไม่ใช่เห็นว่าโรงผู้หญิงคนชั่วไทยเป็นบ่อเกิดแห่งความฟุ้งเฟ้อและผิดศีลธรรม แต่ที่ต้องเลิกไปเพราะบริเวณตรอกเหล่านั้นกลายเป็นมีโรงผู้หญิงคนชั่วชาววางตุ้งไปหมด นี่เห็นใหม่ถูกแย่งเอาไป แม้แต่อาชีพการค้าประเวณียังเหลือที่เป็นโรงคนชั่วหญิงไทยอยู่ที่ตรอกเต้า

(พื้นความหลังเล่ม๓ : ๓๒)

ถึงแม้จะมีคนไทยที่ประกอบกิจการค้าขายบ้างแต่ก็เป็นคนไทยที่มีเชื้อสายจีนมากกว่า คนไทยแท้ ๆ ทั่วไป แม้แต่ร้านขายอาหารบริเวณโรงบ่อนสมัยก่อนก็เป็นของชาวจีนเป็นส่วนมาก “จะมีร้านที่เป็นของคนไทย ก็มักเป็นร้านขายขนมไทยเช่น ทองหยิบฝอยทอง ส่วนร้านอาหารก็มีขายกล้วยเตี้ยมัดของไทย แต่นาน ๆ จึงจะเห็นสักที” (พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๑๐๔) และ “ร้านไทยมีอีกชนิดหนึ่งคือ ร้านขายหมากสมัดและบุหรี่ยุคไทย แต่ก็ไม่มีใครมีที่ร้าน ด้วยขายเฉพาะคนไทย” (พื้นความหลังเล่ม๑ : ๑๐๕)

พื้นความหลัง ช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้ด้านการประกอบอาชีพของคนไทยในอดีตว่า ส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม ไม่สนใจเรื่องการค้าขาย ดังนั้นอาชีพค้าขายส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในหมู่นักชาวจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนมาก ถึงแม้ว่าคนไทยจะทำการค้าขายบ้างแต่ก็เป็นการค้าขายเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น เทียบไม่ได้กับชาวจีนที่มีความสมัครสมานสามัคคีช่วยเหลือพวกเดียวกัน การค้าขายจึงมีความเจริญก้าวหน้ามากกว่ากิจการของคนไทย ทำให้ผู้อ่านมองเห็นความต่อเนื่องด้านการค้าที่ แม้ในปัจจุบันนี้กิจการการค้าขายส่วนใหญ่ก็ยังอยู่ในมือของคนจีนและคนไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนมาก

๒.๑.๓.๓ การควบคุมดูแลคนในสังคม

ในอดีตมีคนรู้กฎหมายน้อย และบางครั้งกฎหมายก็เป็นเรื่องยุ่งยากสำหรับชาวบ้าน ชาวบ้านจึงต้องอาศัยจารีตประเพณีเป็นเครื่องคุ้มครอง รักษาความสงบเรียบร้อยให้กับคนใน

ชุมชนของตน อีกทั้งคนสมัยก่อนมีความเชื่อเรื่องการนับถือผีอยู่มาก จึงเชื่อว่าผีเป็นผู้ให้คุณให้โทษแก่ตนเองได้เสมออย่างที่ท่านกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

เมื่อทางกฎหมายบ้านเมืองยังคุ้มครองไปไม่ถึง ชาวบ้านก็ได้อาศัยแต่จารีตประเพณีประจำท้องถิ่นเป็นเสมือนกฎหมายให้ความคุ้มครอง ... ถ้าผู้ใดในหมู่ประพัตติผิดฮีตผิดผี ผีก็จะลงโทษผู้ผิดให้ได้รับความเดือดร้อนมีอันเป็นไปต่าง ๆ ตามส่วนสถานหนักเบาของการกระทำผิด

(พื้นความหลังเล่ม๑ : ๘๗)

แต่เนื่องจากผีเป็นสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นตัวตนได้ จึงเกิดมีนักเลงโตตั้งตนขึ้นเป็นตัวแทนผี คอยดูแลคุ้มครองคนในท้องถิ่นของตัวเอง

เมื่อสังคมยังไม่มีความสลับซับซ้อนมากนัก จึงมีเพียงนักเลงโตที่ เป็นผู้คอยควบคุมดูแลความสงบเรียบร้อยให้กับคนในชุมชนของตน แต่ต่อมาเมื่อบ้านเมืองมีความเจริญมากขึ้น มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ และมีคนต่างชาติเข้ามาทำงานในประเทศไทยมากขึ้น จึงเกิดมีตำรวจขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยของคนในชุมชนแทนนักเลงโต ดังที่ท่านกล่าวถึงเหตุผลที่เกิดมีตำรวจขึ้นว่า

เมื่อมีฝรั่งพวกกะลาสีเข้ามาบ่อย ๆ ลงงาก็ลวนลามเกาะเกาะผู้หญิงอย่างเจ้าชู้ยักษ์หรือไม่กี่พาลหาเรื่องกับชาวบ้าน ขึ้นให้นักเลงโตเป็นผู้พิทักษ์สันติราษฎร์เสียเองก็เกิดเรื่องแน่จึงต้องมีตำรวจขึ้นด้วยความจำเป็น

(พื้นความหลังเล่ม๑ : ๒๕๔)

ในอดีตมีทั้งตำรวจคนไทยและคนต่างประเทศ ดูแลความสงบเรียบร้อยของคนในสังคม เนื่องจากว่า

ถ้าใช้แต่ตำรวจที่เป็นคนไทยก็จะไม่สะดวกราบรื่นนัก เพราะส่งภาษาที่ไม่เข้าใจกัน ยิ่งกว่านั้นพวกกะลาสีเหล่านั้นมักทะนงองอาจไม่สู้กลัวใคร เพราะถือว่าตนเป็นคนใน "สับเยก" (Subject) ต่างประเทศ ถ้ามีคดีก็ขึ้นศาลกงสุล ไม่ต้องขึ้นศาลไทย ความลำบากมีดังนี้ จึงต้องใช้วิธี "หนามยอกเอาหนามบ่ง"

จ้างชาวต่างประเทศที่กระทำผิด ประพฤติตนเกะกะ ทำความเดือดร้อนรำคาญ
แก่คนอื่น ไม่มีใครห้ามและปราบปราม เพราะสมัยนั้นกลัวฝรั่งกัน

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๒๐๕)

เรื่อง **พื้นความหลัง** จะให้ความรู้แก่ผู้อ่านเรื่องการควบคุมดูแลคนในสังคม ในสมัยเมื่อ
บ้านเมืองยังไม่เจริญก้าวหน้า กฎหมายปกป้องคุ้มครองไม่ทั่วถึง ชาวบ้านก็ได้อาศัยจารีตประเพณี
เป็นกฎหมายคุ้มครองดูแลชุมชน เนื่องจากคนทั่วไปยังมีความเชื่อในเรื่องผีเป็นผู้ให้คุณให้โทษแก่
ตน ทำให้ความเป็นอยู่ของคนในสังคมเป็นไปอย่างสงบสุข แต่เนื่องจากผีไม่มีตัวตน ในสมัยหลัง
ต่อมาก็เกิดมีนักเลงโตตั้งตนเป็นผู้ปกป้องดูแลชุมชนของตนแทนผี ต่อมาเมื่อสังคมมีความ
สลับซับซ้อนมากขึ้น มีการติดต่อกับชาวต่างประเทศมากขึ้น การควบคุมดูแลกันเองในชุมชนก็ต้อง
เปลี่ยนไป มีตำรวจเป็นผู้คุ้มครองดูแลความปลอดภัยของประชาชนในสังคม นักเลงโตจึงหมดไป
และเมื่อกล่าวถึงนักเลงโต จะมีความหมายถึงผู้มีอิทธิพลในชุมชน เป็นคนที่ผู้อื่นเกรงกลัว สามารถ
ให้ความคุ้มครองคนในชุมชนได้ จึงต่างจากนักเลงโตในปัจจุบันที่มักเป็นอันธพาล ทำความ
เดือดร้อนให้ชุมชน มากกว่าจะคุ้มครองชุมชน

๒.๑.๓.๔ การสาธารณสุขโรคและการสุขภาพ

เสฐียรโกเศศได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการสาธารณสุขโรคของคนทั่วไปในกรุงเทพมหานคร
หลายประการทั้ง เรื่องไฟฟ้า ประปา ตลอดจนการสุขภาพก็ได้แก่ เรื่องส้ม อีกด้วย

ในสมัยที่ท่านยังเป็นเด็กมีไฟฟ้าใช้แล้ว แต่จะให้อยู่ตามถนนที่มีคนสัญจรไปมาเสมอ ๆ
บ้านของราษฎรสามัญชนยังไม่มีไฟฟ้าใช้ เมื่อต้องการแสงสว่างก็จะใช้น้ำมันก๊าดจุดโคมตะเกียง
ตามไฟ ส่วนชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครออกไปยังไม่มีน้ำมันก๊าดใช้อย่างแพร่หลาย
การซื้อขายน้ำมันก๊าดสมัยนั้นก็ซื้อขายกันคราวละไม่มาก การเก็บรักษาน้ำมันก๊าดก็ต้องเก็บให้ห่าง
จากบ้านเรือน เนื่องจากชาวบ้านเกรงกันว่าจะเกิดไฟไหม้ ท่านได้เล่าถึงการใช้ไฟฟ้าในสมัยก่อน
ดังนี้

ไฟฟ้าซึ่งเป็นของธรรมดาและจำเป็นในสมัยนี้ แม้มีแล้วแต่ก็ยัง
ไม่แพร่หลายมาถึงราษฎรคนชั้นสามัญ และการใช้ไฟฟ้าก็จำกัดอยู่
แค่เป็นสื่อให้แสงสว่างแทนได้และโคมไฟเท่านั้น มากกว่าจะใช้เป็น

พลังงานเพื่อประโยชน์อย่างอื่นได้ ตามถนนหนทางครึ่งกระโถน ถ้าเป็น
 เวลาค่าคืนเดือนมิดก็มีจริงกลางถนน ถ้าอย่างดีก็มีคอมไฟใช้น้ำมัน
 ตั้งอยู่ปลายเสาเตี้ย ๆ เป็นระยะห่าง ๆ เพื่อให้แสงสว่างอย่างสลัว ๆ แม้
 กระนั้นก็ตามถนนเฉพาะที่มีคนสัญจรไปมาเสมอ ถนนกลางเส้นหากจะมีคอม
 ตามไฟก็แต่ตอนที่มีคนเดินบ่อย ๆ ส่วนตอนถัดไปซึ่งเป็นที่เปลี่ยว ไม่ใช่
 เป็นย่านมีคนเดินไปมาตามปรกติ ก็ไม่มีคอมตามไฟ

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๔๑)

ในอดีตน้ำประปายังเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อชีวิตของผู้คนมากนัก เนื่องจากการตั้งบ้านเรือน
 ยังไม่หนาแน่นเหมือนในปัจจุบัน ผู้คนส่วนมากตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง จึงใช้ประโยชน์
 จากแม่น้ำลำคลองเหล่านั้น หรือเมื่ออยู่ลึกเข้ามาก็จะขุดบ่อทำให้มีน้ำใช้ได้สะดวก เพราะพื้นดิน
 กรุงเทพฯ เป็นที่ลุ่มต่ำ ดังที่ท่านกล่าวว่า

ส่วนใหญ่ราษฎรตั้งบ้านเรือนไม่สุ่หนาแน่นถึงกับเบียดเสียดกัน
 และตามปรกติ ก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลองกันทั้งนั้น เพราะ
 กรุงเทพฯ ฯ สมัยนั้น มีคลองใหญ่คลองน้อยเชื่อมต่อถึงกันตลอด ท้องที่
 ตอนใดหากไม่มีลำคลอง ถ้าจำเป็นก็อาจขุดเป็นคลองเป็นเหมืองเป็นลำ
 รางเข้าไปถึงได้ไม่ยาก ในที่สุดจะขุดเป็นบ่อเพื่อมีน้ำใช้ได้สะดวก ก็อาจทำ
 ได้ลำบาก ขุดดินลึกลงไปไม่กี่ม้าน้อย ตามปรกติก็มีน้ำเสมอเพราะ
 พื้นดินกรุงเทพฯ ฯ เป็นที่ลุ่มต่ำ เมื่อเป็นเช่นนี้ราษฎรก็ไม่มีความจำเป็นต้อง
 ใช้น้ำก๊อก ซึ่งต้องเสียเงินเป็นค่าบริการ

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๑๒๗)

แต่กรณีที่มีบ้านเรือนอยู่หนาแน่นและอยู่ห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง ไม่สะดวกที่จะใช้น้ำ
 จากแม่น้ำลำคลองเหล่านั้น ก็จะมีโรงสูบน้ำส่งน้ำไปให้ใช้เหมือนกับน้ำประปาในปัจจุบัน ดังที่ท่าน
 บรรยายไว้ว่า

ถ้าอยู่กันหนาแน่นและไม่ได้อยู่ริมน้ำ เช่นในตรอกสำเพ็ง จึงได้เกิด
 มีการตั้งโรงสูบน้ำขึ้นตั้งเป็นถังใหญ่สูบน้ำขึ้นไปพัก ๒ ถัง แล้วระบายน้ำ

จ่ายไปที่ต่าง ๆ ในลำเพ็ญอย่างประปาเดียวกันนี้ เรียกกันว่าโรงสูบน้ำพระยา
โชฎึก ฯ น้ำที่สูบขึ้นมาคือน้ำในแม่น้ำนั่นเอง มีสภาพอย่างไรเมื่อจ่ายไป
ยังบ้านต่าง ๆ ก็มีสภาพอย่างนั้น แต่ก็ยิ่งดีกว่าไม่มีเพราะทำความสะดวก
ให้แก่ผู้ใช้น้ำไม่น้อย

(พื้นความหลังเล่ม ๔ : ๒๐๓)

ด้านการสุขภาพ ท่านได้กล่าวถึงการตั้งส้วม (สมัยก่อนเรียกว่า เวจ) ให้ยื่นออกไปใน
แม่น้ำลำคลอง เพื่อให้ปลาที่อยู่ในน้ำกินของเสียที่ปล่อยลงไป การตั้งบ้านเรือนในอดีตมักตั้งอยู่ริม
แม่น้ำลำคลอง การตั้งส้วมสมัยนั้น "มีอยู่ด้วยกันทุกบ้านคือขุดดินเป็นหลุมลึก แล้วพาดไม้สำหรับ
นั่งยอง ๆ ไว้บนปากหลุม หรือจะทำที่นั่งให้สูงขึ้นก็ได้ ถ้าเห็นที่ตั้งอยู่ในที่ประเจ็ดประเจ้อ ก็กั้น
คอกเป็นที่กำบังไว้โดยรอบ และมีอะไรมุงไว้ เพื่อกันแดดกันฝน " (พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๑๓๑) แต่
ถ้าสถานที่โดยอยู่ห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง และเป็นที่ตั้งส้วมสาธารณะก็จะมีสภาพสกปรกมาก
ดังที่ท่านได้กล่าวถึงสภาพส้วมสาธารณะบริเวณตรอกเวจซี่ไว้ดังนี้ว่า "เวจสาธารณะนี้ ไม่มีใคร
ดูแลเอาใจใส่ ถ้ามันเหม็นก็เหม็นไป หนอนเกิดให้ยุบยิบ รอดตัวที่มีนิกยางกรอกมันคอยกินหนอน
เห็นขาวไปหมดในบริเวณนั้นลงเวลา " (พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๑๓๓)

และกล่าวถึงการกำจัดทำลายสิ่งปฏิกูลที่ดีที่สุดในสมัยของท่านว่า

ถ้าเป็นเวจสาธารณะเช่น ในโรงพยาบาลบ้า ปากคลองสาน หรือต่อมา
เรียกว่าโรงพยาบาลคนเสียจริต และในบัดนี้เรียกว่าโรงพยาบาลสมเด็จพระเจ้า
พระยา เมื่อประมาณ ๓๐ กว่าปีที่ล่วงมานี้ เขาใช้ขุดหลุมเป็นที่สำหรับเท
อุจจาระคนป่วยแล้วเอาขี้เถ้ากลับเป็นชั้น ๆ เพื่อกันกลิ่น

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๑๓๓)

นอกจากจะกล่าวถึงการสุขภาพของคนในสังคมทั่วไปแล้ว ท่านยังกล่าวถึงการ
สุขภาพในวังอีกด้วย รวมทั้งเรื่องการขับถ่ายของพระมหากษัตริย์ ตามที่ได้ฟังเรื่องราวจาก
ผู้ใหญ่ว่านหนึ่งที่เคยทำงานในวังว่า

ท่านผู้ใหญ่สูงศักดิ์คนหนึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง
อย่างใกล้ชิด มาตั้งแต่เยาว์จนตราบเท่าท่านถึงแก่อสัญกรรม มีเมตตาเล่าให้
ข้าพเจ้าฟังเป็นเรื่องส่วนตัวว่า “ ในหลวงซีไอ้กระทงเจิม เจ้าหน้าที่ทำเตรียมไว้
วันละ ๓ ใบ แล้วเจ้าพนักงานเชิญไปลอยน้ำ เพราะถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็น
เทวดา รัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นอุจาด ตรัสให้เลิกเสีย (๓๐ ม.ค ๒๔๔๔)

(พื้นความหลังเล่ม๑ : ๑๓๕)

และบรรยายถึงอุโมงค์ภายในวังที่ใช้เป็นที่ขี้ถ่ายของเสี้ย ตามคำบอกเล่าจาก
ประสบการณ์ของน้องสาวคนโตของท่านที่เคยได้เข้าไปในวังขณะที่ยังเป็นเด็กอยู่ว่า “เคยเข้าไปใน
อุโมงค์นั้น เห็นปุกระดานแผ่นหนึ่ง เว้นแผ่นหนึ่งสลักกันไปตลอดสำหรับจะได้นั่งยองๆ ถ่ายได้
สะดวก” (พื้นความหลังเล่ม๑ : ๑๓๕) และในเวลาต่อมาได้ฟังคำบอกเล่าจากภรรยา ที่ได้ฟังเรื่องราว
จากสตรีสูงศักดิ์ที่เคยอยู่ในพระบรมมหาราชวังมาตั้งแต่เด็กว่า

ที่ในอุโมงค์มีอากาศอับมาก จึงเหม็นแทบทนไม่ไหว ถ้าไม่ยอมเข้าไป
ในอุโมงค์ก็ต้องใช้กระทง แล้วจ้างคนอื่นให้เขาไปโยนทิ้งเสียในนั้น นานๆ ก็
ต้องขนเอาสิ่งปฏิกูลซึ่งตกค้างหมักหมมอยู่ในอุโมงค์ออกไปทิ้งที่อื่นเสียทีหนึ่ง

(พื้นความหลังเล่ม๑ : ๑๓๕)

เมื่อครั้งการสุขาภิบาลยังไม่เจริญก้าวหน้า ถ้าประชาชนตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง
เมื่อมีสิ่งปฏิกูลใด ๆ ก็ทิ้งลงในแม่น้ำลำคลอง ส่วนผู้ที่อยู่อาศัยห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง ก็จะนำ
ขยะไปทิ้งไว้ตามที่ต่าง ๆ เนื่องจากยังไม่มีเจ้าหน้าที่เทศบาลทำหน้าที่ขนย้ายสิ่งปฏิกูลเหล่านั้นไป
เผาทำลาย ทำให้ที่บริเวณที่ทิ้งขยะกลายเป็นกองขยะขนาดใหญ่ดังที่ท่านบรรยายให้เห็นภาพว่า

ถ้าอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลอง ก็เอาไปเทลงในน้ำ อย่างเดียวกับขยะกุ่มฝอย
ก็เอาไปทิ้งลงในแม่น้ำเหมือนกัน ถ้าเอาไปทิ้งที่อื่น ก็ต้องทิ้งกองกันอยู่นั้น ด้วย
ยังไม่มีเจ้าหน้าที่เทศบาลขนเอาไป เหตุนี้ในที่มีคนอยู่มาก และอยู่ห่างไกลจาก
แม่น้ำลำคลอง กองขยะจึงเป็นกองโต ๆ มีอยู่ทั่วไปในที่ว่าง ลางแห่ง ถ้าเห็นใน
ปัจจุบันก็คงตกใจ ว่าทำไมมันจึงใหญ่โตเป็นภูเขาเลากาถึงเช่นนั้น ถ้าเห็นใน
สมัยโน้น ก็รู้สึกเฉย ๆ ไม่เห็นแปลก

(พื้นความหลังเล่ม๑ : ๑๓๒)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่าเรื่อง **พื้นความหลัง** ช่วยให้ผู้อ่านทราบเรื่องราวเกี่ยวกับการสาธารณสุขโรคและการสุขภาพในสมัยนั้นว่ายังไม่เจริญก้าวหน้าเหมือนในปัจจุบันนี้ วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของคนทั่วไปในสังคมก็ยังมีความเป็นอยู่กันอย่างง่าย ๆ เมื่อไม่มีไฟฟ้าใช้อย่างทั่วถึง ก็ใช้น้ำมันก๊าดจุดโคมตะเกียงตามไฟ และ เมื่อการสุขภาพยังไม่เจริญก้าวหน้า ก็จะขับถ่ายของเสียและทิ้งสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ลงในแม่น้ำลำคลอง มีปลาเป็นตัวกำจัดของเสียเหล่านี้ ถ้าที่ใดห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง ก็ต้องกองทิ้งไว้เป็นกองขยะขนาดใหญ่โตเนื่องจากยังไม่มีเจ้าหน้าที่เทศบาลคอยดูแลเก็บกวาด และนอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนทั่วไปแล้ว ยังทำให้ผู้อ่านทราบเรื่องการสุขภาพในพระบรมมหาราชวังอีกด้วย

๒.๑.๓.๕ การแพทย์

ในอดีตการแพทย์ไทยยังไม่เจริญก้าวหน้า และชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดาอยู่มาก เมื่อเกิดมีคนตายขึ้นด้วยโรคใด ๆ ก็ตาม ก็เชื่อว่าเป็นผีกระทำ เช่น เมื่อเกิดมีคนตายด้วยโรคอหิวาตกโรคก็คิดว่าผีหามาเอาตัวไป ดังที่ท่านบรรยายไว้ว่า

โรคปวงใหญ่ โรคลงราก และโรคปัจจุบันที่กล่าวนี้ ถ้าเป็นจำพวกเดียวกันกับโรคอหิวาต์ เห็นจะมีขึ้นเป็นประจำทุกปี แต่ไม่ถึงกับเป็นโรคระบาดอย่างรุนแรง ราษฎรจึงไม่มีใครรู้สึกกลัว ถ้าปีไหนมีคนเจ็บป่วยด้วยโรคอย่างนี้ ตายกันมากกว่าปกติ ราษฎรก็คงตกใจกลัว เข้าใจเอาว่าผีหามาจับคนเอาไปใช้ในเมืองผี มากกว่าปีปกติเท่านั้น

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๑๓๘)

เมื่อเกิดมีคนป่วยขึ้น ก็จะรักษากันด้วยการรดน้ำมันตังที่ท่านบรรยายว่า

มาทราบต่อเมื่อนักเลงชื่อเย็นป่วยหนัก เพราะกระดูกถึงลมที่ฝังไว้ในเนื้อ เกิดเป็นพิษอักเสบขึ้นถึงกับเป็นไขอย่างแรง ข้าพเจ้าไปยืนดูเห็นเขาพุงนายเย็นออกจากห้องที่อาศัยซึ่งเป็นห้องแถวมาให้พระท่านรดน้ำมันตังที่นอกห้อง เวลารอดตัวนายเย็นสิ้นไข้ดังลูกนก ต่อมาไม่ช้านายเย็นก็ถึงแก่ตายไป

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๒๕๔)

หรือเมื่อถูกงูกัดก็รักษาด้วยสมุนไพรต่าง ๆ ตามที่เคยรักษากันมาดังนี้

เมื่อมีผู้ทราบว่ตาคล้อยถูกงูกัด ใคร ๆ ก็พากันมาดู มีจำนวนคนมาดูเพิ่มมากขึ้นทุกที จนถึงมุงกัน และข้าพเจ้าคนหนึ่งก็อยู่ในที่นั้นด้วย คราวนี้ใคร ๆ หลายคนซึ่งอยู่ในที่นั้น ต่างก็ตั้งตัวเป็นหมอ มียาวิเศษแก้พิษงูกัดให้หายกลางคนก็รีบกลับไปพยายามมาให้พอกแผลบ้าง ให้กินบ้าง ที่พูดแต่ปากก็มี ว่าต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ เคยรักษากันมาก่อนแล้วมากต่อมาก แก้ได้ชะงัด คนถูกงูกัดไม่มีตายสักคนเดียว ตาคล้อยถูกให้กินยาเสียหลายขนาน ที่เป็นยาพอกก็พอกไป ในที่สุดตาคล้อยกลับไปกระต๊อบของแก เพราะมีผู้รับรองแข็งแรงว่าไม่เป็นไร นอกจากนอนนิ่ง ๆ สักพักใหญ่ รุ่งเช้ารุ่งนี้ก็หายแน่นอน เมื่อตาคล้อยกลับไปกระต๊อบแล้วไม่ช้า ก็มีผู้ไปดูอาการ แล้วกระหืดกระหอบมาบอกให้ใครต่อใครทราบว่ตาคล้อยบิดตัวไปมา มีอาการบอกว่าพิษงูเข้าไปซาบซาบร่างกาย ในไม่ช้าก็ได้ข่าวว่สิ้นใจตาย

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๑๖๘)

ในสมัยก่อนเมื่อเจ็บป่วย ก็มักจะให้แพทย์แผนโบราณรักษา เมื่อรักษาจนไม่มีทางรอดแล้วถึงจะส่งไปให้แพทย์แผนปัจจุบันรักษา แต่เนื่องจากอาการคนป่วยหนักมากจนไม่สามารถรักษาได้ คนทั่วไปจึงเชื่อว่าแพทย์แผนปัจจุบันทำให้คนไข้ตาย จึงไม่นิยมไปรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันดังที่ท่านบรรยายว่า

แพทย์แผนโบราณ เมื่อไปรักษาใคร ถ้าเห็นว่าเป็นไข้หนักพักหนา ก็ต้องปิดเป่าทำวิธีเสียบาลกันเสียก่อน ...ถ้าเห็นคนไข้มีอาการเจ็บเพียบ อาจสิ้นใจตายในขณะนั้นก็ได้ แพทย์ก็ต้องรีบยกลมยาหนีจากเจ้าไข้ไปให้พ้นทันทีเพราะกลัวผีที่อยู่ในคนที่กำลังจะตายท้บยาในล่วม ให้เสื่อมคุณภาพ คลายความศักดิ์สิทธิ์.....เมื่อมีความเชื่อกันมาแต่เดิมอย่างนี้ ถ้าเจ็บไข้ได้ทุกข์ เห็นว่ไม่มีทางจะรอดได้จริง ๆ แล้วจึงจะพาไปหาหมอฝรั่งให้รักษา ลองเสี่ยงดูที และเมื่อไปถึงหมอฝรั่ง ก็มักตายมากกว่าหาย เพราะส่วนมากโรคมันมี อาการเจ็บเพียบเสียแล้ว จึงจะพาไปหาให้รักษา เลยเหมาเอาว่ถ้านำไปให้หมอฝรั่งรักษา เป็นตายทุกราย แม้จะยังไม่ตายหมอก้ให้กินยาทำให้ตาย

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๑๕๕)

แม้ว่าจะมีแพทย์แผนปัจจุบันเกิดขึ้นแล้ว แต่คนไทยส่วนใหญ่ก็ยังไม่นำรักษากันมากนัก เนื่องจากมีความเชื่อกันว่าหมอฝรั่งรักษาคนแล้วตาย ดังนั้นการรักษากับหมอฝรั่งจึงจำกัดเพียงเรื่องการผ่าตัดเท่านั้น ตามที่บรรยายไว้ว่า

ข้าพเจ้าเข้าใจว่าหมอแคมเบ็ลคงเป็นหมอฝรั่งอย่างหมอฝรั่งคนอื่น ๆ ส่วนมาก ซึ่งมีอยู่ในกรุงเทพฯ สมัยนั้น คือเป็นหมอพวกมิชชันนารี (Missionary) มาก่อน การรักษานั้นถ้าเป็นคนไข้ชาวไทยและชาวจีน เห็นจะจำกัดอยู่แต่เรื่องผ่า ๆ ตัด ๆ ทางศัลยกรรม มากกว่าเรื่องรักษาโรคอย่างอื่น ซึ่งชาวไทยและชาวตะวันตกคนอื่น ๆ ยังไม่มีใครนิยมรักษากันอย่างแบบฝรั่ง ซึ่งเรียกกันสมัยนี้ว่า แผนปัจจุบัน

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๑๕๔)

ดังที่กล่าวมาข้างต้นเรื่อง **พื้นความหลัง** ช่วยทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ด้านการแพทย์ในอดีต ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าในอดีตการแพทย์ไทยนั้นยังไม่เจริญก้าวหน้ามากนัก ส่วนมากชาวบ้านมักรักษากันเองด้วยการรดน้ำมนต์ รักษาด้วยแพทย์แผนโบราณ หรืออาจรักษาด้วยยาสมุนไพร ตามที่บอกเล่ากันมา แต่คนไข้ส่วนใหญ่มักจะตายมากกว่ารอด เนื่องจากเป็นการรักษาที่ไม่ถูกวิธี แม้เมื่อมีแพทย์แผนปัจจุบันแล้ว ชาวบ้านส่วนมากก็ยังไม่นิยมไปรักษา นอกจากจะเป็นโรคที่ต้องผ่าตัด เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อกันว่าถ้ารักษากับแพทย์แผนปัจจุบันแล้วจะทำให้ตาย จึงไม่มีผู้นิยมรักษามากนัก ที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวบ้านขาดการศึกษา และไม่ศรัทธาวิทยาการแผนใหม่แบบตะวันตก

๒.๑.๓.๖ การแต่งกาย

ในอดีตผู้หญิงไทยนิยมนุ่งทั้งผ้าพื้นและผ้าลายโจงกระเบน และห่มผ้าแถบเป็นส่วนมาก ส่วนผู้หญิงไทยที่เป็นภรรยาชาวจีนจะนิยมนุ่งผ้าพื้น ดังที่ท่านบรรยายการแต่งกายของผู้หญิงไทยที่เป็นภรรยาชาวจีนว่า “ผู้หญิงไทยภริยาคนจีน นอกจากนิยมนุ่งผ้าพื้นแล้ว ยังสวมเสื้อกระบอกเป็นปกติ แทนคาดผ้าห่ม ซึ่งเป็นสิ่งปกติของหญิงไทยสมัยนั้น” (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๐๕) ผู้หญิงไทยที่เป็นภรรยาชาวจีนจะไม่สวมเสื้อที่มีลายดอก “เพราะจีนสามีรังเกียจว่าไม่สุภาพ เหตุ

ด้วยคำว่า ดอกไม้และดอกดวง ภาษาจีนเรียกว่า ฮวย อีกความหมายหนึ่งว่า หญิงเจ้าผู้” (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๐๕)

ต่อมาเมื่อบ้านเมืองเจริญมากขึ้น การแต่งกายของผู้หญิง ก็เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต นิยมสวมกระโปรงและกางเกงกันมากขึ้น และกระโปรงที่สวมใส่ก็สั้นขึ้นทุกที เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงวิวัฒนาการการแต่งกายของผู้หญิงไว้ว่า

สมัยเมื่อครั้งปู่ย่าตายายของเรา ผู้หญิงไทยโดยเฉพาะในภาคกลาง นุ่งผ้าพื้นลายไทยแบบโจงกระเบน คนสมัยใหม่เห็นว่า ถ้าใครดื้อนุ่งอย่างนี้ก็เป็นคนบ้านนอก คร่ำครึไม่ทันสมัย ต้องนุ่งกระโปรงแบบสากลจึงจะทันสมัย ที่แรกเมื่อนุ่งกระโปรง ตามธรรมดาชายผ้ากระโปรงอาจยาวเลยหัวเข่า ถ้าอย่างผู้ดีแปดสาแหรกก็ต้องยาวเลยตาตุ่ม ถ้าในกรณีพิเศษก็ต้องยาวเพื่อยให้ลากดิน ถึงกับต้องมีคนถือชายกระโปรงให้สูงขึ้น ยิ่งเจริญเท่าใด การแต่งตัวก็สลับซับซ้อนยิ่งขึ้นเท่านั้น เข้าหลักธรรมดาที่ว่า ถ้ามีลักษณะซับซ้อนยิ่งขึ้นเท่าใด ในที่สุดก็หกกลับมามีลักษณะง่าย ๆ จนถึงที่สุดเป็นนุ่งน้อยห่มน้อยไป

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๔๙)

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการแต่งกายแบบลำลองของผู้ชายทั่วไปเมื่อสมัยที่ท่านยังเป็นหนุ่มอยู่ คือนุ่งกางเกงแพร คาดเข็มขัดหนัง ใช้ผ้าขาวม้าเคียนพุง หรือห้อยไว้ที่บ่า สวมเสื้อชั้นในผ้ามัสนลิน และสวมรองเท้าแตะปักดิน และถือไม้ติดมือไปด้วย หรือ “ถ้าต้องการให้สุขภาพก็สวมเสื้อราชปะแตนแพร สวมรองเท้าผ้าใบหุ้มส้น จะเป็นบู๊ทหรือซูกี้ก็ได้...ครั้งโน้นนิยมใช้บู๊ทกันมาก แต่ก่อนไปไหนมาไหนก็สวมหมวกฟางคาบกล้องสุบยาด้วยก็ยิ่งดี ” (พื้นความหลังเล่ม๒:๖๔) และกล่าวถึงการแต่งกายของท่าน เมื่อไปทำงานที่กรมศุลกากรว่า “ข้าพเจ้านุ่งกางเกงผ้าลายสองสีขาว สวมเสื้อผ้าวางคอกปิดอย่างแบบราชปะแตน ส่วนแขนและฝรั่งก็แต่งตัวอย่างเดียวกัน” (พื้นความหลังเล่ม๒ :๖๔) และชาวจีนถ้าต้องการทันสมัยก็แต่งตัวแบบเดียวกัน ฝรั่งที่สวมเสื้อคอเปิดผูกโบว์หรือผ้าพันคอก็มีแต่ที่ปรึกษาและหัวหน้ากองรายงานคือนายนอร์แมน แมกสเวลเท่านั้น แต่เมื่อท่านได้เลื่อนตำแหน่งจากเสมียนกองรายงานเป็นเลขานุการประจำตัวที่ปรึกษา ก็ต้องเปลี่ยนมานุ่งผ้าม่วงตามแบบข้าราชการในสังกัดนั้น

นอกจากจะบรรยายการแต่งกายของผู้ชายแล้ว ท่านยังกล่าวถึงเรื่องหมวกอีกด้วยว่า

ตานี้จะพูดถึงเรื่องหมวก สมัยนั้นไปไหนมาไหน ถ้าสวมเสื้อราชปะ
แตนก็ต้องสวมหมวกด้วย หมวกที่นิยมใช้กันในหมู่คนหนุ่มคือหมวก
สักหลาด ที่ตอนยอดของหมวกกดให้บุ๋มลงไปเป็นทางยาวให้สองข้างพอง
ป่องเป็นพู ปีกหมวกแคบก็มี กว้างก็มี แล้วแต่ความนิยมตามสมัย

(พื้นความหลังเล่ม ๒ : ๑๐๗)

นอกจากจะกล่าวให้ความรู้เกี่ยวกับการแต่งกายของชายหนุ่มหญิงสาวในสมัยนั้นแล้ว
ท่านยังให้ความรู้เกี่ยวกับเครื่องแบบของตำรวจไว้ในเรื่อง **พื้นความหลัง** อีกด้วย ทั้งจากที่ท่านได้
เคยพบเห็นในสมัยของท่าน และในสมัยก่อนหน้าท่านโดยได้รับคำบอกเล่าจากผู้ใหญ่ ช่วยให้เห็น
วิวัฒนาการการแต่งกายของตำรวจไทย ก่อนจะพัฒนามาเป็นเครื่องแบบเหมือนในสมัยปัจจุบันได้
เป็นอย่างดีคือ

ข้าพเจ้าเมื่อเป็นเด็กเล็กยังเคยเห็นตำรวจไทยที่แต่งตัวคล้ายตำรวจ
อังกฤษซึ่งข้าพเจ้าเคยเห็นอยู่บ่อยๆ ในภาพถ่าย เมื่อภายหลังและโตแล้วคือ
นุ่งกางเกงขายาว สวมเสื้อราชปะแตน จำได้เงา ๆ ว่าเสื้อกางเกงนี้เป็นสี
เขียวตุ่น ๆ สวมหมวกกะโล่มีทรงสูง อย่างที่เรียกว่าเฮลเมต (helmet) ใน
ภาษาอังกฤษ เป็นสีเขียวตุ่น ๆ เหมือนกัน และมีสายหนังรัดคาง คาดเข็มขัด
หนัง มีปลอกสำหรับเหน็บตะบองไม้สั้น ๆ และดูเหมือนไม่ได้สวมเกือก ส่วน
ตัวนายชั้นสัญญาบัตรแต่งตัวอย่างไรจำไม่ได้ ที่จำไม่ได้เพราะไม่เคยเห็น
บ่อย ๆ เหมือนพลตำรวจ ชาวบ้านเรียกตำรวจที่แต่งตัวอย่างนี้ ตามที่ตั้งให้ว่า
“พวกหัวเขียว”

ต่อมาไม่สู้เวลานานนัก ชาวบ้านก็เปลี่ยนเป็นชื่อที่ตั้งให้ใหม่ว่า “พวก
หงอนแดงหน้าแสดดำ” เพราะระยะนี้ เครื่องแบบตำรวจเปลี่ยนเป็นมีเสื้อ
กางเกงดูเหมือนเป็นสีเหลืองงาก็ แต่กางเกงไม่ยาวถึงตาตุ่ม มีผ้าพันแข้งสี
ดำ ส่วนหมวกเป็นรูปกลมอย่างทรงหม้อตาลสีดำ ไม่มีกระบังหน้า แต่มีภูสี
แดงที่หมวก เป็นตุ้มกลม ๆ อย่างดอกกระดินอยู่ตรงกลาง

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๒๐๐)

เรื่อง **พื้นความหลัง** จะให้ภาพการแต่งกายของชาวไทยทั้งหญิงและชาย ถ้าเป็นผู้หญิง สมัยก่อนก็จะแต่งตัวนุ่งผ้าพื้นผ้าลาย และคาดผ้าห่มผ้า ส่วนผู้หญิงไทยที่เป็นภรรยาชาวจีน ก็จะนุ่งแต่ผ้าพื้นและสวมเสื้อแขนกระบอก สมัยหลังต่อมาเริ่มนุ่งกระโปรงยาวและค่อย ๆ เปลี่ยนมานิยมนุ่งกระโปรงสั้นขึ้น ๆ ส่วนผู้ชายไทยสมัยนั้นจะเห็นได้ว่านิยมคากลองสูบยาและสวมหมวก ชายหนุ่มทุกคนสมัยนั้นเมื่อไปไหนมาไหนก็จะสวมหมวก และนิยมสวมรองเท้าบูท ทำให้เห็นได้ว่าการแต่งกายนั้นมีการเปลี่ยนแปลงกันไปเรื่อย ๆ แล้วแต่ยุคสมัยและความนิยมของคนในสมัยนั้น นอกจาก **พื้นความหลัง** จะให้ภาพการแต่งกายของหญิงสาวและชายหนุ่มทั่วไปแล้ว ยังทำให้ผู้อ่านมองเห็นลักษณะการแต่งกายของข้าราชการ และเครื่องแบบของตำรวจในอดีต ช่วยให้เห็นวิวัฒนาการการแต่งกายก่อนที่จะมาเป็นการแต่งกายในสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

๒.๑.๓.๗ มหรสพ การพนันและโรงหญิงคนชั่ว

ในกรุงเทพมหานคร สมัยที่เสฐียรโกเศศอยู่ในวัยเด็ก การแสดงมหรสพยังหาดูได้ยาก นอกจากจะมีการแสดงในงานฉลอง งานทำบุญ งานทำศพ เป็นครั้งคราว โรงลิเกแม้เกิดมีขึ้นแล้วก็มีเพียงไม่กี่แห่ง ถ้าอยู่ห่างไกล การเดินทางก็ลำบาก ดังที่ท่านบรรยายไว้ว่า

เมื่อสมัยการคมนาคมไปไหนมาไหนยังไม่สะดวก ก็เป็นเรื่องเล่นสนุกกันเอง ถ้าจะต้องมีการแสดง เช่น เล่นดนตรีหรือมีละคร ก็ต้องเล่นเองแสดงเอง ด้วยความจำเป็น มากกว่าเป็นผู้ดูแต่ฝ่ายเดียว เรื่องอย่างนี้ อย่าว่าแต่เฉพาะชาวชนบทเลย แม้แต่ชาวกรุงเทพฯ สมัยเมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็ก โขนหนังและละครซึ่งเป็นการละเล่นรื่นเริง ก็ไม่ใช่มีให้ดูได้บ่อย ๆ ถึงมีเงินเสียค่าเข้าดู ก็ไม่มีใครมีให้ดูได้ นอกจากจะมีแสดงกันเป็นครั้งคราว นาน ๆ ที เช่น งานฉลอง งานทำบุญทำศพพนมเมรุ

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๙๔)

ในอดีตการแสดงละครเป็นงานที่ต้องจ้างมาแสดง และด้วยเหตุที่โรงละครส่วนใหญ่เป็นของเจ้านาย ทำให้ไม่มีใครกล้าจ้างมาแสดง แต่ต่อมาเมื่อมีคนต้องการจะดูการแสดงละครมากขึ้น จึงเกิดมีโรงละครขึ้น ดังที่ท่านบรรยายว่า

ที่เจ้าพระยามหินทรฯ ริเริ่มการแสดงละครมีการเก็บค่าผ่านประตู
 เข้าดู ว่างที่จะได้ความคิดจากละครชาวปารีส ซึ่งเข้ามาแสดงในกรุงเทพฯ
 เป็นครั้งแรกเมื่อก่อนหน้านั้นนี้ได้ และมีคนอยากดูละครเจ้าพระยา
 มหินทรฯ แต่ไม่มีโอกาสจะได้ดู เพราะละครแต่ก่อนเล่นเป็นงานหา แต่
 ถ้าเป็นละครของเจ้านายใหญ่โตหรือเป็นของผู้มีบรรดาศักดิ์สูง ก็มักไม่มี
 ใครกล้าไปหามาแสดง นอกจากเล่นเป็นงานช่วยเท่านั้น คนจึงรบเร้าอยาก
 ได้ดู นี่ก็คงเป็นอีกประการหนึ่ง ซึ่งเจ้าพระยามหินทรฯ ดำริตั้ง "วิก" ละคร
 ขึ้น

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๙๖)

ถ้าต้องการดูมหรสพที่ไม่ต้องเสียเงินเข้าชมก็ต้องไปดูที่โรงบ่อน เนื่องจากว่า "นายบ่อนรัฐ
 นิสัยคนชั้นสามัญว่า การพักผ่อนหย่อนใจของคนเหล่านั้น ถ้ามีโอกาสก็ต้องเล่นการพนันกัน" (พื้น
 ความหลังเล่ม๑ :๑๐๖) การแสดงมหรสพที่โรงบ่อนจะแสดงแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับคนที่อยู่อาศัย
 ในบริเวณนั้น ถ้าเป็นย่านที่อยู่ของคนไทยก็จะมีละครรำ แอ่วลาว เพลงปรบไก่ ลิเก ถ้าเป็นย่านชาว
 จีนก็จะตั้งเป็นโรงจิวขึ้น ดังนั้นย่านที่สนุกในกรุงเทพฯสมัยก่อนจึงอยู่ที่บริเวณโรงบ่อน ใครต้องการหา
 ซื้อสิ่งของเครื่องใช้ หรือซื้อหาอาหารรับประทานก็ไปซื้อได้ที่บริเวณโรงบ่อน เพราะเป็นบริเวณที่มี
 คนไปเที่ยวอยู่หนาแน่น

ในด้านการพนันจะมีการเล่นถั่วเล่นโป ผู้ที่เข้าไปเล่นถั่วโปในโรงบ่อนนั้นมีทั้งผู้ชายที่เป็น
 ทั้งชาวไทยและชาวจีน และผู้หญิงชาวไทยเท่านั้น เนื่องจากผู้หญิงจีนสมัยก่อนยังเข้ามาใน
 เมืองไทยไม่มากนัก คนที่เข้าไปเล่นถั่วโปเป็นชนชั้นกลางลงไปถึงคนหาเช้ากินค่ำ ดังที่ท่านกล่าวถึง
 ผู้ที่เข้าไปเล่นถั่วโปในโรงบ่อนว่า

ผู้ที่เข้าไปเล่นเบี้ย ถ้าเป็นคนชั้นกลาง ๆ ก็มักนิยมเล่นถั่วใหญ่ถ้า
 เป็นคนชั้นหาเช้ากินค่ำมีเบี้ยหอยเงินทองน้อย ก็เล่นโปปั่นไปกำ

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๑๐๕)

นอกจากการพนันประเภทถั่วและโปจะเป็นที่นิยมของชาวบ้านแล้วนั้น หอยก็ยังเป็นที่นิยมเล่นกันมากในสังคมทุกชนชั้น เนื่องจากมีขั้นตอนการเล่นง่ายและไม่ต้องกลัวถูกโกง อีกทั้งยังได้รับเงินตอบแทนมากกว่าการพนันชนิดอื่น ดังที่ท่านกล่าวถึงเรื่องการแทงหอยไว้ว่า

การแทงหอยผิดกว่าการแทงโป เพราะเมื่อต้องการแทง ถ้าเป็นถั่วไปต้องไปแทงเอง ใ่วใจให้คนแทงแทนไม่ได้ อาจถูกกินถูกโกงหมดก็ได้ ส่วนแทงหอยจะฝากใครแทงก็ได้ แแทงแล้วผู้รับฝากแทงก็นำใบสำคัญรับเงินของเสมียนเขียนหอย มาให้ยึดถือเป็นหลักฐานได้ เพราะฉะนั้นหอยจึงเป็นที่นิยมของคนเล่นทั่วไป ถ้าถูกก็ได้ตั้ง ๓๐ ต่อดีกว่าแทงโป อาจเรียกร้องเอาเงินแทงหอยจากคนได้ทุกชั้นทุกชนิด ไม่ว่าจะไพร่หรือผู้ดี ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ ตลอดจนพระสงฆ์องค์เจ้ากลางองค์ก็ไม่มียกเว้น ซึ่งจะพันแทงหอย เห็นจะหาได้ยากเต็มที

(พื้นความหลังเล่ม ๑ : ๑๑๓)

การแทงหอยนั้น ผู้แทงจะมีหลักในการเลือกแทง มีการคิดคำนวณจากหลักในตำราสระตะโสฬส หรือจากสถิติที่ขุนบาลเคยออกมาแล้ว หรือไม่ก็คอยสังเกตกริยาวาจาของผู้ที่ตนถือว่าเป็นผู้วิเศษผู้ศักดิ์สิทธิ์ หรือไปขอให้พระท่านไปหอยให้ หรือไม่ก็ไปขอหอยตามต้นไม้ต่าง ๆ ที่เห็นว่าแปลก ดังเช่น

คนที่ชอบเล่นหอย เมื่อเห็นสิ่งแปลกกว่าปรกติ ก็มักนึกเห็นเป็นตัวหอยไปหมด ต้นไม้ใหญ่ต้นไม้โต ซึ่งเห็นลาดเลาว่าชอบมาพากล ว่าจะเป็นคนไม่มีผีสังเวทดา สร้างวิมานอยู่บนนั้น เมื่อเดินผ่านไป มีใบไม้ร่วงหล่นลงมาเฉพาะหน้า ก็นึกว่าผีสังเวทดาบนต้นไม้ นั้นบอกหอยให้ เป็นต้องหยิบขึ้นมาพิจารณา ดูว่าจะมีลวดลายอะไรเป็นเค้าตัวหอยบ้างหรือไม่ ถ้าดูไปให้นานๆ ด้วยอำนาจความนึก อาจเห็นเป็นตัว ก ข อยู่บนใบไม้นั้นก็ได้ แล้วก็เอาตัว กข ที่นึกเห็นไปแทงหอยก็เฉอญถูก ตนก็นำดอกไม้ธูปเทียน พร้อมทั้งผ้าแดง ผ้าสีชมพูและเครื่องสังเวทไปเช่นไหว้ เพื่อขอบคุณที่โคนต้นไม้ นั้น คนอื่นที่บ้าหอยเหมือนกัน เมื่อเห็นก็เชื่อว่า ผีสังเวทดาซึ่งสิงสถิตอยู่บนต้นไม้ นั้น มีความเมตตากรุณาบอกหอยให้แก่คนนั้นคนนี้

(พื้นความหลังเล่ม๑ :๑๑๗)

จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมการเล่นไฮกอล์ฟของคนไทยมาตั้งแต่ในอดีต แม้แต่ในปัจจุบันนี้คนไทยส่วนใหญ่ก็ยังชอบเรื่องไฮกอล์ฟ การโบ้ห่วย การขอย่วยจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต้นไม้ หรือสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติที่มีความแตกต่างไปจากปกติก็ยังมีอยู่ เป็นเรื่องที่ไม่สามารถจางหายไปจากสังคมไทยได้ การเล่นไฮกอล์ฟของคนสมัยก่อน จะต่างจากปัจจุบัน เพราะสมัยก่อนเล่นเป็นตัวอักษร ก.ข. แต่ปัจจุบันจะเป็นตัวเลข ส่วนผู้เล่นก็จะมีทุกชนชั้น แม้แต่พระสงฆ์ นับได้ว่าไม่ต่างจากปัจจุบัน

นอกจากเสฐียรโกเศศจะกล่าวถึงมหรสพ และการพนันแล้วนั้น ท่านยังให้ความรู้เกี่ยวกับหญิงคนชั่วอีกด้วย โดยเล่าจากประสบการณ์ และฟังเรื่องราวมาจากบิดาของท่าน ท่านได้กล่าวถึงโรงหญิงคนชั่วในสมัยบิดาของท่านว่า

โรงหญิงคนชั่วในสมัยเมื่อข้าพเจ้าแรกเกิด เห็นจะมีและจำกัดอยู่
แต่ในท้องสามเพงเท่านั้น...

เมื่อโตแล้ว โรงหญิงคนชั่วเหล่านี้ ไม่ใช่ที่ตั้งอยู่ริมถนนสามเพง
โดยตรง...ถ้าจะมีโรงหญิงคนชู้ตั้งอยู่ ก็แต่ในตรอกซอยจากถนนสามเพง
มีตรอกแดงและตรอกโรงเขียนเป็นต้น

(พื้นความหลังเล่ม๓ :๒๓)

และเมื่อท่านเป็นหนุ่มแล้วโรงหญิงคนชั่วไทยในบริเวณที่กล่าวนี้ไม่มีแล้ว เนื่องจากถูกหญิง
ชาวจีนแย่งอาชีพไป ส่วนโรงหญิงคนชั่วไทยย้ายไปอยู่บริเวณตรอกเต้า ท่านได้บรรยายถึงบริเวณ
โรงหญิงคนชู้จีนไว้ว่า

เมื่อเราไปรับประทานครั้งที่เล่านี้เป็นเวลาราว ๒๐ นาฬิกา รับประทาน
กันเสร็จแล้วเดินจากชั้นบนลงมาชั้นล่าง กำลังจะย่างออกไปพอดีฝนตกชุกใหญ่
ยื่นรอบเป็นครู่หนึ่ง ฝนก็ยังไม่หยุด ชั่วตกหนาเม็ดด้วย ต้องรอคอยอยู่ที่ปาก
ประตูโรงขายอาหาร รำคาญเต็มที รอดตัวเมื่อมองดูห่างไปจากที่นั่นเห็นห้อง

ตรงข้ามฟากตรอกจุดโคมไฟสว่าง มีหญิงสาวชาวจีนนั่งเรียงรายอยู่หลายคน ระยะห่างตรงข้ามกับที่ข้าพเจ้ายืนอยู่ ซึ่งเป็นตรอกแคบ ๆ คับขวางหน้าอยู่เท่าเท่านั้น เป็นเหตุให้มองดูได้เพลิน นี่คือโรงหญิงคนชั่วจีนกวางตุ้ง แม้ครั้งนั้นยังไม่มีโคมเขียวจุดไฟไว้หน้าห้องบอກให้ทราบว่าเป็นสถานที่อะไร แต่ก็ทราบได้ว่าเป็นสถานที่พรรณนั้น

(พื้นความหลังเล่ม ๓ : ๔๒)

ท่านได้บรรยายถึงสถานที่ตั้งของสถานที่ที่เกี่ยวกลางคืนบริเวณถนนสามเพงไว้ว่า

ภายหลังเมื่อมีครอบครัวแล้ว มีเพื่อนชาวกวางตุ้ง ๒ คนชวนข้าพเจ้าและเพื่อนชาวไทยอีกคนหนึ่งไปรับประทานอาหารจีนแห่งหนึ่งอยู่ ซึ่งตั้งอยู่ในตรอก "สะพานเจ๊กป้อ" อันอยู่ระหว่างตรอกโรงโคมหรือตรอกศาลเจ้าใหม่ทางด้านเหนือ ถัดนั้นขึ้นไปถึงตรอกกงสีลิ่งคือถนนราชวงศ์ปัจจุบันนี้ ส่วนทางด้านใต้ ถัดตรอกศาลเจ้าเก่าไปเป็นเป็นตรอกแดง แล้วก็ถึงบริเวณวัดสัมพันธวงศ์ซึ่งมีตรอกข้าวสารหน้าวัดด้านเหนือ ที่สนุกของท้องสามเพงก็อยู่ระหว่างสองจุดนี้ คือตั้งแต่ถนนราชวงศ์ลงไปถึงตรอกสะพานยายใจ เท่าที่พรรณนามานี้ ผู้ที่เกิดภายหลังถ้าไม่คุ้นเคยกับสามเพงก็คงนึกไม่เห็นภาพ เพราะสะพานยายใจ สะพานเจ๊กป้อก็ไม่มีแล้ว ปัจจุบันถมเป็นถนนขนาดแคบไปหมดแล้ว คำว่าถนนสามเพงหมายความว่า ตั้งแต่สะพานหันลงมาจนสุดได้ที่วัดสามเพงหรือวัดประทุมคงคา แม้เป็นย่านค้าขายตลอดไป แต่ตอนสองจุดคือที่กล่าวมาข้างต้น มีโรงผู้หญิงคนชั่วและร้านเหล้า ร้านขายอาหารอยู่หลายแห่ง ถ้าจะไปเที่ยวสามเพงยามราตรีก็ไปเที่ยว ๒ จุดนี้

(พื้นความหลังเล่ม ๓ : ๔๑)

นอกจากนี้ท่านได้กล่าวถึงอุบายในการหาผู้หญิงมาเป็นผู้หญิงหาเงินในสมัยนั้น โดยฟังคำบอกเล่ามาจากบิดาของท่านว่า

... ให้ชายหนุ่มคนหนึ่งไปซื้อหาหญิงสาวที่ยากจนว่าจะนำมาเป็นเมียเมื่อกินอยู่กันเพียงสี่ห้าวัน ก็ให้ผู้ชายคนอื่นเข้าหา แล้วพาลหาเหตุว่าหญิงคนนั้นมีชู้ ชูว่าถ้านำไปฟ้องยังโรงศาลก็จะต้องถูกลงโทษถูกประจานต้องติดคุกติดตะราง ถ้ายอมตนเป็นผู้หญิงหาเงิน ก็จะไม่มีความกลัว ไม่รู้โอ้อวดโอ้อวด หญิงเคราะห์ร้ายคนนั้นก็ยอมขายตัวเป็นผู้หญิงคนชั่วในที่สุด

(พื้นความหลังเล่ม ๓ : ๒๓)

นอกจากนี้ท่านยังกล่าวถึงทัศนคติของคนในสังคมที่มีต่อผู้ชายที่เกี่ยวข้องผู้หญิงในสมัยนั้นไว้ว่า

เมื่อข้าพเจ้ารุ่นหนุ่ม การคบหาเสวนากับผู้หญิงคนชั่ว ถือกันว่าเป็นที่ที่น่ารังเกียจ ไปสู่ขอลูกสาวเขา ถ้าเขารู้ว่าเป็นนักเลงเที่ยวผู้หญิงคนชั่ว ใครก็ไม่อยากได้มาเป็นเขย เพราะกลัวจะพาโรคผู้หญิงมาติดบุตรสาวของเขา

(พื้นความหลังเล่ม ๓ : ๑๘)

จากการศึกษาเรื่อง **พื้นความหลัง** ช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ทั่วไปของคนในกรุงเทพมหานครในสมัยของเสฐียรโกเศศ ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นความเป็นอยู่ดังเช่นในสมัยปัจจุบัน โดยถ่ายทอดจากประสบการณ์โดยตรงของท่านที่เคยพบเห็น และได้รับฟังคำบอกเล่าจากบิดาหรือผู้ใหญ่ที่อยู่เหนือสมัยของท่านขึ้นไป ทั้งความรู้ด้านการศึกษาล่าเรียน ทั้งความรู้ด้านการศึกษาล่าเรียน ที่ในอดีตเด็ก ๆ จะศึกษาล่าเรียนกันอยู่ที่วัด และการศึกษาจะถูกจำกัดอยู่ในหมู่ผู้ชาย จนมาถึงสมัยของท่านที่เริ่มมีการศึกษาที่โรงเรียน และความรู้ด้านการศึกษานั่งเรียนภาษาไทย ซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการศึกษานั่งเรียนภาษาไทย ที่เปลี่ยนแปลงจากการศึกษาจินตามณี ปฐมก กา เปลี่ยนมาเป็นการศึกษาแบบเรียนเร็วของสมเด็จพระยา กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นหนังสือแบบเรียนภาษาไทยดังเช่นปัจจุบันนี้

ด้านการประกอบอาชีพ ผู้อ่านจะเห็นได้ว่า คนไทยส่วนใหญ่นิยมประกอบอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรมและยกย่องอาชีพข้าราชการ และอาชีพค้าขายส่วนมากจะตกอยู่ในกลุ่มชาวจีนหรือชาวไทยเชื้อสายจีน ด้านการควบคุมดูแลคนในสังคม ผู้อ่านจะเห็นได้ว่าการควบคุมดูแลคนในสังคมตั้งแต่ยังนับถือผีสงเทวดา และมีนักเลงโตคอยควบคุมดูแลคนในสังคม ต่อมาเมื่อบ้านเมืองความซับซ้อนมากขึ้น และมีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองไทยจึงเกิดมีตำรวจทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยของคนในชุมชน

ด้านการสาธารณสุขและการสุขภาพ ในอดีตเมื่อบ้านเมืองยังไม่เจริญ ไฟฟ้ายังมีไม่ทั่วถึงทุกบ้านเรือน และน้ำประปาที่มีใช้จำกัดอยู่ในบริเวณที่คนอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่นและไม่ติดแม่น้ำลำคลองดังเช่นในลำเพ็ญ อีกทั้งยังจะได้รับความรู้เรื่องสุขอนามัยในอดีตที่เรียกว่าเวจ จะตั้งอยู่ริมแม่น้ำหรือตามสถานที่ต่าง ๆ สมัยเมื่อยังไม่ได้พัฒนามาใช้สุขุมชักโครก หรือสุขุมซิมดังเช่นในปัจจุบัน ความรู้ด้านการแพทย์ ผู้อ่านจะได้รับความรู้ถึงการแพทย์ในอดีตเมื่อบ้านเมืองยังไม่เจริญก้าวหน้า ชาวบ้านส่วนมากจะรักษาโรคกันด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ หรือโดยการรดน้ำมันต์หรือรักษาด้วยสมุนไพรกับแพทย์แผนโบราณ แม้ว่าต่อมาจะมีแพทย์แผนปัจจุบันแล้ว แต่ก็ไม่ได้รับความนิยม เนื่องจากมีความกลัวว่าแพทย์แผนปัจจุบันจะรักษาให้คนตายมากกว่านายปวย

ด้านการแต่งกาย ผู้อ่านจะได้รับความรู้ถึงการแต่งกายของหญิงไทยในอดีตตั้งแต่ครั้งยังห่มผ้าแถบ นุ่งโจงกระเบน จนพัฒนามาเป็นการนุ่งกระโปรง อีกทั้งได้ทราบถึงการแต่งกายของผู้ชายในสมัยนั้น และทราบถึงการแต่งกายของข้าราชการกรมศาลการ และทราบถึงเครื่องแบบของตำรวจในสมัยนั้น

ด้านมหรสพ การพนัน และโรงหญิงคนชู้ สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยมีลักษณะนิสัยชอบความสนุกสนานรื่นเริง และชอบเสียงโศกมาตั้งแต่ในอดีตในทุกยุคทุกสมัยดังจะเห็นได้จากความชอบดูมหรสพ และการเล่นการพนัน และได้ทราบว่าในอดีตการค้าประเวณีไม่ใช่สิ่งผิดกฎหมาย และค้าขายกันอย่างเปิดเผย ผิดกับในปัจจุบันที่เป็นสิ่งผิดกฎหมาย และต้องเปิดอย่างหลบๆ ซ่อนๆ การบันทึกความรู้เกี่ยวกับการพนัน และโรงหญิงคนชู้ ช่วยให้การบันทึกสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในกรุงเทพมหานครในช่วงระยะเวลาประมาณ ๑๐๐ ปี ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่คนส่วนใหญ่จะไม่นำมาเล่ากันอย่างเปิดเผย แต่ด้วยความเป็น

นักปราชญ์ของเสฐียรโกเศศที่ต้องการบันทึกความรู้ให้เป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลที่เป็นประโยชน์ แก่บุคคลอื่นๆ โดยเฉพาะคนรุ่นหลัง

นอกจากนี้ด้วยความเป็นนักปราชญ์ที่ช่างสังเกต ช่างจดจำ ช่างคิด ช่างอ่าน ทำให้ความรู้ที่ท่านถ่ายทอดออกมา นั้นน่าอ่าน และน่าเชื่อถือ และด้วยความช่างเล่าดังจะเห็นได้จากการถ่ายทอดความรู้ด้วยการใช้ภาษาที่ชัดเจน และใช้ภาษาที่มีอารมณ์ขันทำให้ผู้อ่านสนใจติดตามอ่านเรื่อง **พื้นความหลัง** ตั้งแต่ต้นจนจบ

๒.๑.๔ ความรู้เกี่ยวกับที่มาของชื่อสถานที่

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก ทั้งชื่อถนน ตรอก ซอย สะพาน คลอง บ้าน ตำบล อำเภอ โรงเรียน วัด โรงสีไฟ เป็นต้น ท่านไม่เพียงแต่กล่าวถึงชื่อสถานที่ต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของชื่อสถานที่นั้น ๆ อีกด้วย ท่านได้ศึกษาที่มาของชื่อสถานที่เหล่านั้นอย่างละเอียดด้วยการค้นคว้าอ้างอิงหนังสือตำราต่าง ๆ บางครั้งมีการสอบถามบุคคลต่าง ๆ หรือคาดคะเนสันนิษฐานอย่างมีเหตุผลผลทำให้ข้อมูลที่ท่านกล่าวถึงเป็นที่น่าเชื่อถือแก่ผู้อ่าน และใช้เป็นแหล่งอ้างอิงความรู้เกี่ยวกับชื่อสถานที่ในกรุงเทพมหานครที่สำคัญได้แหล่งหนึ่ง

สถานที่ในกรุงเทพมหานครที่ปรากฏในเรื่อง **พื้นความหลัง** จะมีชื่อปรากฏตามรูปร่าง ลักษณะ สีสัน วัสดุ บุคคล อาชีพ เชื้อชาติ และสถานที่

๒.๑.๔.๑ ตั้งชื่อตามรูปร่างลักษณะสีสันและวัสดุ

สถานที่ต่าง ๆ จะมีชื่อปรากฏตาม รูปร่าง สีสัน ขนาด ปริมาณ สภาพ และวัสดุ เป็นสิ่งที่ผู้คนทั่วไปสามารถสังเกตเห็นได้ด้วยตาเปล่าได้แก่ วัดยานนาวา สะพานดำ สะพานขาว สะพานแดง สะพานเหลือง สะพานขาว ประตูสามยอด ห้างสิงโต สะพานสูง ร้านบันไดทอง ถนนตก โรงสีไฟปล่องเหลี่ยม ตรอกโรงเขียน โรงกระจก สะพานเหล็ก ดังตัวอย่างเช่น

วัดยานนาวา ตั้งชื่อตามรูปร่างลักษณะปูชนียสถานรูปเรือสำเภา

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดนี้ แล้วยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง พระราชทานชื่อใหม่ เป็นวัดยานนาวา ตาม ปุชนิยมสถานรูปเรือสำเภา อันมีพระเจดีย์ประดิษฐานอยู่ในนั้น ซึ่งทรงสร้างขึ้น เพื่อฟื้นความจำ ให้คนรุ่นหลังได้รู้ดูเห็น ว่ารูปร่างเรือสำเภาแต่ก่อนมีอย่างไร ซึ่งในขณะนั้นกำลังจะสูญไป

(ฟื้นความหลังเล่ม๑:๑๒)

โรงสีไฟปล่องเหลี่ยม ตั้งชื่อตามรูปร่างลักษณะของปล่องที่มีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยม

โรงสีไฟแห่งหนึ่งที่มีชื่อดัง คือโรงสีไฟที่ราษฎรเรียกกันเป็นสามัญว่า **ปล่องเหลี่ยม** .....ที่เรียกว่าปล่องเหลี่ยม คงขนานชื่อจากลักษณะของปล่อง ซึ่งก่อนหน้านั้น โรงสีต่าง ๆ มีแต่รูปปล่องกลม เมื่อมามีปล่องรูปสี่เหลี่ยมขึ้น ราษฎรเห็นเป็นของใหม่ จึงได้ชื่อเช่นนั้น

(ฟื้นความหลังเล่ม๑:๑๕)

ประตูสามยอด ตั้งชื่อตามรูปร่างลักษณะของประตูที่สร้างขึ้น

เล่ากันว่า รถที่เข้าออกทางประตูช่องกฎ มักปะทะโดนกันที่ตรง ประตูทางเข้าประตูบอย ๆ ทางราชการจึงรื้อออกเสีย แล้วสร้างเป็นประตู มี ๓ ช่อง ๓ ยอด เพื่อป้องกันมิให้รถที่เข้าออกโดนกัน ที่ตรงนั้นจึงเรียกว่า **“ประตูสามยอด”**

(ฟื้นความหลังเล่ม๑:๗๑)

สะพานดำ สะพานขาว สะพานแดง สะพานเหลือง ตั้งชื่อตามสีที่ปรากฏ

แต่เดิมสะพานข้ามคลองรถเดินผ่านได้ล้นทำด้วยไม้แล้วทาสี ราษฎรก็ เรียกชื่อตามสีที่ทาเป็น **สะพานดำ สะพานขาว สะพานแดง สะพานเหลือง**

(ฟื้นความหลังเล่ม๑:๗๐)

ถนนตก ตั้งชื่อตามลักษณะถนน

ถนนตก บางคอแหลม ถนนในที่นี้คือ ปลายถนนเจริญกรุง ซึ่งไปสุดทางจดแม่น้ำเจ้าพระยา และถนนก็ตกลงไปในแม่น้ำ ที่ตรงนี้จึงได้เรียกว่าอย่างนั้น

(พื้นความหลังเล่ม๒:๗๒)

สะพานเหล็ก ตั้งชื่อตามวัสดุที่ประกอบขึ้นเป็นสะพานนั้น ในสมัยนั้นการสร้างสะพานด้วยเหล็กคงเป็นสิ่งแปลกใหม่ เพราะในอดีตสะพานต่าง ๆ จะทำด้วยไม้ เสฐียรโกเศศจึงอธิบายที่มาของสะพานไว้ว่า

ที่มีชื่อสะพานว่า **สะพานเหล็ก** ก็คงเป็นเพราะเกิดมี สะพานเหล็กขึ้นใหม่ ๆ จึงได้เรียกชื่ออย่างนั้นติดมา

(พื้นความหลังเล่ม๑:๗๐)

๒.๑.๔.๒ ตั้งชื่อตามบุคคล

สถานที่ต่าง ๆ จะมีชื่อปรากฏตามชื่อบุคคลต่าง ๆ ทั้งเจ้านายขุนนาง และสามัญชนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีในบริเวณนั้น สถานที่ที่ตั้งตามชื่อเจ้านายขุนนางได้แก่ สะพานดำรงสถิตย์และสะพานพิทยเสถียร สะพานเดชาอนุชิต ถนนสาทร ถนนเดโช ถนนวรจักร ถนนเตชะวณิช ถนนสุรศักดิ์ ถนนสุรวงศ์ คลองภาษีเจริญ วัดสัมพันธวงศ์ วัดประยูรวงศ์ วัดพิชัยญาติ โรงเรียนบ้านพระยานานา ถนนพัฒนพงษ์ ส่วนสถานที่ที่ตั้งชื่อตามชื่อสามัญชนทั่วไป จะมีทั้งชื่อคนไทยและชื่อคนต่างชาติ ได้แก่ วัดสุทธิวราราม ตรอกกัปตันบุช ตรอกเจ้าสัวสอน ตรอกหมอมสมิต ตรอกยายโต๊ะ ซอยทรัพย์ ดังตัวอย่างเช่น

สะพานดำรงสถิต และ **สะพานพิทยเสถียร** ตั้งตามชื่อเจ้านายที่มีวังตั้งอยู่ในบริเวณนั้น

สะพานเหล็กซึ่งได้ชื่อว่า **สะพานดำรงสถิตย์และสะพานพิทยเสถียร** ก็เพราะตั้งอยู่ใกล้วังเดิมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา โดยนำเอาคำตันในพระนามของพระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งสองมาตั้ง

เป็นชื่อสะพาน ให้มีเสียงคล้องจองกัน

(พื้นความหลังเล่ม๑: ๗๐)

ถนนฮก หรือถนนเตชะวณิช ตั้งตามชื่อและนามสกุลของ พระอนุวัตรราชนิยม

พระอนุวัตรราชนิยมมีชื่อเสียงโด่งดังในสมัยนั้น เป็นผู้ประกอบการงานในฝ่ายคุณงามความดีก็มีมาก ถนนเตชะวณิชซึ่งต่อจากถนนพระราม ๕ ซึ่งสมัยนั้นดูเหมือนเรียกว่า **ถนนฮกหรือถนนลก** จำไม่ได้แน่ ก็ตั้งตามนามสกุลของท่าน

(พื้นความหลังเล่ม๑: ๑๙๕)

วัดสุทธิวราราม ตั้งตามชื่อผู้ปฏิสังขรณ์วัด

ที่มาเปลี่ยนชื่อว่า **วัดสุทธิวราราม** ทราบว่าท่านผู้หญิงสุทธิ วิเชียรศิริ (ณ สงขลา) มาสร้างใหม่ ชะรอยวัดลากจะชำรุดทรุดโทรมมาก ท่านผู้หญิงสุทธิจึงมาบูรณปฏิสังขรณ์จึงได้ชื่อเช่นนั้น

(พื้นความหลังเล่ม๑: ๑๗)

ตรอกยายโต๊ะ ตั้งตามชื่อบุคคลที่เป็นที่รู้จักกันดีในละแวกนั้น

ตรอกนี้เดิมจะมีชื่อหรือไม่ก็ทราบไม่ได้ แต่ในสมัยข้าพเจ้าเป็นนักเรียนเรียกกันว่า **ตรอกยายโต๊ะ**...ความจริง โต๊ะ ในที่นี้ไม่ได้หมายความถึงตู้โต๊ะและอะไรหรอก เป็นชื่อของผู้ซึ่งได้กล่าวมาข้างต้นนั่นเอง แกและสามีของแกตั้งร้านขายเครื่องเขียนมีกระดาษ หมึก ปากกา ดินสอ เป็นต้น อยู่ที่ตึกแถวตรงปากตรอกแฉ่มเหนือ

(พื้นความหลังเล่ม๑: ๑๘๔)

๒.๑.๔.๓

ตั้งชื่อตามอาชีพ

ถ้าสถานที่ใดในชุมชนหรือละแวกนั้นมีการประกอบอาชีพใดก็จะนำชื่ออาชีพนั้นมาตั้งเป็นชื่อสถานที่ต่าง ๆ การตั้งชื่อสถานที่ตามชื่ออาชีพต่าง ๆ ของคนในบริเวณนั้น ช่วยให้ทราบถึงการ

ประกอบอาชีพของคนในชุมชนนั้น หรือบริเวณสถานที่นั้นได้อย่างดี ได้แก่ ถนนดินสอ ตรอกโรง
 โคม ตรอกโรงน้ำแข็ง บ้านกระบะ บ้านข้าวหลาม บ้านโอง บ้านหลังโรงฆ่าหมู ศาลเจ้าเลี้ยงเป็ด
 และศาลเจ้าสวนผัก ดังตัวอย่างเช่น

บ้านข้าวหลาม บ้านโอง และ บ้านหลังโรงหมู ตั้งชื่อตามอาชีพของคนในบ้านนั้น

คลองวัดลำเพ็งนั้นมี ๒ คลองคือ คลองล่างและคลองบน ที่กล่าวมา
 ข้างต้น คือคลองลำเพ็งบน คลองทั้งสองนี้ ตอนปลายคลองไหลโอบเข้าหากัน
 ทางด้านทางด้านตะวันออก ไปบรรจบกันเป็นคลองเดียวแถวบริเวณน้ำพุหน้า
 โรงภาพยนตร์โอเดียนเดียนี่ แล้วไหลต่อไปเป็นคลองวัดสามจีนคือวัดไตรมิตร
 ปัจจุบัน ไปออกคลองขุดใหม่หรือคลองผดุงกรุงเกษม ตรงที่ซึ่งแต่ก่อนเรียกว่า
บ้านข้าวหลาม ต่อมาที่ย่านนั้นไม่ได้เผาข้าวหลามขายแล้ว ชาวบ้านก็
 เปลี่ยนเป็นเรียกว่า **บ้านโอง**บ้าง เพราะมีโรงขายโอง ซึ่งตั้งอยู่ที่ย่านนั้น เรียก
 ว่า **บ้านหลังโรงหมู**บ้าง เพราะเคยเป็นโรงฆ่าหมู

(พื้นความหลังเล่ม๑:๓๒)

ตรอกโรงโคม ตั้งชื่อตามอาชีพของคนในตรอกนั้นที่ประกอบอาชีพทำโคมแบบจีน

ตรอกโรงโคมนั้น มีพวกจิตรกรจีนตั้งโต๊ะเป็นที่เขียนหนังสือบ้าง เขียน
 ภาพบ้าง มีอยู่ด้วยกันหลายโต๊ะ เห็นเป็นแถว แต่ละโต๊ะที่ตั้ง มีโคมจีนขนาด
 เล็ก ๆ และรูปภาพรูปอักษรจีนตัวบรรจง อย่างที่จีนใช้ปิดตามหน้าบ้าน ในวัน
 ตรุษจีนแขวนกันไว้ที่ข้าง ๆ เติมไปหมด โคมแบบจีนมักเขียนเป็นตัวหนังสือจีน
 เมื่อใครต้องการโคมก็หาซื้อได้จากที่นี่ จึงได้ชื่อว่า**ตรอกโรงโคม**

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๒๖)

ตรอกโรงน้ำแข็ง ตั้งชื่อตามอาชีพของผู้ที่ประกอบอาชีพอยู่ในบริเวณนั้น

ทางเดินนี้ขยายกว้างพอรถม้าเข้าได้เป็นระยะไม่สู้ลึกเข้าไปนัก เพราะ
 มีผู้ไปตั้งโรงทำน้ำแข็งที่ในนั้นโรงเล็ก ๆ ตรอกนี้จึงได้ชื่อว่า **ตรอกโรงน้ำแข็ง**

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๕๑)

ศาลเจ้าเลี้ยงเปิด และ ศาลเจ้าเลี้ยงผัก ตั้งชื่อตามอาชีพของชาวบ้านในบริเวณนั้น

ถนนเจริญกรุงตอนหน้าโรงพยาบาลพัฒนาการ สมัยก่อนข้าพเจ้าเกิด ก็ได้รับคำบอกเล่าว่าเป็นที่เปลี่ยวสองฟากถนน เป็นโรงเรียนส่วนมากมุงด้วยจาก ลางแห่งก็เป็นสวนเปิด และสวนผัก นี่เชื่อได้เพราะยังมีศาลเจ้าเลี้ยงเปิดและ ศาลเจ้าเลี้ยงผัก ตั้งอยู่ในบริเวณนั้น

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๐๔)

๒.๑.๔.๔ ตั้งชื่อตามเชื้อชาติ

สถานที่บริเวณใด ที่เคยเป็นที่อยู่ของคนต่างชาติ ก็จะได้รับการตั้งชื่อตามเชื้อชาติของกลุ่ม คนที่มาอยู่อาศัยในบริเวณนั้น การตั้งชื่อสถานที่ตามเชื้อชาติของผู้อยู่อาศัย เป็นหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่ช่วยให้ทราบถึงชนชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยได้แก่ บ้าน ทวาย บ้านเขมร บ้านลาว สุเหว่าบ้านแขก วัดลาว ดังตัวอย่างเช่น

บ้านทวาย ตั้งชื่อตามเชื้อชาติของชาวทวายที่มาอาศัยอยู่บริเวณนั้น

...ก่อนหน้าจะมีชื่อว่าบ้านทวายเรียกตำบลย่านนั้นว่าคอกควาย ที่ทราบ ได้แน่ เพราะมีเรื่องปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ ว่า พระยาทวาย เกิดผิดใจกันอย่างรุนแรงกับพระเจ้ากรุงอังวะ จึงอพยพครอบครัวและไพร่พล นายกองที่เป็นบริวาร เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร คือ พึ่งบุญบารมีของ พระมหากษัตริย์ไทย เป็นอย่างหนีร้อนมาพึ่งเย็น ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งบ้าน เรือนอยู่ในที่พระราชทาน ตำบลคอกควาย ท้องที่นั้นจึงได้ชื่อว่า**บ้านทวาย** อันเป็น ชื่อมีเกียรติทางประวัติศาสตร์ คนรุ่นหลังจะได้ทราบว่าชาวทวายเคยหนีร้อนมาพึ่ง เย็นอยู่ในประเทศไทย และได้อยู่กันเป็นปรกติสุขสืบมาจนมีลูกหลานแตกกิ่งก้าน สาขา เป็นประชาชนชาวไทยโดยสมบูรณ์

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๐๐)

บ้านเขมร ตั้งตามเชื้อชาติของชาวเขมร ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณนั้น

ตรงตึกไทยนิยมนี่เดิมพระราชทานให้เป็นที่ประทับของเจ้าเขมรจะเป็นพระเจ้านโรดมหรือพระเจ้าศรีสวสดีก็จำไม่ได้แน่ อาจสอบดูได้ในหนังสือว่าเรื่องราวมีอย่างไร เจ้าเขมร ๒ องค์นี้ ก่อนได้เสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินประเทศกัมพูชาก็อยู่ในกรุงเทพฯ ๗ ที่ตรงนั้นและบริเวณที่เรียกว่า**บ้านเขมร** คือแถวบ้านดอกไม้ บ้านบาตร ตลอดไปจนถึงวัดจางวางดิศ ถนนวรจักรรวมกันเดิมเป็นที่อยู่ของชาวเขมร ซึ่งเป็นบริวารของเจ้าเขมรทั้งสองและสืบลูกหลานมาเป็นคนไทยในบัดนี้

(พื้นความหลังเล่ม๑:๗๐)

วัดลาว ตั้งชื่อตามชาวลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทน์

แต่ที่ต้องการกล่าวเอาไว้ในที่นี้ด้วย คือชื่อวัดสุทิวราราม ซึ่งเดิมเรียกกันว่า **วัดลาว** ก็เพราะได้ทราบมาว่า ตอนหลังวัดเป็นหมู่บ้านชาวเวียงจันทน์ซึ่งอพยพมาอยู่แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ครั้งเจ้าอนุวงศ์เป็นขบถ

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๗)

๒.๑.๔.๕ ตั้งชื่อตามสถานที่

ถนน ตรอก ซอยบางแห่ง อาจตั้งตามชื่อสถานที่ที่ตั้งอยู่ก่อนแล้วในบริเวณนั้น เป็นสถานที่รู้จักกันเป็นอย่างดีได้แก่ ถนนโอเรียนเต็ล ตำบลวัดพระยาไกร สะพานสาทร อำเภอยานนาวา ตรอกอาม้าแกง เป็นต้น ดังตัวอย่างเช่น

ถนนโอเรียนเต็ล ตั้งตามชื่อโรงแรมโอเรียนเต็ล

ที่เรียกชื่อ**ถนนโอเรียนเต็ล** คงตั้งตามชื่อโอเรียนเต็ล ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงปลายสุดของถนนที่ตกแม่น้ำ โรงแรมโอเรียนเต็ลน่าจะตั้งมาช้านานก่อนใคร ๆ

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๘๕)

ตโรคชาเตอร์แบงก์ ตั้งตามชื่อธนาคารที่มีอยู่ก่อนแล้ว

ถัดที่ว่างไปนี้ มีถนนตัดใหม่อีกสายหนึ่ง ขนานไปกับถนนโอเรียนเต็ล เรียกกันว่า **ตโรคชาเตอร์แบงก์** (Charter Bank) เพราะมีธนาคารชื่อนี้ ตั้งอยู่ที่ปลายริมแม่น้ำ

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๘๗)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเรื่อง **พื้นความหลัง** ช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบถึงที่มาของชื่อสถานที่ต่างๆ ในกรุงเทพมหานครในช่วงชีวิตของเสฐียรโกเศศได้เป็นอย่างดี เป็นการบันทึกประวัติศาสตร์สังคม การตั้งชื่อสถานที่ที่มีที่มาจากสิ่งต่างๆ คือ

มีการตั้งชื่อตามรูปร่างลักษณะ สี สัน วัสดุ รวมทั้งขนาด สภาพ ที่สังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน หรืออาจเป็นลักษณะที่โดดเด่นหรือแปลกใหม่ในยุคสมัยนั้น สถานที่ที่ตั้งชื่อตามรูปร่างลักษณะ สี สัน วัสดุ รวมทั้งขนาด สภาพ ที่ยังคงมีอยู่เช่น ถนนตึก วัดยานนาวา สะพานเหล็ก สะพานดำ สะพานขาว สะพานแดง สะพานเหลือง เป็นต้น และบางชื่ออาจมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตบ้างได้แก่ **สามยอด**

มีการตั้งชื่อตามบุคคลทั้งเจ้านายขุนนาง และสามัญชนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในบริเวณนั้น หรือเป็นบุคคลที่ประกอบคุณงามความดี ชื่อสถานที่ที่ตั้งชื่อตามบุคคลยังคงมีชื่อปรากฏอยู่ในปัจจุบันเช่น ถนนสีพระยา ถนนสุรวงศ์ ถนนเดโช ถนนพัฒนพงศ์ ถนนเตชะวณิช สะพานสาทร คลองภาษีเจริญ วัดสัมพันธวงศ์ วัดพิชัยญาติ วัดสุทธิวาราม เป็นต้น และบางชื่อก็ยังคงมีอยู่แต่คนทั่วไปอาจจะไม่รู้จัก เนื่องจากกลายเป็นชื่อทางราชการไปเช่น **สะพานดำรงสถิตย์** และ**สะพานพิทยเสถียร** คนทั่วไปจะรู้จักกันในชื่อว่า **สะพานเหล็ก** และบางชื่ออาจมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตบ้างได้แก่ **ตโรคยายโตะ** ปัจจุบันเรียกว่า **ตโรคโตะ** และยังจะเห็นได้ว่าสถานที่บางแห่งมีความสำคัญขึ้นเช่น **ชอยทรัพย์** ปัจจุบันเป็นชื่อของ **ถนนทรัพย์** เป็นต้น

มีการตั้งชื่อสถานที่ตามชื่ออาชีพของคนในชุมชนนั้น ช่วยบ่งบอกร่องรอยให้ทราบถึงอาชีพของคนในชุมชนนั้น ชื่อสถานที่ที่ตั้งชื่อตามอาชีพของคนในชุมชนที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบันเช่น **ถนนดินสอ** การตั้งชื่อสถานที่บางแห่งตามชื่ออาชีพของผู้อยู่อาศัยในบริเวณนั้น ไม่ปรากฏมีแล้วใน

ปัจจุบัน เนื่องจากเมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น การประกอบอาชีพก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ จึงทำให้ชื่อสถานที่นั้นเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเช่น บ้านข้าวหลาม บ้านโอง บ้านหลังโรงหมู เป็นต้น

มีการตั้งชื่อสถานที่ตามเชื้อชาติช่วยให้ทราบประวัติของสถานที่นั้นได้อย่างดียิ่ง ชื่อสถานที่ที่ตั้งชื่อตามเชื้อชาติที่ยังปรากฏมีอยู่เช่น **สุหร่าบ้านแขก** เป็นต้น และบางแห่งก็ไม่มีปรากฏแล้ว เนื่องจากคนที่มาอาศัยในบริเวณนั้น การผสมกันทางเชื้อชาติกับชาวไทยมีมากขึ้น ทำให้คนในท้องถิ่นที่มีเชื้อชาตินั้นถูกผสมกลมกลืนกันทางเชื้อชาติเช่น **บ้านทวาย วัดลาว** เป็นต้น

มีการตั้งชื่อตามสถานที่ที่มีอยู่ก่อนแล้ว หรือเป็นสถานที่ที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในบริเวณนั้น สถานที่ที่ท่านกล่าวถึงบางแห่งยังคงมีอยู่ในปัจจุบันได้แก่ **ตำบลวัดพระยาไกร อำเภอยานนาวา** และปัจจุบันสถานที่บางแห่งอาจลดความสำคัญลงจากชื่อถนนก็กลายเป็นชื่อซอยเช่น **ถนนโอเรียนเต็ล** ปัจจุบันก็เป็นเพียงชื่อซอยเล็ก ๆ เป็นต้น

จากการศึกษาถึงที่มาชื่อสถานที่ จะเห็นได้ว่าที่มาของชื่อสถานที่ที่ท่านกล่าวถึง บางแห่งท่านใช้การสันนิษฐาน หรือคาดคะเน ด้วยการแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นเหตุเป็นผล และด้วยความเป็นปราชญ์ที่ชอบศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ท่านก็จะสอบถาม คั้นคว้าอ้างอิงเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของชื่อสถานที่ที่มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นที่มาและความเปลี่ยนแปลงของชื่อสถานที่ อีกทั้งเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์สังคมได้เป็นอย่างดี

๒.๑.๕ ความรู้เกี่ยวกับบุคคล

จากการศึกษาเรื่อง **พื้นความหลัง** จะเห็นได้ว่าเสฐียรโกเศศกล่าวถึงชื่อบุคคลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ท่านให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติสกุล และความรู้เกี่ยวกับบุคคลต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑.๕.๑ ความรู้เกี่ยวกับประวัติสกุล

เสฐียรโกเศศได้ให้ความรู้เกี่ยวกับชื่อสกุลต่าง ๆ ได้แก่ พิศาลบุตร พิสนธ์บุตร ชุมสาย บุญหลง พลังกูร โอสถานนท์ วีรานุกฤติ สุนทรานนท์ โพธิทัต พึ่งพระคุณ อุดลเดชจรัส เตชเสน เตชะวณิช ปัตตโชติ ศรวิญญานิช เลานเศรษฐี จาติกวณิช วาทยกร ดังตัวอย่างเช่น

เดชเสน มีพระพิพิธภัณฑทิวาจารย์เป็นต้นสกุล

พระพิพิธภัณฑทิวาจารย์ ชาวบ้านเรียกชื่อท่าน ว่าอากรฮกเซ่ง ภายหลัง ลูกหลานของท่านผู้นี้ และรวมทั้งลูกหลานของอากรฮกหงวน ซึ่งเป็นพี่ชายด้วย ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า **“เดชเสน”**

(พื้นความหลังเล่ม๑:๗๙)

พิสนธ์บุตร และ พิศาลบุตร มีพระยาพิสนธ์ และพระยาพิศาลศุภผลเป็นต้นสกุล

พระภาชีวิเศษ ผู้คิดชุดคลองภาษีเจริญในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งต่อมาเป็น พระยาพิสนธ์เป็นเจ้าของชื่อคนหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ คู่กับพระยา พิศาลศุภผล ขึ้น พิศาลบุตร บิดาข้าพเจ้าเคยเล่าเรื่องของท่านทั้งสองนี้ให้ฟัง อยู่บ่อย ๆ แต่นึกไม่ออกเสียแล้ว คงทราบแต่เงา ๆ ว่า เป็นผู้แข่งขันชิงไหวชิง พริบกันตลอดมาเกี่ยวกับเรื่องผูกขาดภาษีอากร เชื้อสายของท่านในบัดนี้ ได้ รับพระราชทานนามสกุลว่า **พิสนธ์บุตรและพิศาลบุตร** ตามชื่อบรรดาศักดิ์ของท่านทั้งสอง

(พื้นความหลังเล่ม๑:๗๗)

ศรภักยวานิช มีพระเจริญราชชนเป็นต้นสกุล **เลาหเศรษฐี** มีหลวงภักยวานิชเป็นต้นสกุล **จาดิกวานิช** มีเจ้าสัวจาดเป็นต้นสกุล

ทางขวามือขาเข้าไปจากถนนเจริญกรุง เรียกกันว่าตลาดเจ้าสัวเท่ง มี บรรดาศักดิ์เป็นพระเจริญราชชน ต้น**สกุลเลาหเศรษฐี** อีกแห่งหนึ่งอยู่ที่สุด ตรอกโรงบ่อนตลาดน้อย ขาเข้าไปทางขวาจากถนนเจริญกรุงเหมือนกัน เรียก ว่าตลาดเจ้าสัวสอน มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงภักยวานิช ต้น**สกุลศรภักยวานิช** ดูเหมือนเจ้าสัวสอนมีพี่ชายคนหนึ่ง ชื่อเจ้าสัวจาด ซึ่งเป็นต้น**สกุลจาดิกวานิช** ชายคนหนึ่ง

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๙๙)

บุญหลง และ พลาญกร สืบเชื้อสายมาจากพระยาพลเทพ

นามสกุลบุญหลงนี้และสกุลพลาญกร ตามที่ได้ทราบว่าสืบเชื้อสายโดยตรงจากเจ้าพระยาพลเทพ (บุญหลง)

(พื้นความหลังเล่ม๑:๙๐)

พืงพระคุณ และ อดุลเดชจรัส สืบเชื้อสายมาจากหลวงบุรีรัฐวิจารณ์

ชั้นบนเป็นที่อยู่สรวัดไร่ใหญ่ ชื่อหลวงบุรีรัฐวิจารณ์ ชื่อตัวของท่านว่า เซอร์ฟ เป็นชาวลังกา ซึ่งเป็นต้น**สกุลพืงพระคุณและอดุลเดชจรัส**

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๙๓)

เรื่อง **พื้นความหลัง** ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติสกุลต่าง ๆ ว่าสืบเชื้อสายมาจากผู้ใด หรือใครเป็นต้นสกุลนั้นๆ นับเป็นแหล่งรวบรวมความรู้เกี่ยวกับประวัติสกุลต่าง ๆ ที่สามารถค้นคว้าอ้างอิงเป็นอย่างดี นอกเหนือไปจากเจ้าของสกุลนั้นๆแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นว่า ผู้เป็นต้นสกุลเหล่านี้มีทั้งเจ้านาย ขุนนาง คนสามัญ ทั้งที่เป็นคนจีน คนไทย และเชื้อชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย

๒.๑.๕.๒ ความรู้เกี่ยวกับบุคคลต่าง ๆ

เสฐียรโกเศศกล่าวถึงบุคคลที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในอดีต และเป็นผู้มีความสำคัญในด้านต่าง ๆ ด้านวรรณกรรม การแพทย์ ศาสนา ดนตรี หนายความ ผู้ประกอบคุณงามความดีด้านต่าง ๆ หลายท่านด้วยกันดังตัวอย่างเช่น

บุคคลผู้มีชื่อเสียงในด้านวรรณกรรม เช่น หลวงสารานุกรมประพันธ์

ข้าพเจ้าอ่านเรื่อง A Study in Scarlet ของคอนนอน ดอยล์ แล้วก็ติดใจมากเพราะเป็นเรื่องแรกในชุดหนังสือเชอร์ล็อกโฮม ซึ่งเคยมีผู้แปลเป็นเรื่องไทยให้ชื่อว่า "ชุดท่านสืบ" หลายเรื่อง ดังแจ้งอยู่ในหนังสือ **วชิรญาณ** รายเดือน จึงไปหาซื้อเรื่องในชุดนี้ต่อไป ได้เรื่อง *The Sign of Four* มาอ่านก็รู้สึกว่าคุณอีกเหมือนกัน เรื่องหลังนี้มีผู้แปลเป็นภาษาไทย

ให้ชื่อว่า **จิตวาลักษณ์** ผู้แปลดูเหมือนเป็นนายพล ปาจิณพยัคฆ์ ซึ่งภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสารานุกรมประพันธ์.....ข้าพเจ้าได้อ่านนวนิยายชุดนักสืบเชอร์ล็อกโฮมแต่ ๒ เรื่องที่กล่าวนี้ จนเวลาล่วงเลยมาตั้งหลายปี จึงได้โอกาสอ่านเรื่องในหนังสือชุดนี้ทั้งหมด แม้ในปัจจุบันข้าพเจ้าไม่มีเวลาและโอกาสอ่านนวนิยายเพราะไปสนใจเรื่องอย่างอื่นแล้วก็ดี แต่กลางคราวเมื่อจับอ่านเรื่องอะไรรู้สึกเบื่อ ๆ ก็หันมาจับอ่านเรื่องนักสืบเชอร์ล็อกโฮมเรื่องสั้น ๆ จบในตัว ก็อ่านซ้ำได้เพลินตลอดเล่ม หนังสือชุดนักสืบชื่อนี้ ดูเหมือนหลวงสารานุกรมประพันธ์จะผูกขาดแปลเป็นไทยมากกว่าคนอื่น

(พื้นความหลังเล่ม๑:๙๕)

และถ้าบุคคลที่มีชื่อเสียงท่านใดที่ท่านเคยรู้จักมาก่อน ท่านก็จะกล่าวถึงลักษณะนิสัยของบุคคลนั้นได้ด้วยเช่น หลวงบวรบรรณารักษ์

หลวงบวรบรรณารักษ์ รั้งหนังสืออังกฤษและหนังสือไทยดี ท่านแปลหนังสือภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยให้แก่โรงพิมพ์ไทไว้หลายเล่ม มีหนังสืออภิธานสันสกฤต - ไท โลกนิติไตรภาค มหาภารตยุทธ และภาคผนวกนิยายเบงคลี เป็นต้น ท่านเป็นคนเคร่งขรึมไม่พูดมาก ประพฤติตนเป็นคนสมถะมักน้อย ไม่ค่อยเที่ยวเตร่จนเกินความพอดี หนังสือที่ท่านแต่งจึงมีลักษณะเคร่งขรึมและใช้ศัพท์สูงๆ

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๑๒)

เมื่อกกล่าวถึงบุคคลผู้มีความสำคัญในด้านการแพทย์เช่น พระยาบำบัตสรพรโรค

หมอดำดำสันเป็นชาวไทย เชื้อเดนมาร์ก - มอญ ภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น**พระยาบำบัตสรพรโรค** ได้ทราบว่าเป็นแพทย์ไทยคนแรกที่น่าความรู้เรื่องวิชาคลอดลูก (สูตินรีเวช) แบบสมัยใหม่เข้ามาใช้ในประเทศไทย

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๓๔)

และเมื่อกกล่าวถึง หมอพลาย ผู้รักษาโรคแผนปัจจุบันว่า

หมอแคมเบิ้ลมีลูกมืออยู่คนหนึ่งชื่อพลาย เป็นชาวไทย สำหรับช่วยหยิบเครื่องมือ เมื่อมีเรื่องเกี่ยวกับผ่าตัดคนเจ็บ และนางทีก็เป็นผู้ช่วยในการผ่าตัดไปด้วยในตัว ท่านผู้นี้เห็นจะเป็นผู้ช่วยหมอแคมเบิ้ลมานาน และนางทีหมอแคมเบิ้ลอาจสอนวิชาแพทย์ให้ด้วยก็ได้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการผ่าตัด เมื่อหมอแคมเบิ้ลออกจากประเทศไทยไปแล้ว หรือจะตายในนี้ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบแน่ นายพลายจึงมาประกอบอาชีพเป็นหมอขึ้นโดยอิสระ มีผู้นิยมไปรักษากันมาก ใคร ๆ ก็พูดกันถึงหมอพลายว่ารักษาโรคตามแผนใหม่ได้ชะงัด จนมีลูกศิษย์ลูกหามากคน ซึ่งภายหลังก็แยกไปตั้งร้านขายยาฝรั่งและรับรักษาโรคไปด้วยในตัว

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๕๕)

เมื่อกล่าวถึงบุคคลผู้มีความสำคัญทางด้านศาสนาเช่น ครูย่วน

ครูย่วนผู้นี้ เดิมเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน ตั้งอยู่ที่สำเหร่ จังหวัดธนบุรีและเป็นคนเข้ารีตในนิกายโปรเตสแตนต์ คณะเปรสไบเทอเรียน ภายหลังครูย่วนได้รับแต่งตั้งตามลัทธิพิธีศาสนาจารย์...แล้วในที่สุดได้เป็นสมภารเจ้าคณะแห่งคริสตจักรตำบลสำเหร่

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๓๐)

ครูย่วน (เรียกชื่อเต็มของท่านว่า ย่วนเตงหยก) เป็นผู้มึบบาทสำคัญคนหนึ่งในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาแห่งคณะเปรสไบเทอเรียน...

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๓๑)

บุคคลผู้ริเริ่มสร้างถนนสี่พระยาคือ พระยาพิพัฒน์โกษา

ตึกที่เป็นโรงงานทำสบู่เดิมเป็นที่อยู่ของพระยาพิพัฒน์โกษา (ชาเวีย Xarvier นึกชื่อหน้าซึ่งเป็นชื่อตัวไม่ออก) ข้าพเจ้าจำได้เงา ๆ ว่า ท่านผู้นี้เป็นบุตรมิตรหลุยชาเวียชาวโปรตุเกส เพราะฉะนั้นพระยาพิพัฒน์โกษาอาจเป็นลูกผสมโปรตุเกสปนไทยก็ได้ ข้าพเจ้าเคยเห็นท่านและทราบว่า ท่านรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ (หรือเรียกกันในสมัยโน้นว่ากระทรวงต่างประเทศ เรียกกันสามัญว่า กรมท่า) ในปัจจุบันพอเทียบได้กับตำแหน่งปลัดกระทรวง

...พระยาพิพัฒน์โกษาที่อ้างถึงนี้ เป็นพระยาหนึ่งในจำนวน ๔ พระยา ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มร่วมกันตัดถนนชื่อนี้ดังเคยกล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าเข้าใจว่านอกจากชอยแพรกบ้านในที่ตั้งจากถนนสี่พระยาเข้าไปเชื่อมต่อกับที่และบ้านของท่าน เป็นถนนอีกชอยหนึ่งที่ท่านเป็นผู้ริเริ่มตัดเหมือนกัน

(พื้นความหลังเล่ม๒:๗๑)

บุคคลผู้มีชื่อเสียงทางดนตรีคือ พระเจนดุริยางค์

ถัดตึกหลังที่ ๓ มีตรอกเล็ก ๆ แยกเข้าไปหลังตึก เคยเป็นที่อยู่ของ ครูแตงขาวเยอรมันชื่อไฟต์ (Fiet) บุตรของท่านเท่าที่ทราบมี ๒ คน คนหนึ่งชื่อปีเตอร์ไฟต์ ภายหลังไปรับราชการในราชสำนักเป็นหัวหน้าวงดุริยางค์ เปลี่ยนชื่อเป็นนายปิติพระราชทานนามสกุลว่า วาทยกร และมีบรรดาศักดิ์เป็น **พระเจนดุริยางค์** แล้วมารับราชการอยู่ในกรมศิลปากรแผนกดนตรีสากลมีลูกศิษย์ลูกหาเป็นที่นับถือกันมาก

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๔๒)

พระอนุวัตรราชนิยม ผู้ประกอบคุณความดีต่าง ๆ

ภายหลังเมื่อตัดถนนสี่พระยาแล้ว วัดแก้วฟ้าล่างจึงย้ายไปสร้างใหม่ที่ถนนสี่พระยาบัดนี้ เมื่อสร้างได้ใหม่ๆ **พระอนุวัตรราชนิยม** (สง เศษะวณิซ) ซึ่งสมัยก่อนที่ท่านจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชื่อนี้ ราษฎรเรียกกันว่ายี่กอง **ยี่กอ** เป็นตำแหน่งรองหัวหน้าสมาคมลับของจีนที่เรียกว่าอั้งยี่ ได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรง จัดให้มึงานทอดผ้าป่าสามัคคีเป็นการใหญ่ มีกระบวนแห่ผ้าป่ากันครึกครื้น และยึดยาววงศ์ผ้าป่ามีมากเจ้าของด้วยกัน แต่ละรายแข่งขันตบแต่งประดับประดากันอย่างงดงาม ที่แต่งเป็นเรื่องตลกขบขันก็มี เงินที่ทำบุญครั้งนั้นเมื่อรวมกันทั้งหมดคงเป็นจำนวนมากอยู่พอจะเอาเข้าสมทบทุนบูรณะวัดนี้ พระอนุวัตรราชนิยมมีชื่อเสียงโด่งดังในสมัยนั้น เป็นผู้ประกอบคุณงามความดีก็มีมาก ถนนเศษะวณิซซึ่งต่อจากถนนพระราม ๕ ซึ่งสมัยนั้นดูเหมือนเรียกว่าถนนฮกหรือถนนลกจำไม่ได้แม่น ก็ตั้งตามสกุลของท่าน

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๙๕)

นอกจากนี้ท่านยังกล่าวถึงบุคคลผู้มีหน้าที่สำคัญทางราชการที่อยู่ร่วมสมัยกับท่าน เป็นบุคคลที่ท่านเคยรู้จักคุ้นเคย ได้แก่ ข้าราชการกรมศุลกากรเช่น **พระพินิจนารถ** ศุลกากรมณฑลภูเก็ตคนแรกและเป็นคนไทยคนหนึ่งในกรมศุลกากร ที่ได้รับเกียรติเข้ารับตำแหน่งแทนฝรั่งเป็นผู้ช่วยสารวัตรใหญ่ **หลวงดำรงสุรินทรฤทธิ** มีตำแหน่งนายตรวจสินค้าที่หน้าท่ากรมศุลกากร หม่อมหลวงภาชีนพวงศ์ นายเชษฐ พหลโยธิน เป็นข้าราชการคนไทยเพียง ๒ คนในกรมศุลกากรที่มีความรู้ภาษาอังกฤษหรือภาษาต่างประเทศอื่น อีกทั้งเป็นนักเรียนนอก **หลวงโสภณโก** คากร เจ้ากรมภาษีขาเข้ากรมศุลกากร **พระรัฐหิรัญยากร** ศุลกากรมณฑลนครศรีธรรมราช

เจ้าเมืองและสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ ได้แก่ เจ้าเมืองตรังคือ **พระยาอุตรกิจ** พิจารณ์ เจ้าเมืองศรีสะเกษคือ **ท่านเจ้าคุณประสาภิจักรจักร** สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานีคือ **ท่านเจ้าคุณเดชานุชิต** สมุหเทศาภิบาลมณฑลชุมพรคือ **ท่านเจ้าคุณคงคาธราธิบดี** สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตคือ **พระยาสุรินทรราชา** (นกยูง วิเศษกุล) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เมื่อเสฐียรโกเศศเดินทางไปราชการที่ภูเก็ต ท่านได้พบกับสรรพากร มณฑลภูเก็ตคือนายบุญเพ็ง ยุคตันทน์ ท่านได้กล่าวถึงตำแหน่งหน้าที่การงานของพระพินิจนารถไว้อย่างละเอียด เดิมพระพินิจนารถรับราชการอยู่กรมศุลกากรกรุงเทพฯ ตำแหน่งนายตรวจสินค้า ภายหลังกรมสรรพากรขอโอนไปรับราชการเป็นนายด่านภูเก็ต เมื่อเป็นหลวงพินิจนารถท่านได้รับตำแหน่งเป็นศุลกากรมณฑลภูเก็ตคนแรก ต่อมาได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยสารวัตรใหญ่ให้มาประจำการที่กรุงเทพมหานคร ภายหลังเกิดข้อและเบื้อหน้าในหน้าที่การงาน ท่านจึงลาออกจากราชการ ไปทำสวนอยู่ที่เชียงใหม่ และได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ และถึงแก่กรรมที่จังหวัดนี้ เสฐียรโกเศศไม่เพียงแต่กล่าวถึงตำแหน่งหน้าที่การงานของพระพินิจนารถเท่านั้น ท่านยังกล่าวถึงลักษณะนิสัย ของพระพินิจนารถจากประสบการณ์ตรงที่ท่านเคยรู้จักพระพินิจนารถว่า

เมื่อยังเป็นนายตรวจท่ากรมศุลกากร นายบุญเพ็งมีเงินเดือนอยู่ในอัตรา ๑๐๐-๑๐-๑๕๐ บาท นอกนี้ยังได้เงินค่าทำการล่วงเวลา เดือนหนึ่งก็เห็นจะเป็นครึ่งค่อนของเงินเดือน ส่วนเงินซึ่งอาจได้นอกได้ในยิ่งกว่านี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่านายบุญเพ็งคงไม่มี เพราะเป็นคนเคร่งต่อระเบียบ และเกลียดชังเรื่องอย่างนี้แล้วก็พูดจาทรงไปตรงมา ไม่มีน้ำนวล เห็นอะไรไม่ดี “ก็ไม่ดูตาม้าตาเรือ” มักพูดโป้งออกมาไม่เกรงใจใคร ความคิดเห็นค่อนข้าง

ไปข้างเป็นนักอุดมคติมากกว่าเป็นนักทำได้จริง ที่กล่าวเช่นนี้เพราะเคยได้
ฟังความเห็นของนายบุญเพ็งขณะที่คุยกันถึงเรื่องทำไมไม่ทำอย่างนั้นอย่าง
นี้

(พื้นความหลังเล่ม๒:๑๒๙)

จากการศึกษาสาระความรู้เกี่ยวกับบุคคลที่ท่านกล่าวถึงนั้น ทำให้เห็นได้ว่าเรื่อง **พื้น
ความหลัง** เป็นบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่สำคัญเล่มหนึ่ง ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับบุคคลผู้เป็นต้น
สกุลและประวัติสกุล ที่มีชื่อเสียง และเป็นที่ยู่งกันเป็นอย่างดีในสมัยนั้นหรือเป็นบุคคลที่เสฐียรโกเศศ
เคยรู้จักคุ้นเคย ทั้งที่เป็นชาวไทย และชาวต่างชาติ ความรู้เกี่ยวกับประวัติสกุล มีประโยชน์อย่างยิ่ง
ในด้านที่เป็นบันทึกประวัติของสกุลต่าง ๆ ที่ท่านกล่าวถึง ช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบที่มาของชื่อสกุล
นั้นๆ และเป็นแหล่งค้นคว้าประวัติสกุล ที่คนในปัจจุบันอาจไม่รู้จักคนไทยหรือคนต่างชาติที่เคยมี
ชื่อเสียงในยุคสมัยนั้นได้

อีกทั้งยังให้ความรู้เกี่ยวกับบุคคลที่มีความสำคัญในด้านต่าง ๆ ทั้งเป็นผู้ประกอบคุณงาม
ความดี มีชื่อเสียง เป็นที่ยู่งกันดีในสมัยนั้น อีกทั้งท่านยังให้ความรู้เกี่ยวกับบุคคลผู้มีหน้าที่สำคัญ
ทางราชการต่าง ๆ ทั้งข้าราชการกรมตุลาการ หรือข้าราชการที่ท่านเคยร่วมงานด้วยเช่นเจ้าเมือง
และสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ ในช่วงยุคสมัยของท่าน ซึ่งคนในสมัยปัจจุบันอาจไม่ทราบ ยาก
ที่จะหาอ่านได้จากหนังสือเล่มใด สามารถเป็นแหล่งอ้างอิงเกี่ยวกับบุคคล เนื่องจากข้อมูลที่ท่าน
กล่าวถึงบุคคลนั้นได้มาจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ทั้งจากประสบการณ์ตรงที่ท่านเคยรู้จักกับ
บุคคลนั้น หนังสือตำราต่าง ๆ อีกทั้งอ้างอิงคำบอกเล่าจากผู้ที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับบุคคลที่
ท่านกล่าวถึง อีกทั้งการให้ความรู้เกี่ยวกับบุคคลจากประสบการณ์ที่ท่านเคยรู้จักกับบุคคลนั้นมา
ก่อน ทำให้ท่านสามารถกล่าวถึงลักษณะนิสัย ของบุคคลนั้นได้อีกด้วย ไม่ใช่การค้นคว้าจาก
หนังสืออย่างเดียว เป็นเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยเกี่ยวกับบุคคลผู้นั้น ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้เพิ่มเติม
นอกเหนือไปจากชีวประวัติตำแหน่งหน้าที่การงานทั่ว ๆ ไปที่จะได้รับเท่านั้น

นอกจากนี้ความรู้เกี่ยวกับประวัติสกุลและบุคคลต่าง ๆ ยังสะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยเป็น
สังคมที่มีความผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติ เป็นสังคมที่เปิดกว้างยอมรับคนทุกเชื้อชาติทั้งไทย จีน
แขก ฝรั่งเศส ตำแหน่งหน้าที่และยศถาบรรดาศักดิ์ของท่านต่าง ๆ นั้นได้มาจากความสามารถของ
บุคคลนั้นโดยไม่มีกีดกันทางเชื้อชาติ และเป็นการบินที่กประวัติศาสตร์สังคมในด้านความรู้
เกี่ยวกับบุคคลได้อย่างดียิ่ง

๒.๑.๖ ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงความเชื่อกับคนในสังคมไทยไว้ว่า “พื้นฐานจิตใจของชาวไทยเกี่ยวกับความเชื่อซึ่งสืบ ๆ ต่อกันมาช้านานกลายเป็นประเพณีปรัมปราและฝังลึกอยู่ในจิตใจของคน จะตัดให้พ้นไปจากความคิดเห็นและความประพฤติ ปฏิบัติของคนในปัจจุบัน ซึ่งได้ชื่อว่าเจริญแล้วย่อมทำไม่ได้เด็ดขาด”(พื้นความหลังเล่ม๓:๑๑) เนื่องจากว่า “ความเชื่อเป็นของธรรมดา อันมีมาโดยตรงจากความต้องการอันจำเป็นตามสัญชาตญาณและอารมณ์สะท้อนใจ หิวกระหาย อยากให้ตนยังคงมีชีวิตอยู่ อยากได้รับรางวัลการชมเชย อยากได้ไมตรีจิตจากคนอื่น อยากให้ปลอดภัย แม้จนกระทั่งอยากได้พินอบพิเทาผู้ซึ่งเราบูชา” (Will Durant อ้างถึงใน เสฐียรโกเศศ,๒๕๓๗:๑๑) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนมีความเชื่อต่าง ๆ นานา เพื่อหาเหตุผลให้กับตนเอง สำหรับสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า หรือสิ่งที่ไม่สามารถหาคำตอบให้กับสิ่งที่เกิดขึ้น ความเชื่อที่ปรากฏในเรื่องพื้นความหลังแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะคือ ความเชื่อเรื่องมงคล ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องผีสังเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

๒.๑.๖.๑ ความเชื่อเรื่องมงคล

ความเชื่อเรื่องมงคลของไทยมีมาแต่โบราณแล้ว ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในเรื่อง **สวัสดิรักษา** ที่แต่งขึ้นเพื่อสอนผู้ชายเกี่ยวกับอิริยาบถต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ ดังที่นันทา ชุนนิกดี(๒๕๓๐:๔๑) กล่าวว่า “การปฏิบัติตามสวัสดิรักษาช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติมีสิริมงคลประสบแต่ความสุขความเจริญในชีวิตอย่างแท้จริง คนทั้งหลายล้วนแต่ปรารถนามีมงคลทั้งสิ้น”

ดังเช่นในเรื่อง **สวัสดิรักษา** ที่กล่าวถึงความเป็นสิริมงคลในเวลาเช้า กลางวัน พลบค่ำไว้ว่า

ด้วยราศีที่ชะลอนรลักษณ์
ยามกลางวันนั้นว่าพระราศี
พระอุระประสูคนธวิมลมาลย์
ครั้นพลบค่ำคล้าฟ้าสุธาวาส

อยู่พระพักตร์แต่ทิวาเวลากาล
สถิตที่วรวงศ์ให้สรงสนาน
จะสำราญโรคาไม่ราศี
ฝ่ายเบื้องบาทซ้ายขวาเป็นราศี
(สุนทรภู่,๒๕๓๙:๖๖)

คนไทยถือว่าศีรษะเป็นส่วนที่ประเสริฐที่สุดของร่างกาย และเป็นส่วนที่สูงที่สุดของร่างกาย จึงให้ความสำคัญกับร่างกายส่วนนี้เป็นอย่างมาก เมื่อจะทำสิ่งใดต้องคอยคำนึงถึงความเป็นสิริมงคลอยู่เสมอ ไม่ยอมให้สิ่งที่ดีกว่ามาทำลายความเป็นสิริมงคลของตนเองเป็นอันขาด เช่น ไม่ยอมลอดใต้สะพาน ตรงกับที่สอนไว้ในเรื่อง *สวัสดิรักษาว่า “อนึ่งอย่าไปได้ช่องคลองสะพาน”* (สุนทรภู่, ๒๕๓๙: ๖๐๖) ด้วยถือว่าไม่เป็นสิริมงคลเนื่องจากถือว่าศีรษะเป็นของสูง เท้าเป็นของต่ำ เมื่อมีคนเดินบนสะพาน เท้าคนอื่นก็จะอยู่สูงกว่าศีรษะของตน แม้จะไม่มีคนเดินอยู่ขณะนั้น แต่ก็ต้องมีคนเดินบนสะพานมาแล้ว ร่องรอยเท้าก็หลงเหลืออยู่ รวมทั้งฝุ่นละอองจากไถ่รอยเท้าของคนบนสะพานจะปลิวมาตกเหนือศีรษะอันสูงส่งของตน อันจะก่อให้เกิดอัปมงคล

ชาวไทยตามปรกติไม่ได้สวมหมวก เมื่อลอดสะพานอาจมีฝุ่นธุลี ซึ่งมาจากเท้าคนที่เหยียบย่ำบนสะพาน ปลิวมาตกอยู่บนศีรษะก็ได้
(พื้นความหลังเล่ม๑:๗๑)

ในปัจจุบันนี้ความเชื่อเรื่องไม่ยอมลอดใต้สะพานยังคงปรากฏอยู่ในหมู่คนบางกลุ่ม ทั้ง ๆ ที่พวกเขาบางครั้งก็ไม่ทราบเหตุผลชัดเจน

นอกจากนี้ผู้ชายจะไม่ยอมให้ผู้หญิงเอามือมาลูบศีรษะของตน และไม่ยอมลอดใต้ราวตากผ้าของผู้หญิง หรือไม่ยอมแตะต้องผ้าของผู้หญิงโดยเด็ดขาด เพราะเชื่อว่าจะทำให้เป็นอัปมงคลอย่างยิ่ง ดังที่เสฐียรโกเศศได้บรรยายไว้ว่า

เราถือว่าหัวเป็นส่วนประเสริฐของร่างกาย จะลอดราวผ้าก็ไม่ได้ ยิ่งผ้าของผู้หญิงด้วยแล้วเป็นถูกไม่ได้เป็นอันขาด แม้ตากอยู่ที่ราวลมพัดปลิวมาถูกศีรษะนิดเดียวเท่านั้น ข้าพเจ้ายังต้องหลีกเลี่ยงที่ผ้าและคลาดูที่ศีรษะโดยตนเองไม่รู้สึกลัว ว่าที่ทำเช่นนั้นมันติดเป็นทายาทมานมนานไกลเต็มที ... ยิ่งยอมให้ผู้หญิงลูบศีรษะตอนที่เรียกว่า กบาล ด้วยก็ถือมาก ถ้ามีผู้หญิงที่ลูบหัวนั้นเป็นมือซ้าย ด้วยก็ชวยเต็มที เพราะมือข้างนั้นเขาใช้รื้อแปดอย่าง

(พื้นความหลังเล่ม๓:๗๗)

ความเชื่อเช่นนี้สะท้อนให้เห็นความคิดของคนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยยกย่องเพศชายให้มีฐานะเหนือกว่าผู้หญิง ผู้ชายจะไม่ยอมให้ผู้หญิงใช้มือสัมผัสศีรษะของตนเพราะถือว่าศีรษะเป็นของสูงไม่สมควรที่ผู้หญิง (ในความคิดของผู้ชายจะดูต่ำต้อยมาก) จะมาถูกต้องสัมผัส เพราะจะทำให้ไม่เป็นมงคลแก่ตนเอง และผู้ชายไม่ยอมสัมผัสผ้านุ่งผู้หญิงเพราะถือว่าไม่เป็นมงคล ความเชื่อเช่นนี้ฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนไทยมาช้านาน แม้กระทั่งปัจจุบันนี้ คนบางกลุ่มก็ยังมีความคิดเช่นนี้อยู่

คนไทยมิได้เชื่อเฉพาะเรื่องไม่ยอมลอดใต้สะพาน ไม่ลอดใต้ราวตากผ้านุ่งผู้หญิง ไม่ยอมให้ผู้หญิงใช้มือสัมผัสศีรษะ เนื่องจากถือว่าศีรษะเป็นของสูงจะทำให้เกิดความอับมงคลเท่านั้น แต่ยังมีความเชื่อในเรื่องการตั้งชื่อ โดยเฉพาะชื่อบุคคล ก่อนตั้งชื่อจะมีการดูวัน เดือน ปี เกิด เพื่อหลีกเลี่ยงตัวอักษรที่เป็นกาลกิณี เพราะคนไทยถือว่าถ้าในชื่อประกอบด้วยตัวอักษรที่เป็นกาลกิณี จะทำให้ชีวิตไม่ราบรื่น ดังที่เสฐียรโกเศศกล่าวถึงชื่อของท่านว่า “ชื่อข้าพเจ้าขึ้นต้นด้วยตัวอักษร ย ซึ่งเกิดในวันศุกร์ ไม่นิยมนำมาใช้เป็นตัวอักษรของชื่อ เพราะถือว่าเป็นกาลกิณีไม่มีมงคล” (พื้นความหลังเล่ม๑:๖๕)

นอกจากชื่อของบุคคลแล้ว คนไทยยังให้ความสำคัญกับความหมายของชื่ออีกด้วย ดังจะเห็นได้จาก การเปลี่ยนชื่อคลองบางเหี้ยเป็นคลองด่าน เนื่องจากคำว่าเหี้ยนั้นไปพ้องกับชื่อสัตว์เลื้อยคลานที่ไม่เป็นมงคล “เหตุที่เปลี่ยนเพราะชื่อมันไม่ดีถึงกันว่า เหี้ยขึ้นบ้านเป็นอัปรีภัยไม่มีมงคล” (พื้นความหลังเล่ม๑:๗๔)

นอกจากนี้ท่านยังกล่าวถึงความเชื่อเรื่องมงคลของชาวจีน ที่ถือว่าไฟเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคล เนื่องจากชาวจีนถือว่า “ไฟก็เป็นสัญลักษณ์แห่งความมีเดชคือความร้อน และเป็นสัญลักษณ์แห่งความสว่างด้วยจึงเป็นมงคล” (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๔๗) และชาวจีนถือว่าสีแดงเป็นสีแห่งความสิริมงคล เนื่องมาจาก “สีแดงเป็นสัญลักษณ์แทนไฟ เมื่อเอาผ้าแดงไปคาดไปตากไว้หน้าบ้าน ก็เท่ากับมีไฟคือตัวมงคลไว้” (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๔๗)

จะเห็นได้ว่า เรื่องมงคลที่ปรากฏในเรื่อง **พื้นความหลัง** มีทั้งมงคลของไทยและของจีน เนื่องจากเสฐียรโกเศศมีเชื้อสายจีน จึงมีความรู้เกี่ยวกับมงคลของจีนด้วย ทำให้ผู้อ่านทราบเรื่องมงคลที่ต่างกัน คนไทยจะถือเรื่องศีรษะ และถือว่าผ้านุ่งสตรีเป็นของต่ำไม่ควรแตะต้อง การตั้งชื่อก็

ต้องดูวัน เดือน ปี เกิด ให้เป็นมงคลกับตัวเองจะได้รุ่งเรือง ชื่อใดมีความหมายเป็นอัปมงคลก็เปลี่ยนเพื่อให้เป็นมงคล หรือเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับเหตุการณ์ สถานการณ์ สถานที่ ฯลฯ ส่วนคนจีนจะถือว่าไฟเป็นมงคล แม้สีแดงก็เป็นตัวแทนของไฟ จึงเป็นมงคลไปด้วยเป็นต้น

๒.๑.๖.๒ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในเรื่อง **พื้นความหลัง** ที่จะกล่าวนี้คือเรื่องการทำเสน่ห์ยาแฝด การทำยาแฝด “เป็นเรื่องทำตัวให้เขารักเรา” (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๗๙) เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องยาแฝดที่มีอยู่ในสังคมไทย ถ้าผู้ชายคนใดหลงเมียโดยไม่ลืมนุสุมตาก็มักจะเชื่อกันว่าชายผู้นั้นถูกเสน่ห์ยาแฝด ดังจะเห็นที่ท่านกล่าวถึงเรื่องมีผู้ถูกทำเสน่ห์ยาแฝดว่า

เรื่องหลงเมียของชายคนที่กล่าวนี้ เขาว่าหลงจนยอมให้เมียขึ้นขี่คอเล่นตองเตกกัน ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีในหมู่ชาวบ้าน บิดาของชายคนนี้เคยปรารถนาให้บิดาข้าพเจ้าฟัง ซึ่งขณะนั้นข้าพเจ้านั่งฟังอยู่ด้วย ว่าลูกชายของแกคนนี้ถูกเสน่ห์ยาแฝดอย่างแรงเป็นแน่

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๗๘)

โดยเฉพาะในภาคใต้ “ถ้าใครได้เมียเป็นหญิงชาวบักชีได้จะต้องหลงรักจนปลดเปลื้องไม่หลุดเพราะมียาเสน่ห์ดี” (พื้นความหลังเล่ม๒:๑๗๙) ท่านได้แสดงทัศนคติในเรื่องที่มาของยาแฝดที่ภรรยาของท่านได้มาจากจังหวัดปัตตานีไว้ว่า

เห็นจะมีที่มาจากจากชาวมลายู อยากจะขัดทอดไปถึงเมืองกลันตันเสียด้วยซ้ำ เพราะเคยอ่านหนังสือฝรั่งเรื่องหนึ่งกล่าวว่าหญิงมลายูชาวกลันตัน ถ้าใครได้ไว้เป็นภริยาผู้ชายเป็นต้องหลงทุกคนเพราะมีเสน่ห์ แต่จะมียาแฝดผนวกด้วยหรือไม่ยังไม่ทราบ ถ้าถูกยาแฝดด้วยก็ทราบได้ง่าย เพราะผู้ชายจะมีผิวพรรณหน้าตามัวหมอง ขอบตาเขียวมืดปรกติหมดสง่าราศีทีเดียว

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๘๐)

เรื่องเสน่ห์ยาแฝดเป็นเรื่องที่คนส่วนใหญ่ยังเชื่อถือกันอยู่มาก แต่จะไม่ยอมถ่ายทอดบอกกันโดยง่าย ๆ ถ้าไม่ใช่คนคุ้นเคยกัน อีกทั้งถือเป็นการลับจะไม่บอกกันง่าย ๆ เพราะจะทำให้เกิดโทษแก่ผู้อื่น

นอกจากนี้ท่านยังกล่าวถึงเรื่องเครื่องรางของขลัง ช่วยสะท้อนความเชื่อทั้งของคนไทย คนไทยเชื้อสายจีน และคนไทยเชื้อสายอิสลามด้วย

ในสังคมไทยจะเห็นได้ว่าเป็นการใช้เครื่องรางของขลังเพื่อเป็นเครื่องป้องกันภัยจากผีสง่า และภัยจากสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ และช่วยป้องกันภัยจากอันตรายในการต่อสู้ เช่น การทำยันต์ตรา ขุนพล เพื่อป้องกันผีหน้าไม้ให้มาเอาตัวคนในบ้านไป หรือมีการวางด้ายสายสิญจน์ และติดยันต์ตรีนิสิงเห และยันต์ทำวเสศสุวรรณเพื่อป้องกันอันตรายของทารกจากผีร้ายต่าง ๆ เป็นต้น

ความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลังที่ปรากฏในคนไทยเชื้อสายจีนเช่น ถือว่ากระดาษที่ขับเลือดจากคนทรงถือว่าเป็นเครื่องรางที่ช่วยป้องกันอันตรายจากภัยต่าง ๆ ด้วยถือว่าเลือดที่ได้ขณะเมื่อทรงเจ้านั้นเป็นเลือดที่ศักดิ์สิทธิ์ได้มาจากเทพเจ้าที่มาเข้าร่างทรงนั้น

ส่วนความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังของคนไทยเชื้อสายอิสลาม ที่มีความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลังไม่แตกต่างกันไปจากคนไทยทั่วไป ดังที่ท่านได้แสดงทัศนะถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “อย่างไรก็ดีเรื่องเครื่องรางของขลังนี้ ทางฝ่ายอิสลามโดยเฉพาะชาวมลายูก็มีถือกันไม่แตกต่างกับชาวไทย อย่างน้อยก็ทำให้มีกำลังใจหายวิตกกังวล มีความมั่นใจถ้ามีความเชื่อถือ” (พื้นความหลังเล่ม๑: ๒๕๓)

และกล่าวถึงความเชื่อเรื่องมนต์คาถาอีกด้วย เรื่องมนต์คาถาที่ปรากฏในเรื่อง **พื้นความหลัง** นั้น จะพบได้ว่ามีเวทมนต์คาถาที่ใช้เพื่อป้องกันภัยอันตรายจากสัตว์ร้ายเช่น เมื่อจะลงเล่นน้ำในแม่น้ำก็จะกล่าวมนต์คาถาก่อนลงเล่นน้ำว่า “ **นโมนมถ กำจัดออกไป อย่าเข้ามาใกล้ กายา (เป็นสิมา ศิลาที่มี)มณฑล ออกไปให้พ้นสาระพัดศัตรู วินาสสันติ**” เมื่อว่าคาถาแล้วก็ดำว่ายดำว่ายตามชอบใจ **ไม่มีใครประสบภัยอันตรายที่รุนแรงจากสัตว์น้ำแต่อย่างไร**”(พื้นความหลังเล่ม๑: ๑๓๗)

นอกจากนี้ยังพบว่า ยังมีการใช้มนต์คาถาในอาชีพต่าง ๆ อีกด้วย เช่น หญิงขายบริการ ที่มีมนต์คาถาเพื่อเรียกลูกค้าอีกด้วย จะกล่าวมนต์คาถาขณะที่นำเทียนมาลนนวนที่กั้นตะเกียงว่า

“ ขอให้มัน (คือผู้ชายที่เคยมาเที่ยวบ่อย ๆ) มีใจร้อนรอนทนไม่ไหว เหมือนถูกไฟลนกันตะเกียง ให้มันต้องรีบมาหากู มาหากู” (พื้นความหลังเล่ม๓:๒๔)

๒.๑.๖.๓ ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

คนไทยมีความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่อดีต ดังจะเห็นได้จากเมื่อครั้งบ้านเมืองยังไม่เจริญ ชาวบ้านให้ความนับถือผีต่าง ๆ มากมายเช่น ผีเทวดาอารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ ผีเหี้ยผีเรื่อน และนอกจากนี้ยังเชื่อว่าผีเหล่านี้สามารถให้คุณให้โทษกับตนได้ ดังนั้นเมื่อทำอะไรจึงต้องให้ความเคารพนบถนอบต่อผีसाงเทวดา ต้องมีการเซ่นสรวงบูชาผีต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อจะได้รับผลตอบแทนที่ต้องการต่าง ๆ นานา เช่นผู้ที่ชอบเล่นหวยเชื่อว่าต้นไม้เป็นสิ่งสถิตของผีसाงเทวดา ดังปรากฏในเรื่อง *พื้นความหลัง* ว่า

ต้นไม้ใหญ่ต้นใด ซึ่งเห็นลาดเลาว่าชอบมาพากล ว่าจะเป็ต้นไม้มี่ผีसाงเทวดาสร้างวิมานอยู่บนนั้น เมื่อเดินผ่านไปมีใบไม้ร่วงหรืออะไรหล่นลงมาเฉพาหน้า ก็นึกว่าผีसाงเทวดาบนต้นไม้ นั้นบอกหวยให้ต้องหยิบใบไม้ขึ้นมาพิจารณา ดูว่าจะมีลวดลายอะไรเป็นเค้าตัวหวยบ้างหรือไม่ ถ้าดูไปให้นาน ๆ ด้วยอำนาจความนึก อาจเห็นเป็นตัว ก ข อยู่บนใบไม้ นั้นก็ได้แล้ว ก็เอาตัวหวย ก ข ที่นี้เห็นไปแทงหวยก็เผอิญถูก ตนก็นำดอกไม้รูปเทียนพร้อมทั้งผ้าแดง ผ้าสีชมพูและเครื่องสังเวไปเช่นไหว้...ถ้าคนที่ไปขอหวยที่ต้นไม้ นั้นบ้าง เมื่อมีคนได้หวยมามาก...คราวนี้ต้นไม้ใหญ่ต้นนั้น ก็กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีคนไปขอหวยบูชากันมาก

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๑๗)

นอกจากจะเชื่อว่าผีसाงเทวดาสิงอยู่ในต้นไม้แล้วนั้น ยังเชื่อว่าในที่อื่น ๆ ก็มีเช่น หินผาชะง่อนเขา จอมปลวก หลุมฝังศพ เป็นต้น เมื่อชาวบ้านได้รับสิ่งที่ต้องการโดยสมประสงค์แล้ว ก็จะต้องนำสิ่งต่าง ๆ ไปแก้บนกับผีसाงเทวดานั้นตามเงื่อนไขที่ตนเองได้กล่าวเอาไว้เช่นการนำสิ่งของต่าง ๆ ไปกราบไหว้บูชา หรือ แก้บนด้วยการถวายละครเป็นต้น

เนื่องจากคนไทยมีความเชื่อเรื่องผีเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว เมื่อเกิดเป็นโรคอะไรขึ้นก็จะเชื่อว่เกิดจากผีเป็นผู้กระทำเพราะในสมัยนั้นความเจริญทางการแพทย์ยังไม่เจริญก้าวหน้า ชาวบ้านไม่สามารถอธิบายได้ว่าความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเกิดจากอะไร จึงหาคำตอบให้กับตนเองว่าผีเป็น

ผู้กระทำได้ที่ท่านกล่าวว่า “ใครจะปฏิเสธว่าไม่เชื่อเรื่องเคราะห์กรรม ไม่เชื่อผีสิงเทวดาเป็นเหตุ แม้ไม่เคยเห็นตัวแต่ก็ต้องกลัว ก็เพราะสามารถเอาผีสิงเทวดา ไปเปรียบเทียบกับสิ่งซึ่งตนเคยเห็น ได้ แต่ตัวเชื่อโรค ไม่เคยเคยรู้ว่ามันมีและไม่เคยเห็นตัวจริงตามสมมติ ไม่มีเปรียบเทียบได้ความกลัวในสิ่งนั้นจึงไม่มี” (พินความหลังเล่ม๑:๑๔๗) ต้องใช้วิธีเช่นพหุสัญญาและทำวิธีต่าง ๆ เพื่อขับไล่ให้ผีออกไป หรือ เมื่อเกิดเป็นไข้หนักต้องทำวิธีเสียกบาลหมายถึง “ขุนภาคกลัวไปเสียให้แก่ผีทางสามแพร่ง”(เสฐียรโกเศศ, ๒๕๐๘:๗๖) และบางครั้งเมื่อมีผู้ใดป่วยก็นำไปให้พระท่านรดน้ำมนต์ให้ ด้วยเชื่อว่าผีกระทำ ด้วยเหตุนี้คนจึงต้องคิดหาเครื่องป้องกันภัยจากผีร้ายต่าง ๆ ดังที่กล่าวในเรื่องความเชื่อเรื่องเครื่องรางของ เรื่อง **พินความหลัง** ช่วยให้ผู้อ่านได้รู้ความคิดความเชื่อพื้นฐานของคนไทยในอดีตทั้งความเชื่อเรื่องมงคล ความเชื่อไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้แต่ในปัจจุบันนี้ความเชื่อเหล่านี้ก็ยังมีอยู่ในความคิดของคนบางกลุ่มในปัจจุบัน แต่น้อยลงกว่าในอดีต เนื่องจากปัจจุบันวิทยาการต่าง ๆ ก้าวหน้ามากขึ้น และคนมักจะคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้นจึงทำให้ความเชื่อเป็นเรื่องส่วนบุคคลที่แตกต่างกันออกไป

จากการศึกษาเรื่อง **พินความหลัง** ในด้านความรู้เกี่ยวกับความเชื่อสะท้อนให้เห็นได้ว่าความเชื่อด้านต่าง ๆ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องมงคลที่ถือว่าศิระเป็นของสูง จะให้สิ่งที่อยู่ต่ำกว่าหรือให้มือหรือฝ่ามือของผู้หญิงมาสัมผัสศิระของตนเป็นอันตราย การตั้งชื่อที่เป็นมงคลกับชีวิตของตน ความเชื่อเรื่องมงคลของชาวจีนที่ถือว่าไฟเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นมงคล นอกจากนี้ยังให้ความรู้ด้านความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ การทำเสน่ห์ยาแฝด เครื่องรางของขลัง ความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติ มีอยู่ในนิสัยของคนไทยตั้งแต่ในอดีต แม้ว่าในปัจจุบันนี้ก็ยังมีความเชื่อเหล่านี้หลงเหลืออยู่ในกลุ่มคนบางกลุ่มในปัจจุบัน แต่น้อยลงกว่าในอดีต เนื่องจากวิทยาการต่าง ๆ เจริญก้าวหน้ามากขึ้น และใช้วิทยาศาสตร์ในการอธิบายสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติได้ ซึ่งความรู้เกี่ยวกับความเชื่อเหล่านี้ เสฐียรโกเศศได้ถ่ายทอดจากประสบการณ์ที่ท่านพบเห็น หรือเคยประสบมาตั้งแต่ในวัยเด็ก ประกอบกับการรับฟังคำบอกเล่าจากผู้ใหญ่ หรือภรรยาของท่าน ช่วยให้เรื่อง **พินความหลัง** เป็นเครื่องบันทึกความรู้เกี่ยวกับความเชื่อพื้นฐานส่วนหนึ่งของคนไทยได้เป็นอย่างดี

๒.๑.๗ ความรู้เกี่ยวกับประเพณี

เสฐียรโกเศศกล่าวถึงเหตุผลที่ท่านให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีในเรื่อง **พินความหลัง** ไว้ว่า

ข้าพเจ้าเล่าเรื่องประเพณีเกิด-แต่งงาน-ตาย ส่วนปลีกย่อยไว้ในที่นี้ ก็เลือกเอาแต่ที่ยังไม่มีกล่าวอยู่ในหนังสือชุด **ประเพณีไทย** ที่แต่งไว้แล้ว เท่ากับเป็นบันทึกเพิ่มเติมเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่อท้ายของหนังสือเหล่านั้น ซึ่งแต่งแล้วก็ล่วงเลยมาเป็นเวลานาน แต่ยังไม่มีช่องทางจะแต่งแก้ไขเพิ่มเติมได้ก็ด้วยเหตุผลประการฉะนี้

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๘๑)

นอกจากท่านจะกล่าวถึงประเพณีการเกิด การตาย การแต่งงาน ของไทยแล้ว ท่านยังให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจีนทั้งประเพณีการตาย และประเพณีในเทศกาลตรุษจีนที่โดยถ่ายทอดจากประสบการณ์ตรงของท่านได้เป็นอย่างดี เนื่องจากท่านเป็นคนไทยเชื้อสายจีน

ประเพณีในที่นี้แบ่งได้เป็น ๔ ลักษณะคือ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ประเพณีเกี่ยวกับการตาย ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน และประเพณีในเทศกาลตรุษจีนดังนี้

๒.๑.๗.๑ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด

เสฐียรโกเศศได้บันทึกเรื่องเกี่ยวกับการเกิดจากประสบการณ์ตรงของท่าน ที่เคยเห็นมารดาของท่านคลอดน้องแล้วต้องอยู่ไฟว่า

จำได้ว่ามารดา เมื่อคลอดบุตรซึ่งเป็นน้อง ๆ ยังต้องมีวงด้ายสายสิญจน์รอบปริมณฑลห้องอยู่ไฟ และมียันต์ซึ่งข้าพเจ้าทราบภายหลัง ว่าเรียกยันต์ตรีนิสิงเห แขนวน้อยไว้ทั้งสี่ทิศ ต่อมาเมื่อผู้ประกาศขายยาคลอดลูกง่าย ว่าเป็นยาผีบอก และแจกยันต์เป็นรูปทำวเวสสุวรรณด้วย สำหรับแขวนไว้เหนืออุเปลทารก เพื่อป้องกันผีกระสือหรือผีอื่น ๆ ไม่ให้เข้ามา ถ้ามันลอบเข้ามาได้ ก็ไม่ต้องกลัว เพราะทำวเวสสุวรรณเป็นนายผี และคนก็เป็นพาหนะสำหรับท่านขึ้นไปไหนมาไหนด้วย ท่านยอมไม่ดูดาบให้พวกผีเหล่านั้นเข้ามาทำอันตรายทารกได้ง่าย ๆ โดยเฉพาะผีหละ ผีสะพัน ซึ่งที่แท้เป็นแต่ชื่อโรคตามธรรมดาอันเกิดแก่ทารกเท่านั้น แต่คนสมัยก่อนถือว่าผีกระทำ

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๖๖)

จากการบรรยายของท่าน ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้บางส่วนเกี่ยวกับการเกิด และได้รับความรู้เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการป้องกันอันตรายทางจากผีต่าง ๆ โดยการแขวนยันต์ตรีนิสิงเห และยันต์ทำเวสสุวรรณอีกด้วย

นอกจากนี้ ท่านยังกล่าวถึงสิ่งของที่นำมาเยี่ยมคนคลอดลูกในอดีตและปัจจุบันว่า

ตามประเพณีไทย เมื่อมาเยี่ยมคนคลอดลูก ใช้สิ่งอะไรติดตัวมาฝาก ข้าพเจ้าตอบว่า ถ้าเป็นสมัยก่อน ชาวบ้านที่เขามาเยี่ยมกันมักมีขมิ้นดินสอพอง กล้วยหักมุ้งและปลาแห้งเป็นต้น ติดมือมาเยี่ยมด้วย ขมิ้นดินสอพองจะได้อาหารตัวแก้มดแก้มคัน ของนอกนั้นใช้เป็นอาหารสำหรับกินระหว่างคลอดลูกขณะอยู่ไฟ ด้วยถือเป็นเรื่องไม่มงคลแก่คนคลอดลูก ถ้าเป็นสมัยนี้ก็ไม่ต้องแก้ประเพณีเปลี่ยนเป็นให้ผลไม้หรืออะไรอื่น ๆ ที่จะใช้ประโยชน์ได้เช่น ถูมือ ถูเท้าไหมพรม สำหรับทารก หรืออะไรอื่น ๆ ที่เห็นว่าเหมาะก็ได้ เพราะไม่ได้คลอดที่บ้านและไม่ได้อยู่ไฟเหมือนเมื่อก่อน...

สิ่งที่นำไปเยี่ยมคนไข้ ซึ่งใช้กันอยู่แพร่หลายในปัจจุบันคือ กระเช้าดอกไม้งาม ๆ คนคลอดลูกนอนอยู่ที่โรงพยาบาล ก็จัดได้ว่าเป็นคนไข้เหมือนกัน เมื่อมีคนชั้นสูงทำเป็นตัวอย่างขึ้นก่อนคนอื่นตามด้วยเห็นดี ก็เกิดเป็นแฟชั่นหรือความนิยมกันรวดเร็วขึ้น เมื่อมีผู้เห็นดีตามมาก จนเวลาล่วงมาโดยลำดับ ก็ยังนิยมกันอยู่

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๖๗)

เรื่อง **พื้นความหลัง** ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับความเชื่อในประเพณีการเกิด และได้รับความรู้เกี่ยวกับของฝากที่นำไปเยี่ยมคนคลอดลูกในอดีตที่แตกต่างไปจากในปัจจุบัน นับได้ว่าเป็นแหล่งศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเพณีการเกิด ที่นอกเหนือไปจากที่มีกล่าวไว้ในหนังสือชุด **ประเพณีไทย** ได้เป็นอย่างดี

๒.๑.๗.๒ ประเพณีการทำศพ

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงขั้นตอนพิธีการทำศพ ทั้งของคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีน อีกทั้งกล่าวถึงการทำศพของคนมีฐานะและคนธรรมดาสามัญทั่วไป ช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับประเพณีการตายเพิ่มเติมจากหนังสือชุด **ประเพณีไทย**

เสวียวกุเศศได้ให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนประเพณีการทำศพของจีน โดยถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์โดยตรงที่ท่านได้เคยเห็นเมื่อครั้งอาหญิงของท่านเสียชีวิต เริ่มตั้งแต่การแต่งตัวศพ “มีการแต่งตัวศพด้วยเครื่องแต่งตัวอย่างชั้นงิ้ว “ฮูหยิน” คือ “คุณหญิง” เมียขุนนางจีน” (พื้นความหลังเล่ม๑:๕๓) และเมื่อแต่งตัวศพเสร็จแล้ว ก็นำถุงผ้าแพรบรรจุเหรียญบาทมาคล้องคอศพ แล้วยกศพลงหีบจำปา และตั้งศพไว้ยังที่จัดไว้ มีการตั้งเครื่องเช่นบูชาศพ และจัดเลี้ยงโต๊ะจีนแก่ผู้มาเคารพศพทุกวันสามเวลา เมื่อจัดงานศพเรียบร้อยแล้วก็นำศพไปฝังยังฮวงซุ้ยที่เตรียมไว้

การจัดงานศพของคนไทย ถ้าเป็นผู้มีฐานะในบริเวณที่ตั้งศพจะประดับด้วยเครื่องตั้งต่าง ๆ คือตุ๊กตาตัวเล็ก ๆ เป็นรูปละครตั้งอยู่ในตู้กระจก ปักฉัตรธงและจามรสลับกันโดยรอบบริเวณที่ตั้งศพ แล้ว “ยังมีงานมหรสพเช่น โขน หนัง และจุดดอกไม้ไฟด้วย เพื่อให้มีคนมางานมาก ๆ มิฉะนั้นก็จะเจียบเหงาเหมือนอย่างงานศพคนจนคนอนาถา” (พื้นความหลังเล่ม๑:๕๖) และมีการทอดผ้ามหาบังสุกุล ก่อนที่จะจุดเพลิงศพเพื่อเผาหลอกจะมีโขนหน้าไฟออกมาแสดง ถ้าเป็นคนธรรมดาสามัญแม้ไม่มีเงินก็พยายามที่จะจัดหามหรสพอย่างใดอย่างหนึ่งมาแสดง “ เพื่อจะได้มีหน้ามีตา หรือไม่น้อยหน้าคนอื่นเขา แม้จะมีแต่ภาพยนตร์ฉายให้ดูก็ยังดี ตลอดจนมีที่นั่งทาน เขาเหรียญเพื่องยึดในลูกมะนาว โยนให้แย่งกันเป็นอย่างที่ลูกกอล์ฟทุกซในงานพระเมรุ” (พื้นความหลังเล่ม๑:๕๖) แต่ต่อมากการแสดงมหรสพในงานศพไม่ค่อยมีแสดงเป็นประเพณีแล้ว เนื่องจาก “เกิดมีขึ้นภายหลังงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระปิยมหาราช ด้วยมีพระราชประสงค์สั่งไว้ไม่ให้มีมหรสพกันครีครั้ง ในงานพระบรมศพของพระองค์” (พื้นความหลังเล่ม๑:๕๘)

ถ้าเป็นผู้สูงศักดิ์เจ้าพระยาชั้นเสนาบดีและราชาคณะจะบรรจุศพในโกศไม้สิบสอง แต่ถ้าเป็นคนธรรมดาแต่ก่อนทั่วไป “ที่ใส่ศพมักทำเป็นหีบศพปากผายอย่างนี้เรียกว่า โลง...ถ้าปากไม่ผาย เรียกว่าหีบศพอย่างที่ใช้กันในปัจจุบันนี้” (พื้นความหลังเล่ม๑:๖๖๘) การเผาศพในอดีตยังไม่มีเมรุเผาศพเช่นในปัจจุบัน การเผาศพจะต้องนำศพไปเผาในที่ซึ่งเตรียมไว้ในป่าช้า เมื่อจะเผาศพก็ต้องเทศ เพื่อเอาสิ่งของต่าง ๆ ที่อยู่ในโลงออกมาก่อน และแหวกกันโลงศพ เพื่อให้ไฟเผาไหม้ศพได้ทั่วถึงเนื่องจากเชิงตะกอนเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เมื่อเทศเสร็จแล้วก็ยกศพลงกลับเข้าโลง โดยคว่ำหน้าศพลง เพื่อให้ไฟเผาไหม้ช่วงท้องก่อนส่วนอื่น เพราะมีเครื่องในอยู่มาก เป็นส่วนที่เผาไหม้ได้ยากที่สุด แต่ในปัจจุบันนี้การเทศก่อนเผาไม่ค่อยมีทำแล้ว เพราะมีเมรุสำหรับเผาศพสามารถเอาหีบศพเข้าเผาได้ทั้งหีบ

๒.๑.๗.๓ ประเพณีการแต่งงาน

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงเรื่องประเพณีการแต่งงาน ในเรื่อง **พื้นความหลัง** ว่า

ส่วนเรื่อง **ประเพณีแต่งงานของชาวไทย** นับตั้งแต่ได้แต่งงานมาจนบัดนี้ (พ.ศ.๒๕๐๘) ก็มีอะไรอยู่ ๒-๓ อย่าง ซึ่งเป็นสิ่งปลุกย่อยเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อภายหลัง จึงจะบันทึกเอาไว้ในตอนนี้เสียด้วย

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๗๖)

และท่านได้ให้ความรู้เกี่ยวกับพวงมาลัยที่ใช้คล้องคอคู่บ่าวสาวไว้ว่า

ในชั้นแรกพวงมาลัยที่กล่าวนี้ ก็มีกำหนดสั้นยาวเท่ากัน ต่อมาพวงมาลัยกลายเป็นยาวพวงหนึ่งสั้นพวงหนึ่ง พวงที่ยาวกว่าใช้คล้องคอเจ้าบ่าว ส่วนพวงที่สั้นกว่าใช้คล้องคอเจ้าสาว .....ต่อมาก็เกิดมีพวงมาลัยคล้องคอคู่บ่าวสาว มีขนาดสั้นยาวเท่ากันแต่แถบริบบิ้นสีต่างกัน คือ ใช้สีตามวันเกิดของคุณสมรสเป็นเครื่องกำหนดให้ทราบว่า พวงไหนเป็นของใครเป็นเฉพาะ พวงมาลัยทั้งสามลักษณะดังกล่าวมานี้ ยังคงมีใช้กันอยู่ในปัจจุบัน แต่อย่างแรก คือมีขนาดสั้นยาวทั้งสองพวงและไม่มีกำหนดสีริบบิ้นตามวันเกิด มีแพร่หลายมากกว่าอย่าง ๑ และ ๓ ซึ่งนาน ๆ จะพบสักรายหนึ่ง

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๗๖)

และกล่าวถึงขั้นตอนในพิธีแต่งงาน เมื่อเริ่มพิธีแต่งงานจะเชิญประธานในพิธีเป็นประธานในพิธีสวมมงคล มีขั้นตอนอยู่ ๒ ลักษณะคือ

เมื่อแขกผู้มีเกียรติผู้หนึ่ง ถูกหรือได้รับอุปโลกน์ เชิญให้เป็นประธานในพิธีสวมมงคลแก่คู่บ่าวสาวได้ แต่กลางรายกลางแห่งก่อนคู่บ่าวสาวจะขึ้นนั่งบนเตียง ต้องจุดธูปเทียนบูชาและกราบพระพุทธรูปเสียก่อน

ถ้าเป็นเช่นนี้ประธานซึ่งเข้าไปประกอบพิธี ก็ไม่มีหน้าที่เข้าไปนมัสการที่แทนบูชา

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๗๖)

เมื่อประธานในพิธีจะคล้องพวงมาลัยและสวมมงกุฎแผดให้กับบ่าวสาว ขั้นตอนต่อไปคือ การหลั่งน้ำพระพุทธรนต์ เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงขั้นตอนการหลั่งน้ำพระพุทธรนต์ไว้ว่า

พิธีตอนนี้เคยทำกันเป็น ๒ อย่างคือ หลั่งน้ำแล้วเจิมดังกล่าวข้างต้น

อย่างหนึ่ง แต่อย่างหลังเมื่อก่อนนี้มีมากมาย แต่ภายหลังกลับกันอย่างแรก คือหลั่งน้ำแล้วเจิม มีขั้นตอนมากกว่าอย่างซึ่งเจิมแล้วหลั่งน้ำพระพุทธรนต์ที่กล่าวนี้

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๗๗)

และได้กล่าววิจารณ์เรื่องการเจิมไว้ว่า

ถ้าผู้เป็นประธานในพิธี จะต้องเจิมที่หน้าผากเจ้าสาว ก็หาที่ว่างเจิมไม่ได้ง่ายนอกจากจะแหวกผมให้มีช่องว่างพอ จึงจะเจิมได้สะดวก แต่ถ้าทำเช่นนั้นผมที่เขาทำรูปทรงไว้ดี ๆ แล้ว ก็จะเสียรูปไปไม่สวย ถ้าเขาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญกว่าเรื่องเจิม ข้าพเจ้าก็เห็นว่าไม่ต้องเจิมจะดีกว่า ลางที่แบ่งกระแจะที่เจ้าหน้าที่ยื่นมาให้เอานิ้วจุ่ม เพื่อให้ติดแป้งพอจะไปเจิมหน้าผากคู่บ่าวสาวให้เห็นเด่นก็ใส่น้ำเสียจนเหลว จิ้มเท่าใดก็ติดปลายนิ้วมาแต่บาง ๆ ไม่พอแก่ความต้องการ ลางที่แบ่งกระแจะที่ในโก มีลักษณะแห้งหมาดเกาะตัวกันแน่นเพราะใส่น้ำน้อยไป หรือไม่ก็เป็นของเก่าค้างมาแต่คราวก่อน เมื่อนำเอามาใช้โดยผู้จัดสะเพราะไม่ได้หยอดน้ำเพิ่มเติมลงไปบ้าง เจ้าแบ่งกระแจะก็รืดตัวแข็งเป็นก้อน ๆ ผู้ที่มีหน้าที่ทำพิธีเจิมต้องเอาปลายนิ้วขยี้แบ่งสักครู่ใหญ่ พอให้แป้งที่เกาะกันอยู่คลายตัว จึงจะติดปลายนิ้วขึ้นมาได้บ้าง ขณะที่ผู้เป็นประธานกำลังเอานิ้วบีแป้งในโก คนอื่นที่ยืนอยู่อาจเข้าใจว่า ที่ทำเช่นนั้นเห็นจะกำลังเสกแบ่งกระแจะ และอาจว่าคาถาอะไรด้วยก็ได้เพราะเราถนัดเสกเป่า อะไร ๆ ก็

ต้องว่าคาถาบริกรรมคาถา แม้เมื่อจะสวมมงกุฎ ลางท่านที่เป็นผู้สวม
ท่านว่าคาถาเสกก็เคยมี

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๗๘)

นอกจากนี้ยังบรรยายถึง ในสมัยก่อนเมื่อมีการลั่นน้ำพระพุทธรูปขึ้นใหม่ ๆ “แขกที่เข้าไป
ไปลั่นน้ำอำนวยการมักเป็นแขกผู้ชายเข้าไปรดน้ำก่อน ด้วยเป็นข้างทำหน้าที่ แขกผู้หญิงต้องเป็น
ข้างทำหลัง ต้องรองจนกว่าหมดผู้ชายแล้ว จึงจะตามเป็นแถวเข้าไปได้ จะมีกเว้นก็แต่ชั้นเจ้า
และชั้นนาย มาภายหลังก็มีคนทั้งสองเพศเข้าแถวสลับกันบ้าง ไม่แยกเป็นผู้หญิงและผู้ชาย” (พื้น
ความหลังเล่ม๑:๑๗๘) สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมไทยได้เป็นอย่างดี ที่ให้ความสำคัญกับผู้ชาย
มากกว่าผู้หญิงด้วยแต่ก่อนถือกันว่าผู้ชายเป็นข้างทำหน้าที่ ผู้หญิงเป็นเพียงข้างทำหลัง ผู้หญิงจะ
ได้รับการยกเว้นให้เข้าไปรดน้ำได้ก่อนก็จำกัดอยู่ในหมู่เจ้านายเท่านั้น

เมื่อเสร็จพิธีรดน้ำแล้ว ในตอนเย็นจะจัดพิธีฉลองแต่งงานให้กับคู่บ่าวสาว เพื่อให้เพื่อนฝูงที่
ไปร่วมงานได้สนุกสนานกัน “ลางรายเมื่อเลี้ยงกัน ก็มีคู่สมรสทำพิธีตัดขนมแต่งงานตามแบบฝรั่ง
นำมาแจกให้แขกด้วยทุกโต๊ะ” (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๘๐) แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้นประเพณีการ
แต่งงานของไทยเริ่มมีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมตะวันตก

นอกจากเสฐียรโกเศศจะให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแต่งงานโดยทั่วไปแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า
ท่านได้ทดลองเปลี่ยนแปลงรายละเอียดปลีกย่อยในประเพณีแต่งงานบางอย่างเช่น เมื่อเข้าไปรด
น้ำสังข์ก็เข้าไปรดน้ำพร้อมกับภรรยาเพื่อย่นระยะเวลา แทนที่จะเข้าแถวรดน้ำทีละคน หรือเมื่อท่าน
เป็นประธานในพิธีแต่งงาน ท่านไม่ได้สวมพวงมาลัยให้แก่คู่บ่าวสาวก่อนที่จะรดน้ำสังข์ แต่กลับ
คล้องพวงมาลัยให้แก่คู่บ่าวสาวเมื่อเสร็จพิธีรดน้ำ เพื่อให้แขกทั่วไปสังเกตเห็นได้ทันทีว่าเป็น
พระเอกนางเอกของงาน และเมื่อท่านได้มีโอกาสไปร่วมงานแต่งงานของหลานชาย เมื่อถึงตอนตัก
บาตรท่านก็ให้คู่บ่าวสาวสลับมือกันจับทัพพีให้อยู่ตอนบน เพื่อไม่ให้ใครเป็นใหญ่เป็นรองกว่าใคร
แต่ยังคงให้ผู้ชายจับก่อนเพราะสังคมไทยถือว่าผู้ชายเป็นข้างทำหน้าที่ เป็นต้น แต่จะเห็นได้ว่าการ
เปลี่ยนแปลงขั้นตอนบางอย่างที่ท่านทำนั้น จะเห็นว่าเป็นเพียงรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น ไม่
กระทบต่อประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม

๒.๑.๗.๔ ประเพณีในเทศกาลตรุษจีน

“ตรุษจีนและสารทกลางปี “ซิดง่วยปั่ว” แปลว่ากลางเดือน ๗ มีงานเช่นไหว้อย่างใหญ่” (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๒๐) ในการทำพิธีเซ่นไหว้ตามประเพณีจีน จะเซ่นไหว้ด้วยขนมเทียนขนมเซ่งและอาหารต่าง ๆ ถ้ามีกับข้าวของกินที่ใช้ไหว้เจ้าเหลือ ก็นำไปเทรวมกันในหม้อเดียวกัน และอุ่นให้ร้อนเป็นการถนอมอาหารเพื่อรับประทานได้นาน ๆ เรียกว่า แกงจับใจ

ในวันตรุษจีนนอกจากจะมีการเซ่นไหว้เจ้าแล้วนั้น ในรุ่งเช้าของวันตรุษจีนจะมีการจุดประทัดอย่างสนั่นหวั่นไหวเพื่อต้อนรับวันปีใหม่และขับไล่สิ่งเสียดังวิญญาณปีเก่าให้หมดไป และนอกจากนี้ในวันตรุษจีนยังมีการแสดงสิงโตตรุษจีน “เป็นสิงโตตัวเล็ก เด็กจีนเป็นผู้เดินผู้เชิดมีมากพวกด้วยกัน ไปเชิดไปเต้นที่หน้าบ้านหน้าร้านชาวจีนซึ่งเขาจุดประทัดต้อนรับ เต้นถวายเจ้าอยู่สักครู่ เมื่อเจ้าของบ้านหรือร้านให้เงินเป็นรางวัลแก่เด็กพวกสิงโต” (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๒๓) สมัยนั้นการแสดงสิงโตตรุษจีนเป็นสิงโตจีนขาวแต่จิว แต่ต่อมาเกิดมีสิงโตจีนขาววางตุ้ง ผู้แสดงเป็นผู้ใหญ่ล้วน มีการแข่งขันกันเล่นสิงโตมากขึ้น เกิดการทะเลาะวิวาท จึงถูกห้ามแสดง ถ้าต้องการเล่นในเทศกาลต้องขออนุญาต

ในเทศกาลตรุษจีน ชาวจีนจะปิดร้านไม่ขายของใด ๆ ทั้งสิ้น เนื่องจากชาวจีนถือว่าเทศกาลตรุษจีนเป็นวันหยุดพักผ่อนและมีการเล่นสนุกสนานรื่นเริง ร้านที่เปิดในเทศกาลตรุษจีนมีแต่ร้านที่ตั้งขึ้นเพื่อเล่นการพนันเท่านั้น ท่านได้กล่าวถึงความแตกต่างในวันตรุษจีนระหว่างอดีตและปัจจุบันในช่วงชีวิตของผู้เขียนไว้ว่า

บรรดาห้างร้านขายของชาวจีนปิดหมดต้องการจะซื้ออะไรอย่างที ชาวจีนขาย เป็นหาซื้อตามร้านไม่มีใครได้ ผิดกับในปัจจุบัน ซึ่งยังมีร้านชาวจีนเปิดขายของอยู่บ้างในวันตรุษจีน แต่ในสมัยนั้นตรุษจีนวันแรกเป็นหาซื้ออะไรไม่ได้ทีเดียว เพราะร้านทุกร้านปิดกันหมด ต่อรุ่งขึ้นตรุษจีนวันที่สอง ที่สาม จึงจะมีเปิดร้านกันบ้างประปรายและมากขึ้นโดยลำดับ

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๒๔)

ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าเรื่อง **พื้นความหลัง** ช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับประเพณีเหล่านี้เพิ่มเติม นอกเหนือไปจากความรู้เกี่ยวกับประเพณีที่ท่านเคยกล่าวไว้แล้วใน **ชุดประเพณีไทย** ทั้งประเพณีการเกิดได้แก่ความเชื่อในประเพณีการเกิด ของฝากที่นำไปเยี่ยม

คนใช้ ในอดีตจะให้ของกินที่เป็นประโยชน์ระหว่างอยู่ไฟ และพัฒนามาเป็นให้สิ่งของแก่ทารก หรือดอกไม้แทน ความรู้เกี่ยวกับประเพณีการทำศพทั้งของคนไทยและคนจีน ขั้นตอนการทำศพของคนจีน การประดับสถานที่ตั้งศพของไทย การเทศน์ ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแต่งงาน ขั้นตอนการประกอบพิธีแต่งงาน มีการวิจารณ์ แสดงความคิดเห็น และปรับเปลี่ยนรายละเอียดปลีกย่อยในพิธีนั้น อีกทั้งยังให้ความรู้เกี่ยวกับเทศกาลตรุษจีน โดยกล่าวถึงอาหาร มหรสพ การละเล่นรื่นเริงในเทศกาลตรุษจีน จากการศึกษาความรู้ด้านประเพณีจะเห็นได้ว่า เสฐียรโกเศศให้ความรู้ทั้งไทยและจีน เนื่องจากท่านเป็นคนไทยเชื้อสายจีน ทำให้มีโอกาสได้เห็นประเพณีทั้งไทยและจีน นับได้ว่าเรื่อง **พื้นความหลัง** ช่วยบันทึกความรู้เกี่ยวกับประเพณีการเกิด การตาย การแต่งงานให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

๒.๑.๘ ความรู้เกี่ยวกับภาษา

เสฐียรโกเศศเป็นผู้หนึ่งที่สนใจในด้านภาษาอย่างมาก ดังที่นวรรณ พันธุเมธา (๒๕๓๑: ๗๘-๑๐๐) ได้กล่าวถึงผลงานทางด้านภาษาของเสฐียรโกเศศในบทความเรื่องศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนกับการศึกษาด้านภาษา สรุปความได้ดังนี้

ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน มีผลงานด้านภาษาเป็นจำนวนมาก ท่านได้เขียนเผยแพร่ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับภาษาอย่างกว้างขวางได้แก่ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาษาโดยทั่วไป ภาษาไทยถิ่น ที่มาของคำ และความรู้เกี่ยวกับการสร้างคำในภาษาไทย ผลงานที่สำคัญด้านภาษาได้แก่ หนังสืออนุรุกติศาสตร์เป็นหนังสือที่ให้ความรู้ด้านภาษาที่สำคัญเล่มหนึ่งของไทย เป็นต้น นอกจากนี้ท่านยังมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการจัดทำพจนานุกรมและงานบัญญัติศัพท์วิชาการต่าง ๆ

จากการศึกษาเรื่อง **พื้นความหลัง** ผู้วิจัยพบว่า เสฐียรโกเศศได้ให้ความรู้ด้านภาษาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาษา ที่มาของคำ และศัพท์บัญญัติดังต่อไปนี้

๒.๑.๘.๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาษา

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงธรรมชาติของภาษาว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ที่ภาษาเปลี่ยนไปก็เป็นธรรมดา เพราะความเป็นไปของภาษาเป็นทำนองเดียวกับเรื่องของคน ด้วยภาษาเป็นวัฒนธรรม คือสิ่งที่คนสร้าง จึงย่อมมีชีวิตโดยปริยาย จะหนีกฎธรรมดาไปไม่ได้

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒)

และภาษาสามารถเปลี่ยนแปลงความหมายให้กว้างขึ้นหรือแคบลงได้ดังที่ท่านอธิบายไว้
ว่า

การนับวันเดือนปีอย่างจันทรคติ แม้จะเปลี่ยนเป็นใช้สุริยคติแล้วก็ดี แต่ทางพุทธศาสนา และในหมู่พวกรชาชาวบ้าน ยังใช้กันอยู่ จะเลิกเสียทีเดียวไม่ได้ ด้วยเป็นความจำเป็นของชาวบ้านเกี่ยวกับพิธีทางศาสนา และเคยได้ยินพระบอกรัศมีเมื่อเริ่มต้นเทศน์ มีคำว่าดิถีอยู่เสมอ เช่นดิถีขึ้น ๕ คำแปลว่าวันตามจันทรคติ เมื่อทางราชการเปลี่ยนการนับวันเดือนปีอย่างสุริยคติ และขึ้นปีใหม่ในวันที่ 1 มกราคม เคยมีลางท่านใช้ว่า "ดิถีขึ้นปีใหม่" อยู่บ่อยๆ นี่แสดงว่า คำดิถีเคลื่อนที่จากความเดิม มาเป็นความหมายแปลว่าวารหรือวันทั่วๆ ไป ทั้งอย่างจันทรคติและสุริยคติ

(พื้นความหลังเล่ม๑:๗)

เสฐียรโกเศศได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของภาษาไว้ว่า ภาษาสามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่เสมอ ถ้าคำใดไม่มีผู้ใช้แล้ว และเกิดมีคำใหม่เข้ามาแทนที่ คำที่เคยใช้ก็จะสูญไป เช่น คำว่า **ลางที** ปัจจุบันใช้ว่าบางที ความเปลี่ยนแปลงในการใช้ลักษณะนาม จากเดิมเคยใช้คำลักษณะนามของคำว่าแม่น้ำ และถนน แยกจากกันคือ ใช้คำลักษณะนามว่า **สาย** เมื่อกล่าวถึงแม่น้ำลำคลอง และใช้คำลักษณะนามว่า **เส้น** เมื่อกล่าวถึงถนน แต่ในปัจจุบัน เมื่อกล่าวถึงแม่น้ำลำคลอง และถนน จะใช้คำลักษณะนามคำเดียวกันคือคำว่า **สาย** นอกจากนี้ผู้ใช้ภาษาอาจได้รับอิทธิพลทางภาษาจากต่างประเทศ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางภาษาได้ การที่ท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภาษาแสดงให้เห็นความเป็นผู้ที่เข้าใจธรรมชาติของภาษาได้เป็นอย่างดี ดังที่ท่านกล่าวว่า

อ่านพบคำในเอกสารฉบับหนึ่ง จดไว้ในที่แห่งหนึ่งว่า "เด็กเล็กมีการสอนวิชาเขียนไทยด้วย ซึ่งเป็นการยากสำหรับเด็ก"นี่เป็นภาษาไทยที่ใช้กันอยู่

ในปัจจุบัน ถ้ากล่าวว่ “ซึ่งยากแก่เด็ก” ก็ได้ ไม่จำเป็นต้องแต่งอย่างสำนวน
อังกฤษที่ว่ “which is a difficulty for children” ข้าพเจ้าเป็นคนสมัยก่อนเก่า
แต่ต้องการจะเป็นคนสมัยใหม่กับเขาด้วย สำนวนไทยอย่างนี้ อาจติดเข้าไป
ในสำนวนพูดสำนวนแต่งของข้าพเจ้าที่มากน้อยแล้วโดยไม่รู้สึกรู้ตัวก็ได้ แปลก
อะไรกับถ้อยคำในภาษาเมื่ออ่านแล้วก็เข้าใจจะเอาอะไรกันอีก เพราะภาษา
เป็นสิ่งมีชีวิตโดยปริยาย จะอยู่คงที่ไม่ได้ถ้าอยู่คงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงบ้างภาษา
ก็ตาย เพื่อไม่ให้ตายจึงต้องมีสำนวนแปลก ๆ ใหม่ ๆ เกิดขึ้น

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๕๐)

นอกจากนี้ท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับคำจากภาษาอื่นมาใช้ในภาษาไทยว่า

เรื่องอย่างนี้ไม่ใช่มีแต่เฉพาะภาษาไทย ภาษาอื่นก็มีลักษณะทำนอง
เดียวกับ เพราะฉะนั้นภาษาไทยที่เจริญงอกงามขึ้นได้ ก็เพราะได้คำจากภาษา
อื่นมาเป็นกำลังหนุนให้มีความเจริญและเราถือคำต่างประเทศเหล่านี้ เป็นคำ
ไทยโดยสมบูรณ์ ถ้าคำที่ได้นับเข้ามาเป็นของเราไม่ใช่เข้ามาทำลายคำเดิมใน
ภาษาไทย แต่มาช่วยส่งเสริมให้ความงอกงามขึ้นในภาษา

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๖๕)

การที่เสฐียรโกเศศ ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของภาษา และยอมรับภาษาอื่นมาใช้ใน
ภาษาไทย แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในด้านนิรุกติศาสตร์อย่างถ่องแท้ อีกทั้ง
ยังแสดงถึงความเป็นนักวิฒนธรรมของท่านอีกด้วย จะเห็นได้ว่าท่านเข้าใจธรรมชาติของภาษา
เนื่องจากภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ดังนั้นภาษาจึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้อยู่เสมอ

๒.๑.๘.๒ ที่มาของคำ

ความรู้เรื่องที่มาของคำต่าง ๆ นั้น เสฐียรโกเศศได้ค้นคว้าอ้างอิงพจนานุกรมภาษาต่าง ๆ
เช่น **พจนานุกรมมอญ-อังกฤษ** , **พจนานุกรมมลายู-อังกฤษ** เป็นต้น หรือบางครั้งมีการ
สอบถามผู้รู้หรือผู้ที่เป็นเจ้าของภาษา อีกทั้งใช้ความรู้ทางภาษาศาสตร์ในการตัดสินใจที่มาของคำ
ต่าง ๆ อีกด้วย ท่านจะยืนยันที่มาของคำไว้แน่นอน ก็ต่อเมื่อท่านมีหลักฐานที่ถูกต้องชัดเจนมา
ประกอบความคิดเห็น แต่ถ้าไม่แน่ใจท่านก็จะตั้งข้อสันนิษฐานไว้เพื่อให้ผู้อื่นได้ศึกษาค้นคว้าที่มา
ของคำนั้นต่อไป

เสฐียรโกเศศให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของคำต่าง ๆ ได้แก่คำว่า บุหรี่ ขนมหจีน เจ็สัว ดินสอ ป่าช้า ราตรี ย่าหย่า หมาดำ โสน คลี ตักบาตร ย่าหย่า รัก ชาตรี ดังตัวอย่างเช่น

ท่านสันนิษฐานว่า **หมาดำ** จะมีที่มาจากภาษามลายู

โดยเหตุที่เคยมีพลตำรวจในบังคับบัญชาของกัปตันเอมเป็นชาวมลายูบ้าง กระทำให้ข้าพเจ้าสงสัยว่า หมาดำ จะมาจากภาษามลายู เพราะเป็นคำสองพยางค์ (bi-syllabic words) ซึ่งเป็นลักษณะปกติของคำในภาษานั้น นี้ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเป็นคำไทยที่ได้จากภาษาชวามลายูมีเสียงสูงที่เป็นพยางค์ท้ายของคำเสมอแทบทั้งหมดเช่น บุหลัน บุหงา บุหรง ต้นหยง ตีร้ายคำ หมาดำ จะมาจากภาษามลายูก็ได้ .....จึงลองเปิดค้นดูในพจนานุกรมมลายู-อังกฤษ Blagden ก็พบคำว่า มาตา ในภาษามลายู ซึ่งตามปกติแปลว่านัยน์ตา แต่แปลเป็นอื่นได้อีกได้อีกหลายอย่าง และในความหมายเหล่านี้ มีอยู่ความหมายหนึ่ง ให้คำแปลไว้ว่า policeman คือโปลิศ จึงเชื่อได้ว่า หมาดำ เป็นคำภาษามลายู (พื้นความหลังเล่ม๑:๑๙๗)

จะเห็นได้ว่าเมื่อกล่าวถึงที่มาของคำว่า **หมาดำ** เสฐียรโกเศศจะแสดงเหตุผลประกอบข้อสันนิษฐานอย่างน่าเชื่อถือ เนื่องจากลักษณะของคำ **หมาดำ** ที่เหมือนภาษามลายู และคำไทยที่มาจากภาษาชวามลายูจะมีเสียงพยางค์ท้ายสูงเสมอ ท่านไม่เพียงแต่สันนิษฐานถึงที่มาของคำนี้เท่านั้น แต่ยังค้นคว้าคำนี้ในพจนานุกรมของภาษานั้นด้วย จึงทำให้ข้อมูลนั้น ๆ น่าเชื่อถืออย่างยิ่ง

ท่านกล่าวถึงที่มาของคำ **เจ็สัว** ว่า

คำว่าเจ็สัว เดียวนี้เรียกกันว่าเจ้าสัว ที่แรกนึกว่าจะเป็คำเพี้ยนจากคำจีน เพราะได้ยินชาวจีนเรียกว่าจ้อซัว ครั้นสอบถามชาวจีนก็บอกว่าเป็นคำไทย แต่แปลงเสียงให้แปลเป็นคำจีนได้ ครั้นเมื่อแปลแล้วก็ได้ความหมายไปเสียทางหนึ่งว่า “ นังภูเขา ” ไม่มีแนวความหมายว่าเป็นเศรษฐีหรือคนมั่งมี ส่วนคำว่าเศรษฐีในภาษาจีนใช้เป็นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่ง

ข้าพเจ้าก็นึกไม่ออก ดูเหมือนเรียกว่าบัวจ้ว หรืออะไรทำนองนั้น ส่วน
เจ้สัวนัยว่าเพี้ยนไปจากคำว่าเจ้าขริ้ว ซึ่งแปลว่าคนมั่งมี แน่หรือไม่แนก
ไม่ทราบ

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๗)

จะเห็นได้ว่าเมื่อสันนิษฐานถึงที่มาของคำ **เจ้สัว** เมื่อท่านไม่แน่ใจว่าคำนี้มีที่มาจากคำใด
แน่นอน ท่านจะตั้งเป็นข้อสันนิษฐานไว้ แต่ยังไม่ได้สรุปความคิดเห็นลงไปชัดเจน อีกทั้งจะเห็นได้ว่า
การค้นหาที่มาของคำนี้ ท่านจะสอบถามบุคคลผู้เป็นเจ้าของภาษานั้น ๆ เพื่อช่วยให้ได้ข้อมูลที่
ถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้น

ท่านกล่าวถึงที่มาของคำ **ย่าหย่า** ว่า

คำว่า ย่าหย่า ซึ่งใช้เรียกผู้หญิงจีนที่เกิดที่เมืองมลายูและสิงคโปร์ หรือ
อพยพมาอยู่ในเมืองเหล่านี้แต่เล็ก และแต่งงานโสดสวมเสื้อกรอมขา อย่าง
ผู้หญิงมลายูก็เรียกว่า ย่าหย่าหรือยอหย่า ที่แรกนึกว่าคำเดิมเป็นภาษามลายู
ไปได้ความรู้ว่าเป็นคำมาจาก donna ในภาษาโปรตุเกสแปลว่า แหม่มนั่นเอง
จะถูกผิดอย่างไร ยังไม่ได้สอบ

(พื้นความหลังเล่ม๒:๕๒)

จะเห็นได้ว่าเมื่อเสฐียรโกเศศให้ความรู้ถึงที่มาของคำว่า **ย่าหย่า** ที่แต่เดิมท่านเข้าใจว่า
เป็นคำภาษามลายู แต่เมื่อได้รับความรู้ว่าเป็นคำมาจากภาษาโปรตุเกสคือคำว่า donna แปลว่า
แหม่ม ท่านก็ตั้งเป็นข้อสันนิษฐานไว้ แต่เนื่องจากท่านยังไม่ได้สอบค้นว่าใช่หรือไม่ ท่านจึงยังไม่
สรุปที่มาของคำว่า **ย่าหย่า** แต่เพื่อให้ผู้อื่นได้สืบค้นกันต่อไป

ท่านกล่าวถึงที่มาของคำ **ขนมจีน** ว่า

ขนมจีนแปลว่า เส้นหมี่ที่ต้มสุกแล้ว ที่ทราบเพราะบังเอิญไปอ่านพบคำ
ขนมในพจนานุกรม มอญ-อังกฤษ ของหมอยัลลิดีย์ ให้คำแปลไว้ว่าเส้นหมี่
ต่อมาเห็นจะนานหลายปี นึกถึงคำขนมจีนขึ้นอีก แต่ไม่มีเวลาพอค้นต่อ จึงขอ
แรงเพื่อนคนหนึ่งให้ช่วยค้น ก็ได้ความว่า จีน ในภาษามอญแปลว่า ต้มหรือทำ

ให้สูก จึงตราเอาไว้ก่อนว่า ขนมจีนเป็นคำภาษามอญ ขึ้นต่อไปจะต้องสืบให้
ทราบว่ามีมอญเรียกเส้นไหมว่า ขนม หรือไม่ ...

(พื้นความหลังเล่ม๒:๕๒)

จะเห็นได้ว่า เมื่อเสฐียรโกเศศให้ความรู้ถึงที่มาของคำว่า **ขนมจีน** ท่านกล่าวถึงความหมายของคำว่า **ขนม** หมายถึง เส้นไหมที่ต้มเสร็จแล้ว เนื่องจากบังเอิญพบความหมายของคำนี้ในพจนานุกรมมอญ-อังกฤษ ของหมอยัลลิดีย์ ส่วนคำว่า **จีน** ท่านขอให้เพื่อนช่วยค้นหาความหมายในภาษามอญหมายถึง ต้มหรือทำให้สูก ท่านจึงตั้งข้อสันนิษฐานว่า **ขนมจีน** เป็นคำภาษามอญ แต่ท่านยังไม่สรุปทันทีว่าจริงหรือไม่ ต้องสอบให้แน่ชัดเสียก่อน

๒.๑.๘.๓ ศัพท์บัญญัติ

นอกจากเสฐียรโกเศศจะให้ความรู้ทั่วไปทางภาษา และที่มาของคำแล้ว ท่านยังได้ให้ความรู้เรื่องศัพท์บัญญัติ ได้แก่ วัฒนธรรม สถานี สถานธนานุเคราะห์ สถานธนานุบาล ศึกษา ศาสนาจารย์ รถยนต์ วิสาหกิจ ไบชนสินค้า ดังตัวอย่างเช่น

เมื่อกล่าวถึงคำว่า **วัฒนธรรม** ท่านได้กล่าวถึง ประวัติของคำ และกล่าวถึงผู้ที่คิดบัญญัติศัพท์คำว่าวัฒนธรรมขึ้นมาด้วยช่วยให้ทราบประวัติของศัพท์คำนี้ได้เป็นอย่างดี ดังที่กล่าวไว้ว่า

ข้าพเจ้าเคยไปฟังปาฐกถาซึ่งท่านเจ้าคุณอินทรมนตรีแสดงที่สโมสรสามัคคยาจารย์ ว่าด้วยเรื่องภูมิธรรมของไทย ซึ่งถ้าเป็นสมัยปัจจุบันนี้ก็จะต้องเรียกว่าเรื่องวัฒนธรรมไทย แต่ในสมัยนั้นท่านเจ้าคุณอินทรมนตรีใช้ว่าภูมิธรรม แต่คำนี้ไม่ติดอยู่ในภาษาไทยเป็นอย่างเดียวกับคำว่าพฤทธิธรรม ซึ่งพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงคิดขึ้นก็ไม่ติดอยู่ในภาษาเช่นเดียวกัน ภายหลังพระองค์ท่านทรงคิดคำขึ้นใหม่ว่า วัฒนธรรม ก็เป็นที่นิยมใช้กันแพร่หลายอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้

(พื้นความหลังเล่ม๒:๒๐๐)

เมื่อกล่าวถึงคำว่า **สถานธนานุเคราะห์** และ **สถานธนาสงเคราะห์** ท่านได้กล่าวถึงประวัติที่มาของคำทั้งสองคำนี้ว่า

คำว่าโรงรับจำนำ จึงมีความหมายไปในทางค่อนข้างตกต่ำ มาเมื่อราว ๒๐ ปีล่วงมานี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งยังเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ สั่งมายังราชบัณฑิตยสถาน ให้พิจารณาคำว่า “สถานธนาสงเคราะห์” ว่าถ้าใช้คำนี้ แทนคำโรงรับจำนำ ซึ่งรัฐบาลดำริจะตั้งขึ้นเป็นทางราชการเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ขาดแคลนเงิน จะถูกต้องตามหลักภาษาหรือไม่ ข้าพเจ้าจึงเสนอคำ “สถานธนาอนุเคราะห์” แปลว่าสถานเอื้อเพื่อช่วยเหลือเงินทอง แทนคำ “สถานสงเคราะห์” คำนี้จึงปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกที่กรมประชาสัมพันธ์ ภายหลังเกิดมีคำว่า “สถานธนาอนุบาล” แปลว่าสถานคอยระวังรักษาเงินทอง แทนคำโรงรับจำนำอีกคำหนึ่ง ซึ่งทางเทศบาลกรุงเทพมหานครใช้อยู่

(พื้นความหลังเล่ม๑:๕๙)

เมื่อเสฐียรโกเศศกล่าวถึงคำว่า **ไบชนสินค้า** ที่ท่านเป็นผู้บัญญัติขึ้นใช้ว่า

เราเรียกเอกสารที่กล่าวนี้โดยทับศัพท์เดิมว่า “เอนตรี” ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันดี ทั้งคนนอกคนในกรมศุลกากร ตลอดจนเจ๊กจีนซึ่งเกี่ยวข้องกับศุลกากรก็เรียกเป็นคำเดียวกัน คิดหาคำใช้เป็นคำไทยอยู่นาน ถ้ามีใครก็ไม่ทราบว่าจะใช้คำอะไรดี ภายหลังข้าพเจ้าเห็นเอกสารไบชนสุราซึ่งมีอยู่ในกฎหมายสุรา แม้วิธีดำเนินการจะไม่ตรงกันทีเดียว แต่ก็พออนุมานเอามาใช้กันได้ จึงได้ใช้คำว่า “ไบชนสินค้า” ให้ความหมายว่า Entry ในภาษาอังกฤษ คำจึงติดมาจนทุกวันนี้

(พื้นความหลังเล่ม๒:๑๙๑)

จะตัวอย่างที่ยกมานั้นจะเห็นได้ว่าเรื่อง **พื้นความหลัง** ช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบที่มาของศัพท์บัญญัติที่ท่านกล่าวถึงได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้จะเห็นได้ว่านอกจากจะให้ความรู้เรื่องศัพท์บัญญัติบางคำแล้ว เสฐียรโกเศศยังได้กล่าวถึงบุคคลผู้บัญญัติศัพท์คำนั้นอีกด้วย จึงช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับศัพท์บัญญัติ และช่วยให้ผู้อ่านทราบที่มาและประวัติของศัพท์บัญญัติคำนั้นๆ ได้ดีอีกด้วย

นอกจากเสฐียรโกเศศจะให้ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ความรู้ด้านภาษาเป็น ความรู้อีกประการหนึ่งที่เสฐียรโกเศศมีความรู้ความเชี่ยวชาญเป็นอย่างดี โดยเฉพาะความรู้ด้าน นิรุกติศาสตร์ที่เป็นที่ยอมรับในการศึกษาอ้างอิงของผู้ที่ศึกษาด้านนี้ ท่านมีความเข้าใจธรรมชาติ ของภาษาเป็นอย่างดี ยอมรับความเปลี่ยนแปลงของภาษาและยอมรับภาษาอื่นมาใช้ในภาษาไทย อีกทั้งยังให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของคำ ท่านได้ศึกษาค้นคว้าอ้างอิงที่มาของคำต่าง ๆ จาก พจนานุกรมภาษานั้นๆ เช่น มอญ มลายู อังกฤษ เป็นต้น และสอบถามผู้รู้หรือเจ้าของภาษา ทั้งยัง ใช้ความรู้ด้านนิรุกติศาสตร์เข้ามาช่วยตัดสินที่มาของคำ และถ้าคำใดที่ท่านยังไม่ทราบที่มาของคำ นั้นแน่นอน ท่านก็จะกล่าวไว้ เพื่อให้ผู้อื่นได้ศึกษาที่มาของคำนั้นต่อไป นอกจากนี้ท่านยังให้ความรู้ เกี่ยวกับศัพท์บัญญัติ ผู้อ่านจะได้ทราบประวัติของคำ ว่าคำที่บัญญัติใช้นั้นมาจากมาจากคำใดใน ภาษาต่างประเทศ และใครเป็นผู้คิดบัญญัติคำนั้นขึ้นมาใช้

๒.๑.๙ ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรม

จากการศึกษาเรื่อง **พื้นความหลัง** ผู้วิจัยพบว่าเสฐียรโกเศศได้ให้ความรู้เกี่ยวกับ วรรณกรรมด้านต่าง ๆ ทั้งความรู้เกี่ยวกับสังคมวิทยาวรรณกรรม และความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรม ท้องถิ่นเปรียบเทียบดังนี้

๒.๑.๙.๑ สังคมวิทยาวรรณกรรม

จากการศึกษาเรื่อง **พื้นความหลัง** ทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับสังคมวิทยาวรรณกรรม ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้เขียน ผลงาน และผู้อ่าน ในยุคสมัยหนึ่งได้เป็นอย่างดี ทั้งพฤติกรรมการอ่านหนังสือของคนในสังคม ปัจจุบันที่มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมการอ่าน ปัจจุบันในการผลิตหนังสือของโรงพิมพ์ และการผลิตงานเขียนของนักเขียน

หนังสือที่ได้รับความนิยมอ่านในช่วงสมัยของผู้เขียนและเหนือสมัยของท่านขึ้นไป ได้แก่ หนังสือประโลมโลก หนังสือพงศาวดารจีน นิราศ สุภาษิต และกลอนสวด

หนังสือที่ได้รับความนิยมอ่านมากที่สุดในหมู่ผู้หญิงชาวบ้านเวลานั้นคือ หนังสือประโลม โลก ดังที่ท่านได้กล่าวถึงเหตุผลที่ทำให้ผู้หญิงชาวบ้านและเด็ก ๆ นิยมเรื่องประเภทนี้ เนื่องจาก

เป็นเรื่องพิลึกพิลั่น เกี่ยวกับยักษ์มาร เหาะเหินเดินฟ้าก็ได้ มีอาวุธวิเศษและแผนกฤทธิได้ต่าง ๆ เกินกว่าความจริงหรือนอกเหนือไปจากธรรมดา เรื่องอย่างนี้เด็กขนาดเล็กลงนอยก็ชอบมาก เพราะเจ้าจินตนาการซึ่งมีอยู่ในเด็กให้เกิดอารมณ์สาแก่ใจได้รวดเร็ว ส่วนผู้ใหญ่พวกชาวบ้านยังต้องการฟังเรื่อง “เข้าพระเข้านาง” อย่างที่เคยดูละครมาแล้ว ยิ่งเป็นเรื่องเมื่อยลวงเมื่อน้อยหึ่งหวงทะเลาะกันก็ยิ่งหึ่ง ชอบฟังมาก เพราะอาจปลุกอารมณ์เห็นจินตนาการนึกว่าตนเป็นคนนั้นคนนี้ในเรื่อง ให้เลื่อนลอยไปตามกระแสจิตที่คิดเห็น เมื่อนึกเห็นแล้วก็สบายเป็นสุขใจ เหตุนี้หนังสือประเภทเรื่องประโลมโลกจึงเป็นที่ถูกใจของประชาชนโดยเฉพาะเฉพาะเด็กและผู้ใหญ่พวกชาวบ้านร้านตลาด สืบมาจนถึงปัจจุบันนี้

(พื้นความหลัง ๔:๑๔๕)

เมื่อไม่มีหนังสือประโลมโลกเล่มใหม่ออกมา ชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาอ่านหนังสือเรื่องกลอนสวด ที่มาจากปัญญาสชาดก

ส่วนผู้ชายในสมัยนั้นนิยมอ่านหนังสือนิราศโดยเฉพาะนิราศของสุนทรภู่ “เพื่อจะฟังสำนวนโวหารมากกว่าจะฟังเรื่อง เพราะเปรียบเทียบสิ่งที่ผ่านหรือได้เห็นตามระยะทางที่ไป กับเรื่องคู่รักที่ผู้แต่งต้องจากไป ทั้งที่มีตัวจริงหรือไม่มีตัวจริงว่าจะมีโวหารแก้ลำและคมคายประการไรบ้าง” (พื้นความหลังเล่ม ๑:๒๓๗)

หนังสือประเภทพงศาวดารจีนเป็นหนังสืออีกประเภทหนึ่งที่ได้รับคามนิยมในสมัยนั้น ถึงแม้ว่าราคาค่าเช่าหนังสือจะแพงก็ตามดังจะเห็นได้จากที่ท่านกล่าวว่า

ถ้าจะยืมหนังสือไปต้องวางเงินประจำค่าหนังสือก่อน จึงจะรับเอาหนังสือไปได้ คิดค่าเช่ายืมเล่มละสลึง ในกำหนดเวลาสัปดาห์หนึ่ง ซึ่งไม่เป็นค่าเช่าที่ถูกเลย นี่แสดงว่าคนนิยมอ่านเรื่องพงศาวดารจีนกันมากกว่าหนังสือเรื่องอื่น

(พื้นความหลังเล่ม ๑:๒๒๔)

ต่อมาเมื่อมีผู้แปลนวนิยายตะวันตกออกมาจำหน่าย ความนิยมอ่านพงศาวดารจีนก็ลดน้อยลง เนื่องจากโรงพิมพ์ส่วนใหญ่หันมาตีพิมพ์หนังสือนวนิยายแปลแทน ทำให้ผู้อ่านไม่สามารถจะหาหนังสือพงศาวดารจีนอ่านได้ จึงต้องเปลี่ยนไปอ่านหนังสือประเภทนวนิยายแทน จนถึงในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็มีการตีพิมพ์เรื่องพงศาวดารจีนขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพราะมีผู้นิยมอ่านมาก แต่เนื่องจากหนังสือมีราคาแพง ทำให้ยอดการจำหน่ายหนังสือไม่ตื๋นัก ต่อมาในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ ๖ มีการตีพิมพ์เรื่องประเภทพงศาวดารจีนลงในหนังสือพิมพ์รายวัน สยามราชบุรุษ คนจึงหันกลับมานิยมอ่านหนังสือประเภทนี้กันมากขึ้นทั้งผู้ชายและผู้หญิง ผู้อ่านเรียกร้องให้พิมพ์เป็นเล่มขึ้นปรากฏว่าขายดี จึงเกิดมีการแข่งขันกันแปลและตีพิมพ์เรื่องประเภทนี้มากขึ้น แต่เนื่องจากมีรูปเรื่องคล้าย ๆ กันทุกเล่ม ผู้อ่านจึงเกิดความอึดตัว ความนิยมอ่านหนังสือประเภทนี้จึงลดน้อยลง

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมกรรมการอ่านของคนทั่วไปในสังคมนั้นจะเห็นได้ว่าขึ้นอยู่กับเพศ วัย ที่มีส่วนสำคัญในการเลือกอ่านหนังสือประเภทต่าง ๆ เพศชายชอบอ่านเรื่องนิราศเพื่อฟังสำนวนโวหาร หรือเรื่องพงศาวดารจีน ผิดกับเพศหญิงและเด็กจะนิยมอ่านหนังสือประโลมโลกกันมากเพื่อ “ฟังเรื่องมากกว่าจะฟังมุ่งไปในทางคุณภาพของกลอน” (พื้นความหลังเล่ม ๑:๒๓๗) อีกทั้งผู้ผลิตหนังสือยังมีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมกรรมการอ่านของคนในสังคมอีกด้วย จะเห็นได้จาก ในช่วงระยะเวลาที่มีผู้แปลนวนิยายตะวันตกเป็นภาษาไทย ความนิยมอ่านเรื่องพงศาวดารจีนก็หมดไป เนื่องจากหาหนังสือประเภทนี้อ่านได้ยาก

นอกจากโรงพิมพ์จะมีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมในการอ่านของผู้อ่านแล้วนั้น รสนิยมของผู้อ่านก็มีส่วนในการตัดสินใจของโรงพิมพ์และผู้เขียนอีกด้วย โรงพิมพ์จะเลือกตีพิมพ์หนังสือประเภทที่ตรงกับความต้องการของคนในสังคมเป็นส่วนมาก เนื่องจากในการผลิตหนังสือโรงพิมพ์คำนึงถึงรายได้จากการขายเป็นหลัก ดังเช่นเมื่อมีผู้นิยมอ่านหนังสือประโลมโลกกันมาก โรงพิมพ์ก็จะผลิตหนังสือประเภทนี้ออกมามากกว่าหนังสือประเภทอื่น และผู้เขียนก็จะเขียนหนังสือประเภทนี้ออกมามาก ดังที่ท่านว่า

เมื่อนำเรื่อง **พระอภัยมณี** มาลงไว้ คนอ่านก็ชอบใจกันมาก อาจเดาได้ว่าน่าจะมีผู้อ่านและชอบใจหลายคนขอร้องให้ตีพิมพ์เรื่อง **พระอภัยมณี** เป็นเล่มขึ้นเพื่อจะได้เก็บรักษาไว้ และอ่านได้คราวละมาก ๆ ไม่ต้องรอคอย “มีต่อ” ซึ่งไม่ทันใจคนอ่านคนฟัง หมอสมิตจึงตีพิมพ์เป็นเล่มขึ้น คงจะปรากฏว่าขายดี ถึงตรงนั้นหมอสมิตเห็นจะเลิกออกหนังสือพิมพ์ **สยามไสมย** หันมาตีพิมพ์เรื่อง

อ่านเล่นชนิดประโลมโลกแทน

(พื้นความหลังเล่ม ๑:๒๓๗)

เมื่อมีผู้นิยมอ่านหนังสือพงศาวดารจีนมากขึ้นก็มีผู้แปลเรื่องประเภทนี้มากขึ้น ดังที่ท่าน
กล่าวว่า

ต่อมาชาวไทยนิยมอ่านเรื่องทางพงศาวดารจีนกันแพร่หลาย จึงมีผู้
แปลพงศาวดารจีนเรื่องอื่น ๆ ต่อมาโดยลำดับ

(พื้นความหลังเล่ม ๔:๑๘๔)

จะเห็นได้ว่าการศึกษาเรื่อง **พื้นความหลัง** ช่วยให้ความรู้ด้านสังคมวิทยาวัฒนธรรม
ในช่วงสมัยหนึ่งได้เป็นอย่างดี ทำให้ผู้อ่านเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียน ผู้อ่านและผู้ผลิต ที่มี
อิทธิพลต่อกันละกัน ได้อย่างสมบูรณ์

๒.๑.๙.๒ วรรณกรรมท้องถิ่นเปรียบเทียบ

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึง ความรู้เกี่ยวกับนิทานในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกัน
ได้แก่เรื่อง **พระรถเมรี สังข์ทอง พระสุธน นางมโนห์รา** "การศึกษาของท่านเป็นการศึกษา
เปรียบเทียบอย่างกว้าง ๆ ยังไม่ได้แยกแยะเปรียบเทียบเป็นตอน ๆ อย่างละเอียด แต่ก็ได้ชี้ให้เห็น
ว่า หากมีการเปรียบเทียบกันอย่างละเอียดแล้วจะพบส่วนที่ตรงกับนิทานของชาติต่าง ๆ อย่างไร
บ้าง ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม"(ประคอง นิมมานเหมินท์ ,
๒๕๓๑:๑๑๗) ดังเช่น เมื่อท่านศึกษาเปรียบเทียบเรื่อง **พระรถเมรี** ท่านได้ศึกษาเปรียบเทียบ**พระ
รถเมรี**ในฉบับต่าง ๆ ทั้งพระรถเสนในปัญญาสชาดก นิยายของชาวแคว้นกัมพูชา พระรถเมรี และ
นิทานในท้องถิ่นอื่น ๆ เช่นนิทานในไทยใหญ่ เรื่อง **นางสิบสองเมืองนาย ลูกตามเหสีสิบสอง**
เป็นต้น ท่านพบว่าเนื้อเรื่องในนิทานเหล่านี้มีเนื้อเรื่องทำนองเดียวกับเรื่อง **รถเสน** ในปัญญาส
ชาดก จะแตกต่างกันเพียงรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น

นอกจากจะศึกษาเปรียบเทียบเรื่องที่มีลักษณะเดียวกันในแต่ละท้องถิ่นแล้วนั้น เสฐียร
โกเศศยังศึกษาเปรียบเทียบพระราชนิพนธ์เรื่อง **สังข์ทอง** กับเรื่อง **สุวรรณสังข์** ในปัญญาสชาดก
ท่านพบว่า มีความแตกต่างกัน ทั้งชื่อตัวละครและเหตุการณ์บางเหตุการณ์ ดังที่ท่านกล่าวว่า

เมื่อนำเอาพระราชนิพนธ์ **สังข์ทอง** มาเปรียบเทียบกับเรื่อง **สุวรรณสังข์** ใน **ปัญญาสชาดก** จะปรากฏว่ามีข้อความที่แตกต่างกันหลายประการโดยเฉพาะเกี่ยวกับชื่อตัวสำคัญในเรื่องนางชื่อ ตลอดจนเหตุการณ์กลางตอนในท้องเรื่อง เช่น ท้าวยศวิมล ใน **สังข์ทอง** และนางจันทิมเหสีฝ่ายซ้ายของท้าวยศวิมล ใน **ปัญญาสชาดก** เป็นท้าวพรหมทัตแห่งพรหมนครแทนที่จะเป็นกรุงพาราณสี และนางจันทิมเป็นนางสุวรรณจัมปาละ ท้าวสามลและมณฑาใน **สังข์ทอง** ก็เป็นพระเจ้ากรุงพาราณสีเฉย ๆ ไม่ปรากฏพระนามโดยเฉพาะอย่างเดียวกับนางมณฑาก็ไม่มีพระนามโดยตรงในเรื่องของ **ปัญญาสชาดก** และที่สำคัญที่สุดคือนางจรณาในเรื่องของ **ปัญญาสชาดก** ก็กลายเป็นนางคันธาเทวีไปว่าถึงเหตุการณ์กลางตอนในเรื่อง **สังข์ทอง** แทนที่พระสังข์จะถูกถ่วงน้ำใน **ปัญญาสชาดก** ว่าถูกลอยแพไปกับนางจันทาเทวีมารดา แล้วถูกพายุพัดแพแตก พระสังข์จมทะเลตกไปอยู่เมืองบาดาลกับพญานาค ส่วนนางจันทาเทวีพลัดขึ้นบกไปอยู่กับเศรษฐีธัญชัย ตอนพระสังข์ตีคัลลีกับพระอินทร์ใน **ปัญญาสชาดก** กล่าวเพียงว่า เหาะขึ้นไปตีคัลลีบนอากาศเท่านั้น ไม่ได้ขี่ม้าขึ้นไปตีคัลลี เหล่านี้เป็นต้น

(พื้นความหลังเล่ม ๔:๑๗๘)

อีกทั้งแสดงความคิดเห็นถึงความแตกต่างของเรื่อง **สุวรรณสังข์** และเรื่อง **สังข์ทอง** ที่มีความแตกต่างกันในเรื่องชื่อตัวละคร และเหตุการณ์ รายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ เช่นเดียวกับเรื่อง **พระสุธน นางมโนราห์** และเรื่อง **พระรถเมรี** “คงมีอยู่ทั่วไปในนิยายของชนชาติเพื่อนบ้าน ที่อยู่ **ในรัศมีวัฒนธรรมขอบเขตเดียวกัน**” (พื้นความหลังเล่ม ๔:๑๗๘) แสดงให้เห็นว่าเรื่องเหล่านี้อาจมีแหล่งที่มาเดียวกัน ไม่ใช่เป็นนิทานที่เกิดขึ้นในเฉพาะท้องถิ่นของตนเท่านั้นดังที่ท่านกล่าวว่า “นิทานที่ถือกันว่าเป็นของพื้นเมืองของตน เดิมจะไม่ใช่ของตนโดยแท้ อาจได้มาจากที่อื่นเป็นหลายทอดก็ได้ เมื่อตกไปถึงที่ใดที่นั่นอาจแก้ไขบุคคลในตัวเองเป็นอย่างชื่อเหมือนของตน ย้ายชื่อเมืองหรือลักษณะภูมิประเทศ ตลอดจนตัดเรื่องของเดิมกลางตอนออกไป แล้วนำเรื่องใหม่ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้ามาเพิ่มเติมในเรื่อง” (พื้นความหลังเล่ม ๔:๑๕๓)

ความแตกต่างของเรื่องนั้นนอกจากมีที่มาจากเหตุผลข้างต้นแล้วนั้น จุดประสงค์ในการเล่าเรื่องก็ทำให้เกิดความแตกต่างเช่นกัน ดังที่ท่านกล่าวแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความแตกต่างของเรื่อง **สุวรรณสังข์** ตอนพระอินทร์และพระสังข์เหาะขึ้นไปตีคิลี แตกต่างกับในพระราชนิพนธ์เรื่อง **สังข์ทอง** ที่พระอินทร์และพระสังข์ขี่ม้าเหาะขึ้นไปตีคิลีว่า

เพราะเดินดินตีคิลีหรือเหาะขึ้นไปตีคิลีบนท้องฟ้าดูจะลื่น ๆ ไป ไม่เหมาะกับอัจฉริยภาพของพระผู้ทรงพระราชนิพนธ์ ซึ่งทรงมุ่งถึงสุนทรีย์ภาพแห่งวรรณศิลป์และนาฏศิลป์มากกว่าทางเรื่องราว ซึ่งเป็นสิ่งสมมติด้วยกัน
(พื้นความหลังเล่ม ๔:๑๘๒)

และได้แสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับตัวละครที่เป็นกษัตริย์ในเรื่องต่างๆ มีลักษณะเบาปัญญาเบาพระกรรณว่า

ดีร้ายจะเกิดจากเรื่องซาดกซึ่งมีพระโพธิสัตว์เป็นตัวเอกของเรื่อง ต้องการจะเน้นตัวเอกให้เห็นเด่นในทางปัญญาสามารถของผู้มีบุญ จึงต้องกล่าวถึงทำวกษัตริย์ในเรื่องลดคุณธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ลงมาก ๆ เพื่อจะได้เห็นลักษณะขัดแย้งกันได้ยิ่งขึ้น คนจะได้เอาใจช่วยตัวเอกในเรื่องว่าเมื่อต้องตกทุกข์ได้ยาก ก็มีเทวดาหรือคนมาช่วย ไม่ต้องวิตก และเป็นผู้มี ความมานะอดทนและความเพียรพยายาม มีความซื่อสัตย์ เมื่อต้องเผชิญกับอันตรายต่าง ๆ เฉพาะหน้า
(พื้นความหลังเล่ม ๔:๑๘๒)

นับได้ว่าเสฐียรโกเศศเป็นผู้จุดประกายการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นเปรียบเทียบ ทำให้มีผู้สนใจศึกษาสืบต่อมาอีกหลายเรื่องในปัจจุบันนี้

ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมทั้งความรู้ด้านสังคมวิทยาวรรณกรรม ที่ช่วยให้ผู้อ่านได้รับความรู้ด้านสังคมวิทยาวรรณกรรมความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียน ผู้อ่าน ผู้ผลิตในช่วงชีวิตของเสฐียรโกเศศ และยังให้ความรู้ด้านวรรณกรรมท้องถิ่นเปรียบเทียบ ท่านศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีของไทยกับวรรณคดีของท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน แต่มีรายละเอียดแตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบและชี้ถึงความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่น เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาค้นคว้าด้านคดี

ชนวิทยาต่อไป และจะเห็นได้ว่าท่านมีความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านคติชนวิทยา และเป็นผู้จุดประกายความรู้ด้านวรรณคดีท้องถิ่นเปรียบเทียบให้กับผู้ศึกษาในสมัยหลังต่อมา

๒.๒ แหล่งที่มาของสาระความรู้ต่าง ๆ

จากการศึกษาสาระความรู้ในเรื่อง *พื้นความหลัง* จะเห็นได้ว่าความรู้เหล่านั้นมาจากประสบการณ์ของผู้เขียน การอ้างอิงบุคคล และการอ้างอิงเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ด้วยเหตุนี้ยังทำให้เนื้อหาสาระในเรื่อง *พื้นความหลัง* มีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ สามารถนำไปใช้ในการศึกษาค้นคว้าอ้างอิงสาระความรู้ด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี มาจากประสบการณ์ของผู้เขียน การอ้างอิงบุคคล และการอ้างอิงเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรดังนี้

๒.๒.๑ ประสบการณ์ของผู้เขียน

เรื่องราวส่วนหนึ่งในเรื่อง *พื้นความหลัง* มาจากประสบการณ์ของผู้เขียนที่เคยพบเห็นหรือรับทราบสิ่งต่าง ๆ ในอดีตแล้วถ่ายทอดสาระเรื่องราวต่าง ๆ แก่ผู้อ่านเช่น

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง และสถานที่ต่าง ๆ บริเวณถนนสาทรใต้ และกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของสถานที่บริเวณนั้นในเวลาต่อมา เสฐียรโกเศศเล่าจากประสบการณ์ที่เคยพบเห็น ว่า

ที่ถนนสาทรใต้ในบริเวณอยู่ตรงข้ามปากถนนสุรศักดิ์ ซึ่งมีสะพานข้ามคลองสาทรมาต่อกับถนนสาทรใต้ เมื่อพ้นบ้านเรือนซึ่งปลูกอยู่ริมถนน ลึกเข้าก็เป็นทุ่งนาตลอด แต่กลางแห่งมีต้นไม้ขึ้นเป็นหมู่ ๆ แสดงว่าที่ตรงนั้นมีบ้านเรือนคนตั้งอยู่ ซึ่งส่วนมากก็คงประกอบอาชีพทำนาในทุ่งที่กล่าวนี้ รางน้ำก็มีร่องชักน้ำเข้าไปเพื่อใช้สอยน้ำได้สะดวก และรางน้ำก็ยกร่องเป็นสวนขนาดเล็ก ๆ เพราะฉะนั้นทุ่งนาที่กล่าวนี้จึงมีที่โล่งเป็นตอน ๆ ทางที่จะเดินเข้าไปในทุ่งนี้ ที่สะดวกก็คือทางเดินซึ่งตัดจากถนนสาทรใต้เข้าไป ภายหลังทางเดินนี้ขยายกว้างพอรถม้าเข้าได้เป็นระยะไม่สู้ลึกเข้าไปนัก เพราะมีผู้ไปตั้งโรงน้ำแข็งขึ้นที่โน้นโรงเล็ก ๆ โรงหนึ่ง ตรอกนี้จึงได้ชื่อว่า ตรอกโรงน้ำแข็ง ล่วงต่อมาอีกนานบริเวณปากตรอกโรงน้ำแข็งแถมตะวันออกเคยเป็นที่ทำงานกองตรวจคนเข้าเมือง ก่อนย้ายมาอยู่ที่ถนนสาทร

เหนือในปัจจุบัน เดียวนี้ตรอกโรงน้ำแข็งจะเปลี่ยนชื่อเป็นตรอกอะไรก็ไม่ทราบ ทุงนาที่กล่าวมาข้างต้น ถ้าท่านเดินเข้าไปในตรอกนั้นจะไม่พบทุงนา จะพบก็แต่บ้านเรือนปลูกอยู่เรียงรายเต็มไปหมดจนไก่บินไม่ตก ทุงนี้ตอนที่อยู่ติดกับกับทุ่งวัดดอนบ้านทวายคือ ตอนที่ติดกับป่าช้าจีน เป็นหมู่บ้านชาวไทยอิสลามมาก่อน ปลูกเรือนฝากระดานอยู่เป็นส่วนสัดก็มีหลายหลัง ต่อมาก็มีบ้านเรือนของแขกชวาอาศัยอยู่เป็นตอน ๆ

(พื้นความหลังเล่ม๒:๒๕๑)

นอกจากการให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองที่พบเห็นจากประสบการณ์ตรงแล้วนั้น เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ และความรู้เกี่ยวกับประเพณีความเชื่อต่าง ๆ ข้อมูลส่วนหนึ่งที่ท่านกล่าวก็มาจากประสบการณ์ของท่านเองดังเช่น

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ในอดีต เสฐียรโกเศศได้เล่าจากประสบการณ์ของท่านในวัยเด็กว่า

มารดาข้าพเจ้า เวลาสี่ห้าหัววัน ก็เช่าเรือพายไปซื้อของที่ตลาดท้องน้ำ เสียครั้งหนึ่ง ลางครั้งก็เอาข้าพเจ้าไปด้วย เมื่อเห็นว่าชนนิก คนที่บ้านเอาไว้ไม่อยู่ และบิดาข้าพเจ้าก็มักต้องไปศาลดั่งกล่าวไว้ในตอน ๙ ท่านให้นั่งหัวเรือและหัดพายไปด้วยในตัว จนพายได้เป็น ตลาดท้องน้ำนี้ ติดเป็นประจำทุกเช้า ที่ริมฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา แต่เคลื่อนที่ได้เสมอ ระหว่างทำเตียนและปากคลองตลาด จะย้ายไปตอนไหน ไม่มีใครสั่ง เคลื่อนย้ายไปเองแล้วแต่สะดวก คนที่อยู่แถบนั้นมักไม่มีใครรังเกียจ เพราะทำให้ที่ตอนนั้นเป็นทำเลสนุกขึ้นชั่วคราว พอสายหน่อยตลาดก็วายและหมดไป ตลาดท้องน้ำอีกแห่งหนึ่งคือ ที่ปากคลองบางกอกน้อย ซึ่งมีเรือแพจอดอยู่เต็มแน่นขนัดทั้งสองฟากปากคลอง ชาวบ้านซึ่งอยู่ในชนบท ถ้าต้องการซื้อสิ่งของเป็นพิเศษเกี่ยวกับการทำบุญ มีงานบวช เป็นต้น ก็พากันมาด้วยเรือพายเรือแจว ซึ่งเป็นยานพาหนะที่สะดวกอย่างเดียวในสมัยนั้น มาจับจ่ายซื้อข้าวของซึ่งต้องการที่ปากคลองบางกอกน้อย

(พื้นความหลังเล่ม๑:๗๕)

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีการทำศพ เสฐียรโกเศศได้เล่าจากประสบการณ์ที่ท่านเคยเห็นการตกแต่งที่ตั้งศพในอดีตว่า

ต่อมาเมื่อโตแล้ว ได้เห็นเขาตั้งศพในงานฌาปนกิจอยู่มาครั้ง ระลึกขึ้นได้อย่างวาง ๆ ว่ามีการตกแต่งที่ตั้งศพส่วนใหญ่ คล้าย ๆ กับที่ข้าพเจ้าเคยเห็นคราวทำศพคุณย่า คือมีลักษณะเป็นแบบทำนองเดียวกัน อันผิดกับที่แต่งในกรุงเทพฯ เวลานี้ แต่ก่อนถ้าเป็นศพอย่างดี ก็มีตั้งเครื่องประดับอยู่รอบบริเวณที่ตั้งศพด้วย เด็ก ๆ และใคร ๆ ที่ไปในงานศพมักชอบเดินดูเครื่องต่างๆ ซึ่งประดับตั้งไว้ ตามปรกติเครื่องตั้งเหล่านี้เป็นตุ๊กตาตัวเล็ก ๆ อยู่ในตู้มีกระจกครอบด้านขนาดยกหรือย้ายไปได้สะดวก ตุ๊กตานั้นมักปั้นเป็นรูปละครซึ่งใคร ๆ ส่วนมากเมื่อดูก็รู้ว่าเป็นเรื่องละครเรื่องอะไรในตอนไหน เด็ก ๆ ที่ดูถ้าไม่รู้เรื่อง ก็ได้อาศัยผู้ใหญ่บอกเล่าให้ฟังที่บ้านเป็นเรื่องตลกขบขันหรืออย่างอื่นก็มี นอกจากเครื่องตั้งแล้ว ในบริเวณที่ตั้งศพ ยังปักฉัตรธงและจามร สลับกันเป็นระยะๆ โดยรอบ ลางที่ก็มีเครื่องสังเค็ด คือสิ่งของที่เตรียมไว้ทำบุญ เพื่ออุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย วางแสดงไว้ให้คนดูด้วย

(พื้นความหลังเล่ม๑:๕๕)

ส่วนหนึ่งของสาระความรู้ที่ปรากฏในเรื่อง **พื้นความหลัง** เป็นเรื่องราวจากประสบการณ์ตรงของเสฐียรโกเศศทั้งความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ และความรู้เกี่ยวกับประเพณี รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมาทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพจากอดีตสู่ปัจจุบันได้ดี

๒.๒.๒ การอ้างอิงบุคคล

เมื่อให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ ที่มาของชื่อสถานที่ ความเชื่อและประเพณี ภาษาและวรรณกรรม ฯลฯ ถ้าท่านเกิดความสงสัยไม่เข้าใจ ท่านก็จะสอบถามบุคคลผู้รู้เรื่องราวนั้น ๆ เช่น

เมื่อสงสัยเกี่ยวกับนามสกุล **ไอสถานนท์** ของเจ้าคุณพระชากิจกรจักร เสฐียรโกเศศได้สอบถามบุตรของเจ้าคุณพระชากิจกรจักรโดยตรง ดังที่ท่านกล่าวว่า

ข้าพเจ้าเคยสงสัยเรื่องนามสกุลของท่านคือ โอสถานนท์ว่าจะเกี่ยวข้องกับอะไรกับนายทรัพย์ เจ้าของบุนทรีย์โฮเต็ล และเป็นผู้ตัดถนนชอยทรัพย์บ้างหรือเปล่า เพราะคำว่า โอสถ ใช้ได้ทางความหมายทั้งยารักษาโรคและยาสูบ เมื่อเจอ นายวิลาศ โอสถานนท์ บุตรคนโตของท่าน นึกถึงเรื่องนี้จึงได้สอบถามดูเพื่อให้แน่ใจ นายวิลาศ โอสถานนท์ตอบชี้แจงว่า นามสกุลนี้ไม่เกี่ยวข้องกับนายทรัพย์คนที่ตัดถนนชอยทรัพย์มักมีคนเข้าใจผิด และเคยถามอยู่บ่อย ๆ ว่าต้นสกุลโอสถานนท์ เป็นแพทย์กระมัง ด้วยเห็นบุตรของท่านคนหนึ่งคือนายชัชวาล โอสถานนท์ ก็เป็นแพทย์อยู่ ความจริงสกุลโอสถานนท์ ก็สืบเนื่องมาจากต้นสกุล ท่านชื่อยาหรือถมยา (หลวงสุพรรณ ส.ก.) นั่นเอง ท่านเป็นชาวเวียงจันทน์มีถิ่นฐานอยู่ที่เมืองพนมสารคาม (ซึ่งบัดนี้เป็นอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา)

(พื้นความหลังเล่ม๒:๒๐)

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของชื่อสถานที่เช่น สนามน้ำจืด เสฐียรโกเศศจะสอบถามบุคคลที่อยู่อาศัยในบริเวณนั้น และเป็นบุคคลที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับท่าน ดังที่ท่านกล่าวว่า

สมัยนั้นโรงภาพยนตร์เฉลิมกรุง และรวมทั้งบริเวณย่านนั้นเป็นที่ว่างอยู่มากเรียกกันว่า สนามน้ำจืด เพราะอะไรจึงได้ชื่อเช่นนั้นข้าพเจ้าก็ไม่ทราบด้วยไม่เคยสนใจ จะซักถามผู้รู้หรือเวลาก็กว้างเลยมานานเต็มที จนอายุย่างเข้า ๘๐ ปี เมื่อเล่าเรื่องพื้นความหลัง ถึงตรงนี้จึงเกิดความสนใจ เรื่องต้นเหตุสนามน้ำจืดมีอย่างไร เมื่อมานึกสำรวจดูว่าจะมีใครบ้างซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับข้าพเจ้าและเคยอยู่แถวนั้นมาก่อน ก็นึกออกว่ามีคนหนึ่งคือ พระภักทธกิจโกศล(เทียน โตษนันท์) ซึ่งเป็นข้าราชการเก่ากรมรถไฟ จึงขอแรง ดร.นส. บรรจบ พันธุเมธา ซึ่งเป็นหลานน้ำของท่านให้ช่วยไปสอบถามเรื่องน้ำจืดให้ที ว่าทำไมจึงมีชื่ออย่างนั้น คงได้ความตามที่ได้ไปสอบถามว่า ที่บริเวณโรงภาพยนตร์เฉลิมกรุง เคยตั้งถึงน้ำขนาดใหญ่ สูบน้ำบาดาลขึ้นมาบรรจไว้ และกล่าวต่อไปว่า บ่อน้ำบาดาลแห่งนี้ เป็นแห่งแรกที่มีขึ้นในเมืองไทย

(พื้นความหลังเล่ม๒:๒๑)

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของคำต่าง ๆ เช่นเมื่อกล่าวถึงคำว่า **เจ้าสัว** เสฐียรโกเศศได้อ้างอิงข้อมูลจากการสอบถามเจ้าของภาษาชาตินั้น ๆ ดังที่ท่านกล่าวว่า

คำว่า **เจ้สัว** เดี่ยวนี้เรียกกันว่า **เจ้าสัว** ที่แรกนึกว่าจะเป็นการเพี้ยนจากคำ **คำจีน** เพราะได้ยินชาวจีนเรียกว่า ครั้นสอบถาม **ชาวจีน** บอกว่าเป็นคำไทย แต่แปลงเสียงให้แปลเป็นคำจีนได้ ครั้นเมื่อแปลแล้วก็ให้ความหมายไปเสียทางหนึ่งว่า “นั่งภูเขา” ไม่มีแนวความหมายว่าเป็นเศรษฐีหรือคนมั่งมี

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๗)

นอกจากจะอ้างอิงบุคคลโดยการสอบถามโดยตรงแล้ว เสฐียรโกเศศยังอ้างอิงบุคคลจากคำบอกเล่าที่ได้ฟังมา แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ได้ฟังมา แต่ก็ยังเป็นแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ เนื่องจากบุคคลที่ท่านสอบถามเป็นบุคคลที่อยู่ในยุคสมัยนั้น เช่น เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ ความรู้เกี่ยวกับบุคคล ท่านจะเล่าจากคำบอกเล่าของบิดา หรือผู้ใหญ่ที่อยู่ในยุคสมัยนั้นเล่าให้ฟังเช่น

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สี) เสฐียรโกเศศได้อ้างอิงคำบอกเล่าจากบิดา ที่เคยบวชและจำพรรษาอยู่ในวัดสัมพันธวงศ์ที่มีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สี) เป็นเจ้าอาวาสว่า

บิดาข้าพเจ้าเล่าว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ มักท่องน้ำคลองวัดสำเพ็ง ข้ามมาวัดสัมพันธวงศ์บ่อย ๆ เพื่อลงอุโบสถที่วัดนั้นซึ่งเป็นวัดธรรมยุต การท่องน้ำมาไม่ลำบาก เพราะคลองวัดสำเพ็งตอนนั้นไม่มีโคลนเลน ส่วนใหญ่มีแต่ก้อนอิฐหักถมอยู่มาก ที่ท่องน้ำมาก็เพราะวัดปทุมคงคา และวัดสัมพันธวงศ์ อยู่ติดกัน เพียงแต่มีคลองวัดสำเพ็งคั่นเท่านั้น และจะท่องข้ามมาได้สะดวกก็แต่ในเวลาน้ำแห้งขอคลองตามปรกติก็ต้องเดินมาตามถนนสำเพ็ง เมื่อน้ำในคลองยังมีระดับสูงอยู่

(พื้นความหลังเล่ม๑:๓๑)

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องเสน่ห์ยาแฝดของภาคใต้ เสฐียรโกเศศได้อ้างอิงคำบอกเล่าจากภรรยาของท่านที่ฟังมาจากหญิงชราในเมืองปัตตานีถึงขั้นตอนการทำยาแฝดว่า

ยาแฝดขนานที่ขายเขาได้มาจากหญิงแก่คนหนึ่งในเมืองปัตตานี...

เมื่อเวลาอาบน้ำชำระร่างกายบุตรหญิงซึ่งเกิดมาใหม่ ๆ ให้อาบในอ่างไม่ใช่อาบในอ่างขา ต้องถูมลทินที่มีอยู่ในร่างกายเด็กทั้ง ๓ แห่งคือ ฎีที่อก รักแร้และที่ง่ามขาด้วย น้ำที่อาบแล้วอย่าเพิ่งเททิ้งไว้จนมลทินเหล่านั้นตกตะกอนนอนกัน จึงค่อย ๆ รินน้ำตอนบนทิ้งเสียให้เหลือติดภาชนะไว้เล็กน้อยแล้วเอาผืนแดดให้น้ำในภาชนะระเหยไปจนหมด ก็จะเหลือผงขี้โคลติดอยู่เล็กน้อยในภาชนะนั้น เก็บขี้โคลไว้ ในวันต่อไปก็ทำเช่นเดียวกันจนได้ผงขี้โคลไว้พอต้องการก็เอาไปคั่วไฟ แล้วบรรจุขวดหรือภาชนะอื่น ๆ เก็บรักษาไว้ให้ดีเพื่อไม่ให้เหม็นเปรี้ยว ทำเช่นนี้เรื่อยไปจนกระทั่งเด็กโตเป็นสาว ก็มอบเคล็ดลับไว้กับบุตรสาวทำต่อไป เมื่อคราวบุตรสาวจะมีเรือนก็เอาขวดขี้โคลนี้ติดตัวไปด้วยสำหรับใช้ทำแก่สามี

(พื้นความหลังเล่ม๒:๑๔๐)

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับบุคคล ท่านจะสอบถามจากเจ้าของชีวิตประวัตินั้นโดยตรงหรือบุคคลที่เป็นเครือญาติ เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมความเป็นอยู่ ความรู้เกี่ยวกับที่มาของชื่อสถานที่ ท่านก็อ้างอิงข้อมูลจากบุคคลที่อยู่ในยุคสมัยนั้น เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับภาษา ท่านก็สอบถามข้อมูลจากเจ้าของภาษาโดยตรง หรือเมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณี ท่านก็จะใช้ข้อมูลจากชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ ทำให้ข้อมูลที่ท่านกล่าวถึงมีความน่าเชื่อถือถูกต้องชัดเจน และสามารถนำไปอ้างอิงศึกษาค้นคว้าได้ดี

๒.๒.๓ การอ้างอิงเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร

สาระความรู้ที่ปรากฏในเรื่อง พื้นความหลัง นั้น นอกจากจะมีแหล่งข้อมูลจากประสบการณ์ของผู้เขียนและอ้างอิงการสอบถามและคำบอกเล่าของบุคคลแล้ว เสฐียรโกเศศยังค้นคว้าอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบการให้ความรู้เรื่องราวต่าง ๆ อีกด้วยเช่น

เสฐียรโกเศศได้อ้างอิงข้อมูลจาก พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของชื่อ บ้านทวาย ว่า

ก่อนหน้าจะมีชื่อที่บ้านทวายเรียกตำบลย่านนั้นว่าคอกควายที่ทราบได้แน่ เพราะมีเรื่องปรากฏอยู่บน**พระราชพงศาวดารรัชกาลที่๑๖** พระยาทวายเกิดผัดใจกันอย่างรุนแรงกับพระเจ้ากรุงอังวะ จึงอพยพครอบครัวและไพร่พลนายกองที่เป็นบริวาร เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารคือ พึ่งบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ไทย เป็นอย่างหนึ่งร้อนมาพึ่งเย็นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่พระราชทาน ตำบลคอกควาย ที่องที่นั่นจึงได้ชื่อที่บ้านทวาย อันเป็นชื่อมีเกียรติทางประวัติศาสตร์คนรุ่นหลังจะได้ทราบว่า ชาวทวายเคยหนีร้อนมาพึ่งเย็นอยู่ในประเทศไทย

(พื้นความหลังเล่ม๑:๑๐)

เมื่อให้ความรู้ถึงที่มาของชื่อ **วัดสัมพันธวงศ์** เสฐียรโกเศศได้ค้นคว้าอ้างอิง **ตำนานพระอารามหลวง** ดังที่ท่านบรรยายไว้

ที่วัดเกาะมีชื่อทางราชการว่า **วัดสัมพันธวงศ์** ตามหนังสือเรื่อง **ตำนานพระอารามหลวง** ว่าเดิมชื่อวัดเกาะแก้วลังการาม ภายหลังกรมหลวงพิทักษ์มนตรี เป็นผู้ทรงปฏิสังขรณ์ ในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานนามใหม่ว่า เป็นวัดสัมพันธวงศาราม ทั้งนี้ก็เพราะกรมหลวงพิทักษ์มนตรี เป็นโอรสของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระศรีสudarักษ์ ซึ่งเป็นสมเด็จพระพี่นางพระองค์น้อยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กรมหลวงพิทักษ์มนตรี มีคำนำหน้าเฉลิมพระอิสริยยศเมื่อภายหลังว่า สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เหตุนี้วัดเกาะจึงได้นามใหม่ว่า **วัดสัมพันธวงศ์**

(พื้นความหลังเล่ม๑:๒๙)

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของคำเช่นคำว่า **หมาดำ** เสฐียรโกเศศได้ค้นคว้าอ้างอิงข้อมูลจาก **พจนานุกรมมลายู-อังกฤษ Blagden** ดังที่บรรยายไว้ว่า

ข้าพเจ้าทั้งเรื่องอย่างนี้มานานจนลืม มาเมื่อวานนี้ (วันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๘) ไปประชุมที่ราชบัณฑิตยสถานนี้ขึ้นได้ว่ากำลังกะไว้จะกล่าวถึงเรื่องตำรวจสมัยก่อน จึงลองเปิดค้นดูใน**พจนานุกรม**

มลายู-อังกฤษ Blagden ก็พบคำว่า มาตา ในภาษามลายู ซึ่งตามปกติแปลว่านัยน์ตา แต่แปลเป็นอื่นได้อีกหลายอย่าง และในความหมายเหล่านี้ มีอยู่ความหมายหนึ่ง ให้คำแปลไว้ว่า policeman คือ โปลิศ จึงเชื่อได้ว่า หมาตา เป็นคำมาจากภาษามลายู

(พินความหลังเล่ม๑:๑๙๘)

เมื่อให้ความรู้เกี่ยวกับคำว่า ทุ่ม และ โอง เสฐียรโกเศศได้อ้างอิงข้อมูลจากพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่ท่านบรรยายไว้ว่า

แต่ก่อนนี้ ทางราชการคงจะบอกเวลาด้วยการย่ำฆ้องกลอง ถ้าเป็นเวลากลางวันก็ตีกลอง ถ้าเป็นเวลากลางคืนก็ตีฆ้อง จะตีทุกระยะทุกชั่วโมงหรืออย่างไร ก็ไม่ทราบ แต่ตีในเวลา ๘ นาฬิกาและ ๑๘ นาฬิกานั้นเป็นแน่ จึงได้มีคำพูดว่า ย่ำรุ่งและย่ำค่ำ เหลืออยู่ในภาษา คำพ้องอยู่ในตัวว่าต้องเป็นเช่นนั้น ที่เราเรียกว่า โองทุ่ม ก็เป็นคำเลียนเสียงฆ้องและกลอง ดังที่มีพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว แต่ก่อนนี้มีฆ้องกลองของหลวงตั้งอยู่ที่สวนเจ้าเชต

(พินความหลังเล่ม๑:๕)

จะเห็นได้ว่าการอ้างอิงข้อมูลด้วยการค้นคว้าเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่น่าเชื่อถือ เช่น พระราชพงศาวดาร พจนานุกรมต่าง ๆ หนังสือตำนานพระอารามหลวง หนังสือพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น ช่วยให้ข้อมูลที่ผู้อ่านได้รับถูกต้องชัดเจน มีความน่าเชื่อถือ สามารถนำสาระความรู้ที่ท่านกล่าวไปใช้อ้างอิงในการศึกษาได้เรื่อง พินความหลัง เป็นอัตชีวประวัติที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจาก อัตชีวประวัติเล่มอื่น ๆ ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติและให้ความรู้เฉพาะสมัย หรือแทรกการเมือง ให้ความรู้ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว แต่เรื่อง พินความหลัง มุ่งให้ความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลายทั้งความรู้เกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง สภาพความเป็นอยู่ที่มาของชื่อสถานที่ บุคคล ความเชื่อ ประเพณี ภาษาและวรรณกรรม โดยที่ท่านจะบรรยายความรู้ด้านต่าง ๆ เหล่านี้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของท่าน ท่านจึงมีกลวิธีการเขียนให้สนุกสนาน และดึงความคิดเห็นของท่านที่มีต่อเรื่องเล่า และบันทึกสิ่งที่ท่านได้พบเห็น เท่ากับเป็นการบันทึกสภาพสังคม เมื่อผู้อ่านได้อ่านเรื่อง พินความหลัง จะได้รับ

ความรู้ด้านต่าง ๆ เป็นส่วนสำคัญและยังได้รับความรู้เกี่ยวกับชีวประวัติ จึงทำให้ผู้ที่ได้อ่าน
 อัตชีวประวัติเรื่อง **ฟื้นความหลัง** ไม่เกิดความหมั่นไส้ และหลุดพ้นจากข้อครหา เนื่องจากคติไทย
 ดั้งเดิมไม่นิยมเขียนงานประเภทอัตชีวประวัติ เพราะเกรงว่าจะเป็นการโอ้อวดตนเอง ทำให้งาน
 ประเภทนี้มีไม่มากนัก แต่ด้วยความเป็นปราชญ์ของเสฐียรโกเศศ ที่มีความสามารถในการเขียน
 ท่านใช้ชีวประวัติเป็นเครื่องร้อยเรียงความรู้เรื่องต่าง ๆ ประกอบกับความสามารถในการใช้ภาษา
 ทำให้เรื่อง **ฟื้นความหลัง** เป็นเรื่องที่น่าสนใจอ่านได้อย่างดียิ่ง

เสฐียรโกเศศเป็นนักปราชญ์ที่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างจากท่านอื่น ๆ เสฐียรโกเศศ
 มาจากครอบครัวของสามัญชนชั้นกลาง ที่จบการศึกษาเพียงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ แต่ด้วยความ
 ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งการขวนขวายศึกษาค้นคว้าด้วย
 ตนเอง จากการอ่านหนังสือ ค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ หรือการสอบถามบุคคลต่าง ๆ ทำให้เสฐียรโกเศศ
 เป็นนักปราชญ์ที่มีความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ประกอบกับความเป็นคนช่างสังเกตและช่าง
 จดจำทั้งเรื่องราวที่ท่านเคยพบเห็น และจดจำเรื่องราวที่ผู้ใหญ่อหรือบุคคลอื่น ๆ เล่าให้ฟังได้มาก ทำ
 ให้ท่านสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้ที่ได้อ่านเรื่อง **ฟื้นความหลัง** ต่อไป และด้วยความเป็นผู้ที่มี
 ความอ่อนน้อมถ่อมตน จึงได้รับความเมตตาจากผู้ใหญ่อยู่เสมอ เมื่อท่านสอบถามความรู้จาก
 บุคคลอื่น ๆ ท่านก็จะได้รับความรู้อยู่เสมอ แต่การรับฟังความรู้ที่ท่านได้รับ ท่านจะรับฟังอย่างมี
 วิจารณญาณ จะไม่หลงความคิดเห็นทันทีว่าเป็นสิ่งที่ถูกหรือผิด แต่จะไตร่ตรองก่อนอยู่เสมอ และ
 ความรู้ที่ท่านให้ นั้น ท่านก็ได้บังคับให้ผู้ที่ได้อ่านต้องเชื่อว่าสิ่งที่ท่านกล่าวนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง
 เสมอ เรื่อง **ฟื้นความหลัง** ให้ความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลายทั้งสภาพบ้านเมือง สภาพความ
 เป็นอยู่ ที่มาของชื่อสถานที่ บุคคล ความเชื่อ ประเพณี ภาษาและวรรณกรรม สะท้อนให้เห็นความ
 เป็นปราชญ์ของเสฐียรโกเศศด้านต่าง ๆ ได้แก่

ความรู้ด้านประวัติศาสตร์สังคม ด้วยความเป็นนักปราชญ์ที่ต้องการบันทึกประวัติศาสตร์
 สังคมทั้งสภาพบ้านเมือง และสภาพความเป็นอยู่ในช่วงชีวิตของท่าน ด้วยความช่างจด ช่างจำ ช่าง
 เล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้เคยพบเห็นจากประสบการณ์ และได้รับฟังคำบอกเล่าจากบิดา และผู้ใหญ่
 ในสมัยเหนือชีวิตของท่านขึ้นไป ที่ไม่เพียงบันทึกประวัติศาสตร์สังคมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง
 เท่านั้น แต่บันทึกความเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเมือง และสภาพความเป็นอยู่ที่เกิดขึ้นในช่วง
 ชีวิตของท่าน ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ด้านประวัติศาสตร์สังคมในกรุงเทพมหานครในรอบ
 ระยะเวลาประมาณ ๑๐๐ ปี ที่สมบูรณ์เล่มหนึ่ง อีกทั้งผู้อ่านจะได้รับความรู้เกี่ยวกับที่มาของชื่อ

สถานที่ ประวัติของบุคคลสำคัญ หรือข้าราชการในยุคสมัยนั้น เป็นแหล่งค้นคว้าอ้างอิงข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่และบุคคลที่สำคัญอีกเล่มหนึ่งอีกด้วย

เรื่อง **ฟื้นความหลัง** นอกจากจะสะท้อนความเป็นปราชญ์ด้านประวัติศาสตร์สังคมแล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นนักวัฒนธรรมของเสฐียรโกเศศได้อย่างดียิ่ง ดังจะเห็นได้จากความสนใจศึกษาในด้านความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ที่ถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์ที่ท่านเคยพบเห็นมาตั้งแต่วัยเด็กจนโตทั้งด้านความเชื่อ ประเพณีการเกิด การแต่งงาน การทำศพ และศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเองเมื่อโตขึ้น ด้วยความสนใจใฝ่รู้ ท่านมีความรู้ทั้งวัฒนธรรมทั้งไทย จีน ตะวันตก ทำให้ท่านได้รับยกย่องเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงในด้านวัฒนธรรม และได้รับยกย่องจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (Unesco) ให้เป็นบุคคลที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมระดับโลก

ความรู้ด้านนิรุกติศาสตร์ เสฐียรโกเศศก็ถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกความรู้ด้านนิรุกติศาสตร์ของประเทศไทย ผลงานของท่านเป็นที่อ้างอิงในการศึกษาค้นคว้าความรู้ด้านนี้เป็นอย่างมาก แม้ว่าท่านไม่ได้ไปศึกษาเล่าเรียนความรู้ด้านนี้โดยตรง หรือได้ไปศึกษาหาความรู้จากต่าง ๆ ประเทศ แต่ท่านก็ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตัวของท่านเอง เนื่องจากท่านมีความรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ด้วยการอ่านตำราของฝรั่ง และนำมาถ่ายทอดโดยยกตัวอย่างให้ง่ายต่อความเข้าใจของคนไทย ทำให้งานของท่านได้รับการอ้างอิงอย่างแพร่หลาย นอกจากงานด้านนิรุกติศาสตร์แล้ว ท่านยังให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาของคำ ศัพท์บัญญัติ และความรู้ด้านวรรณกรรม โดยเฉพาะวรรณกรรมพื้นบ้าน วรรณกรรมท้องถิ่นเปรียบเทียบ ที่ได้มาจากความสนใจในการอ่านหนังสือตั้งแต่ในวัยเด็กเป็นพื้นฐานความรู้ที่พัฒนามาเป็นการศึกษาอย่างจริงจังเมื่อโตขึ้น

เสฐียรโกเศศเป็นนักปราชญ์ที่มีความรอบรู้ด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลายทั้งด้านมานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี นิรุกติศาสตร์ และวรรณกรรม จึงทำให้ท่านได้รับยกย่องการยกย่องถึงความเป็นนักปราชญ์ของท่าน จากทั้งคนไทยทั้งชนชั้นเจ้านาย เช่น สมเจ้าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เป็นต้น และสามัญชนทั่วไปเช่น นายเอก วิสกุล นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นต้น และได้รับการยกย่องจากคนต่างประเทศเช่น ศาสตราจารย์ดร. วิลเลียม เกดเนีย เป็นต้น หรือสถาบัน ได้แก่ ศูนย์ค้นคว้าแห่งมหาวิทยาลัยคอร์เนล สหรัฐอเมริกา และองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และ

วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (Unesco) ที่ยกย่องให้ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน ให้
เป็นบุคคลที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปีพ.ศ ๒๕๓๑